

Sigurnosno-obavještajni sustav Republike Hrvatske 1991.-2017.

Batistić, Ante

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Libertas International University / Libertas međunarodno sveučilište**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:223:464586>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-05**

Repository / Repozitorij:

[Digital repository of the Libertas International University](#)

**LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAGREB**

BATISTIĆ ANTE

**SIGURNOSNO – OBAVJEŠTAJNI SUSTAV
REPUBLIKE HRVATSKE 1991.-2017.**

DIPLOMSKI RAD

**Zagreb,
studeni 2022.**

**LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAGREB**

**DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
DIPLOMACIJA I MEĐUNARODNI ODNOSI**

**SIGURNOSNO – OBAVJEŠTAJNI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE
1991.-2017.**

**SECURITY - INTELLIGENCE SYSTEM OF THE REPUBLIC OF
CROATIA 1991.-2017.**

KANDIDAT: Ante Batistić, mag. hist.

MENTOR: dr. sc. Mirko Bilandžić, red. prof.

**Zagreb,
studeni 2022.**

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, **Ante Batistić** svojim potpisom jamčim da je ovaj specijalistički diplomski rad, odnosno diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju popis korištene literature. Izjavljujem da niti jedan dio specijalističkog diplomskog rada odnosno diplomskog rada nije prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava.

U Zagrebu, studeni 2022. godine

Student:

Moja Hrvatska

*Moja Domovina,
moj kamen i moje more,
moja zemlja,
izranjena,
napačena,
opet se uzdiže,
barem u mojim mislima,
moja Hrvatska.*

Ante Batistić

Mojoj obitelji i Domovini

ZAHVALA

Početne riječi zahvale upućujem svojem mentoru prof. dr. sc. Mirku Bilandžiću koji je svojim pristupom te zapanjujućim znanjem i profesionalnim iskustvom, meni približio sigurnosne studije i usmjerio moj rad u profesionalno - akademskom i životnom smislu. Profesor Bilandžić istaknuo se u svojim predavanjima i razgovoru sa mnom kao osoba koja je uvijek spremna pomoći.

Neizmjereno se zahvaljujem doc. dr. sc. Gordanu Akrapu koji mi je nesebično podijelio brojne informacije i znanja te je u svakom trenutku bio dostupan za sva moja pitanja. Njegovo znanje, profesionalno iskustvo i prije svega humanost, za mene su bili zapanjujući i motivirajući čimbenici.

Profesori Akrap i Bilandžić su eksperti koji su dugi niz godina bili na rukovodećim pozicijama u sigurnosno-obavještajnom sustavu te su sudjelovali u obrani i zaštiti nacionalne sigurnosti i nacionalnih interesa Republike Hrvatske. Zahvalan sam što mogu učiti od najboljih i drago mi je da su isti prepoznali moje kvalitete, potencijal, trud i rad.

U konačnici, beskrajna hvala ide mojoj obitelji koja je uvijek bila uz mene i podržavala me u svim mojim životnim koracima. Bez njihove podrške i ljubavi, moj rad ne bi bio uspješan.

SAŽETAK

U ovome diplomskom radu sistematizirano se analizira nastanak, razvoj i organizacija hrvatskog sigurnosno-obavještajnog sustava u periodu 1991.-2017. U svrhu preciznije znanstvene evaluacije, ukratko je analiziran i povijesni razvoj sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Srbije. U radu se kritički raščlanjuju sve dosadašnje znanstvene i stručne spoznaje na ovu temu. Prilikom izrade rada korištena je domaća i strana literatura te javno dostupni dokumenti i novinski izvori.

Ključne riječi: sigurnosno-obavještajni sustav, obavještajna zajednica, 1991.-2017., Republika Hrvatska, Republika Srbija.

SUMMARY

In this master's thesis, the origin, development and organization of the Croatian security-intelligence system in the period 1991-2017 is systematically analyzed. For the purpose of a more precise scientific evaluation, the historical development of the security-intelligence system of the Republic of Serbia was also briefly analyzed. The paper critically analyzes all previous scientific and professional knowledge on this topic. Domestic and foreign literature as well as publicly available documents and newspaper sources were used in the preparation of the paper.

Key words: Security and Intelligence System, Intelligence Community, 1991-2017, Republic of Croatia, Republic of Serbia.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. <i>Predmet i cilj rada</i>	2
1.2. <i>Teorijski okvir</i>	3
1.3. <i>Razvoj hipoteza</i>	5
1.4. <i>Metoda istraživanja</i>	5
1.5. <i>Struktura rada</i>	6
2. OPĆENITO O MODELIMA ORGANIZACIJE SIGURNOSNO-OBAVJEŠTAJNIH SUSTAVA I PROBLEMATIKA TRANZICIJSKIH ZEMALJA.....	6
3. TEMELJNA REFORMA, NASTANAK I KONSOLIDACIJA SIGURNOSNO- OBAVJEŠTAJNOG SUSTAVA REPUBLIKE HRVATSKE (1991.-1999.).....	12
3.1. <i>Djelovanje jugoslavenskih sigurnosno-obavještajnih struktura protiv Hrvatske</i>	13
3.2. <i>Stvaranje novog sigurnosno-obavještajnog sustava</i>	16
3.3. <i>Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP)</i>	18
3.4. <i>Zlouporebe i dezinformacije</i>	25
3.5. <i>Sigurnosno-informativna služba (SIS)</i>	28
3.6. <i>Uprava za obavještajne poslove Glavnog stožera oružanih snaga Republike Hrvatske (ObU GSOSRH)</i>	32
3.7. <i>Hrvatska izvještajna služba (HIS)</i>	34
3.8. <i>Uprava za sigurnost i komunikacije (VII. uprava Ministarstva vanjskih poslova)</i>	40
3.9. <i>Ured za zaštitu ustavnog poretka (UZUP) - Ured za nacionalnu sigurnost (UNS)</i>	41
4. SIGURNOSNO – OBAVJEŠTAJNI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE: PRVA REORGANIZACIJA (2002.-2006.).....	51
4.1. <i>Vijeće za nacionalnu sigurnost (VNS)</i>	53
4.2. <i>Savjet za koordinaciju sigurnosnih službi</i>	54
4.3. <i>Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost (UVNS)</i>	55
4.4. <i>Pitanje nadzora</i>	56
4.5. <i>Transformacija službi</i>	57
4.6. <i>Obavještajna agencija (OA)</i>	59
4.7. <i>Protuobavještajna agencija (POA)</i>	59
4.8. <i>Vojna sigurnosna agencija (VSA)</i>	60
5. SIGURNOSNO – OBAVJEŠTAJNI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE: DRUGA REORGANIZACIJA (2006. - 2017.).....	61

5.1.	<i>Vijeće za građanski nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija</i>	62
5.2.	<i>Vijeće za nacionalnu sigurnost (VNS)</i>	63
5.3.	<i>Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija</i>	64
5.4.	<i>Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost (UVNS)</i>	64
5.5.	<i>Operativno tehnički centar za nadzor telekomunikacija (OTC)</i>	66
5.6.	<i>Zavod za sigurnost informacijskih sustava (ZSIS)</i>	67
5.7.	<i>Sigurnosno-obavještajna agencija (SOA)</i>	67
5.8.	<i>Vojna sigurnosno-obavještajna agencija (VSOA)</i>	70
5.9.	<i>Komentar zakonske regulative iz 2006.</i>	71
5.10.	<i>Javna izvješća Sigurnosno-obavještajne agencije i Strategija nacionalne sigurnosti 2017</i>	74
6.	ZEMLJE U TRANZICIJI: PRILOG KOMPARATIVNOJ USPOREDBI NASTANKA, RAZVOJA I DJELOVANJA SIGURNOSNO-OBAVJEŠTAJNOG SUSTAVA REPUBLIKE HRVATSKE I REPUBLIKE SRBIJE	76
7.	ZAKLJUČAK	80
8.	POPIS SLIKA	84
9.	POPIS TABLICA	85
10.	POPIS LITERATURE	86

1. UVOD

Ako se vodimo onom poznatom rečenicom Cicerona kako je „povijest učiteljica života“ , onda nam može biti jasno koja je polazišna svrha ovog rada. Suvremeni svijet u kojem živimo nedvojbeno se suočava s najozbiljnijim sigurnosnim izazovima i prijetnjama nego ikada do sada. Globalne tektonske promjene na političkom i vojnom planu, jasno se odražavaju na razinu sveopće (ne)sigurnosti čitavog čovječanstva. Promjene koje su drastično utjecale na međunarodni poredak, a koje se izravno povezuju s temom ovog rada, odnose se na razdoblje raspada Sovjetskog saveza i rušenja komunizma u Europi. O kolapsu komunističkog sustava i pobjedi liberalne demokracije, detaljno je pisao Francis Fukuyama u svojem djelu *The End of History* (1989). Njegov optimističan pogled na daljnji tijek razvoja međunarodnih odnosa, u mnogočemu se nije pokazao utemeljenim. Rat na području bivše Jugoslavije je samo jedan u nizu primjera koji u potpunosti demantira njegovu tezu o kolektivnoj sigurnosti kao važnoj formi koja će biti u fokusu zemalja koje žele doprinijeti očuvanju svjetskog mira (Božinović, 2016).

Početak novog, postkomunističkog razdoblja u Europi, bio je obilježen brojnim političkim, društvenim i ekonomskim promjenama. Govoreći o tim promjenama, valja napomenuti kako su one direktan produkt procesa tranzicije koji podrazumijeva transformaciju mnoštva različitih, ali međusobno ovisnih kategorija. U političkom smislu, to je prijelaz iz nekadašnjeg jednostranačkog sustava u višestranački, odnosno demokratski model upravljanja, a u ekonomskom smislu, to je prijelaz iz državno-centralizirane i planske ekonomije, u slobodno-tržišnu ekonomiju (Haramija i Njavro, 2016). U tom sveobuhvatnom procesu tranzicije, niti jedan segment društava nekadašnjih komunističkih država nije ostao nedodirnut. Shodno tome, promjene su bile očekivane i na području sigurnosno-obavještajnih sustava.

Supstancijalne i temeljite izmjene sigurnosno-obavještajnih sustava bile su ključan preduvjet za ostvarenje zahtjeva za uspostavom demokratskog poretka. S obzirom na prethodnu totalitarnu narav tih sustava, težina i složenost procesa transformacije bila je očekivana.¹ Funkcionalno – sadržajna promjena ogledala se u inverziji temeljne uloge sigurnosno-obavještajnih službi sustava - od nekadašnje političke policije, kojoj je glavna svrha bila

¹ O samom pojmu transformacije detaljno je pisao njemački politolog Wolfgang Merkel u svojem djelu *Transformacija političkih sustava. Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije* (2011).

eliminacija političkih neistomišljenika, prema profesionalnom sustavu čija je glavna zadaća zaštita demokracije kao jednog od temelja nacionalne sigurnosti.

Dakako, proces tranzicije nije zaobišao ni Republiku Hrvatsku (u daljnjem tekstu: Hrvatska), naprotiv, postao je njen integralni dio i determinanta budućeg razvoja. S obzirom na složenu recentnu povijest i ratna zbivanja koja su obilježila fazu nastanka i stvaranja, i fazu unutarnje izgradnje hrvatske države, novoformirani sigurnosno-obavještajni sustav² imao je daleko veću i izazovniju ulogu, nego što je to bio slučaj kod drugih postkomunističkih zemalja koje nisu prošle ratna iskustva u procesu osamostaljivanja i demokratizacije.

Kada govorimo općenito o tranzicijskim i povijesnim procesima, a poglavito kada se radi o ovako složenoj temi koja iziskuje kvalitetnu i temeljitu analizu, potrebno je razmotriti i širu sliku stvari, odnosno imati na umu cjelovite aspekte društveno - političkog razvoja. U tom kontekstu, preciznu ocjenu iznosi Bilandžić (2019, str. 239) koji navodi kako je razvoj sigurnosno-obavještajnog sustava neodvojiv dio ukupnog razvoja Hrvatske i njezine nacionalne sigurnosti.

Komparativna iskustva iz drugih tranzicijskih zemalja predstavljaju nezanemariv dodatak konačnoj evaluaciji spoznaja i pridonose donošenju objektivnih zaključaka. Stoga ćemo u ovome radu kao primjer uzeti nastanak, razvoj i djelovanje sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Srbije (u daljnjem tekstu: Srbija) u istom vremenskom odmaku.

Hrvatski sigurnosno-obavještajni sustav obilježile su brojne razvojne faze i strukturalni, organizacijski i funkcionalni izazovi koji su u bitnoj mjeri odredili njegov daljnji tijek. Prema mišljenju Vesela (2005, str. 55) Hrvatska je prošla kroz dva reformska razdoblja. Prvo je bilo tijekom 1990-ih, a drugo nakon 2000.

1.1. *Predmet i cilj rada*

Sigurnosno-obavještajni sustav Hrvatske sastavni je dio sustava nacionalne sigurnosti te stoga predstavlja iznimno važnu temu za proučavanje. Period koji će se analizirati (1991.-2017.),

² Pojam sigurnosno-obavještajni sustav je metaforička, odnosno neprecizna sintagma koja može dovesti do zablude ako se ne ponudi konkretno objašnjenje (primjerice, sigurnosnu funkciju može imati policija, vojska, komunalno redarstvo, stranka ili partija itd.). Naime, znanstveno-stručno gledano, postoje obavještajne službe, protuobavještajne službe i službe sigurnosti. Sve te službe u integriranom smislu čine jednu cjelinu koja se naziva obavještajni sustav. Razlog zašto je tome tako leži u činjenici kako se rad svih navedenih službi generira upravo iz obavještajne funkcije. Međutim, uzimajući u obzir tradiciju zastupljenosti termina „sigurnosno-obavještajni sustav“ u domaćoj znanstvenoj i stručnoj literaturi te zakonodavstvu, u ovome radu koristiti ćemo pojam „sigurnosno-obavještajni sustav“ koji podrazumijeva već spomenute tri vrste službi.

čine njegove tri najznačajnije etape: a) temeljna reforma, nastanak i konsolidacija (1991.-1995.), b) prva reorganizacija (2002.-2006.) i c) druga reorganizacija (2006.-2017.).³

U navedenom vremenskom razdoblju, brojni procesi (politički, gospodarski, društveni) utjecali su na hrvatski sigurnosno-obavještajni sustav. Proučavanjem geneze i razvojne perspektive tog sustava, dobivamo uvid u strukturalna obilježja koja su u bitnoj mjeri determinirala njegovu funkciju, djelovanje i buduće rakurse. Poznavanje institucionalne memorije sigurnosno-obavještajnog sustava, predstavlja temeljnu polazišnu točku za razumijevanje njegove složenosti, mijena, nedostatnosti i problema.

Ovim radom ukazat ćemo na: a) zaključke dosadašnjih istraživanja sigurnosno – obavještajnog sustava Republike Hrvatske u periodu 1991.-2017., b) silnice koje su utjecale na nastanak, tijek i smjer razvoja sigurnosno – obavještajnog sustava Republike Hrvatske u analiziranom periodu, c) definicije ključnih točaka sigurnosno – obavještajnog sustava i način funkcioniranja istog, d) zaključke nastanka, djelovanja i razvoja sigurnosno-obavještajnih sustava Republike Hrvatske i Republike Srbije, d) nove zaključke koji proizlaze iz kritičke i systemske reevaluacije dosadašnjih znanstvenih spoznaja.

Cilj ovog rada obuhvaća: a) istraživanje početaka i nastanka sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske, b) istraživanje dosadašnjih znanstvenih i empirijskih spoznaja te njihova kritička reevaluacija, c) istraživanje silnica koje su u bitnoj mjeri utjecale na formiranje i razvoj sigurnosno-obavještajnog sustava u analiziranom periodu, d) teorijsko utemeljenje ključnih točaka i obilježja tog sustava i e) sumarnu evaluaciju navedenog, uz prikaz prednosti i nedostataka cjelokupnog sustava što će implikacijski rezultirati stvaranjem smjernica za budući razvoj, baziran na stvarnoj, objektivnoj i znanstvenoj analizi koja može polučiti pozitivne osnove za buduće razvojne strategije i postaviti temelje za daljnje istraživanje i produbljivanje ove tematike.

1.2. Teorijski okvir

Što se općenito tiče istraživanja i literature o ovoj temi, postoje dva krupna problema, a to su: deficitarnost literature i tajnost arhivskog gradiva koje je u velikoj mjeri klasificirano te samim

³ Prva reorganizacija (2002.-2006.) podrazumijeva period od donošenja *Zakona o sigurnosnim službama Republike Hrvatske* sve do donošenja *Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske*. Period druge reorganizacije (2006.-2017.) podrazumijeva period od donošenja *Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske* do posljednje *Strategije nacionalne sigurnosti* koja je donesena 2017. godine. Nadalje, pod pojmom „reorganizacija“ podrazumijeva se preinaka sigurnosno-obavještajnog sustava (usvajanje novih okvira rada službi, organizacije, koordinacije, nadzora itd.).

time nedostupno što direktno koči bilo kakve promjene i znanstveni napredak u proučavanju ove tematike. S problemom nedostupnosti arhivskog gradiva suočavaju se ne samo hrvatski, već i brojni drugi znanstvenici i istraživači diljem svijeta. Stoga se postavlja pitanje svrhovitosti: kako znanstveno potkrijepiti određene tvrdnje ako ne postoji uvid u relevantnu primarnu građu? Na ovaj problem ukazali su svojevremeno Bilandžić i Dokman (2020) u kontekstu razmatranja o obavještajnim studijama (*Intelligence studies*).

Kada govorimo o istraživanju ove tematike, valja imati na umu jednu stvar, a to je tajnost koja je konstitutivni element svih sigurnosno-obavještajnih službi. „Tajnost je jedan od razloga nedostatka znanstvenih istraživanja sigurnosnih službi, odnosno smanjene mogućnosti za uvid javnosti u njihov rad.“ (Turek, 2003, VII). Unatoč tome, Turek (2006, str. 54) smatra kako je deklasifikacija dokumentacije važna kako bi civilno društvo moglo preuzeti ulogu u nadzoru obavještajnih službi.⁴

Izuzetno važan i značajan iskorak u procesu otvaranja široj javnosti učinjen je 2014. kada je objavljeno prvo Javno izvješće Sigurnosno-obavještajne agencije (SOA). Od tada je započeo nepovratan proces kojim se Hrvatska, u pravnom smislu, svrstala u red visokorazvijenih zapadnih demokratskih zemalja u kojima je praksa objavljivanja izvješća prisutna već dugi niz godina (Bilandžić, 2019). Važno je za naglasiti kako ne postoji cjelovita studija o nastanku, razvoju i djelovanju sigurnosno – obavještajnog sustava Hrvatske za adresirani period i upravo u tome leži svrhovitost i važnost ovoga rada. Ono što ulijeva nadu u budućnost jest podatak kako će se nastaviti „projekt pisanja povijesnog prikaza razvoja Obavještajne zajednice Republike Hrvatske stasale u Domovinskom ratu kao jednog od ključnih oslonaca pobjedničke politike.“ (Akrap, 2021, str. 7-8).

U pogledu dosadašnjih istraživanja sigurnosno-obavještajnog sustava Hrvatske, potrebno je naglasiti kako je broj stručnjaka, koji se u užem smislu bave tom tematikom, zaista deficitaran. Negativnu percepciju situacije u Hrvatskoj u širem smislu imaju Tatalović i Lacović (2012, str. 5) koji smatraju kako sigurnosne studije u Hrvatskoj nisu razvile dovoljno kriterija da bi mogle procijeniti koje političke pojave i kada postaju sigurnosno pitanje. Razlog tome autori vide u vremenskom i kadrovskom vakuumu koji je nastao u proteklih dvadeset godina i odrazio se na

⁴ U Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi - obavještajne službe i druge vladine agencije – predmet su *Zakona o slobodi informacija* pa tako mediji i druge organizacije civilnog društva mogu provjeriti područja vladinih djelatnosti koja su u određenom vremenskom periodu bila nedostupna javnosti (Turek, 2006).

oblikovanje politika. Voluntarističko vođenje operativnih politika proizašlo iz nedostatka analiza i procjena te oskudice analitičkog i stručnog kadra koji bi implementirao moderne sigurnosne trendove u strateške dokumente iz područja nacionalne sigurnosti, rezultiralo je nedostatnom anticipacijom prijetnji i rizika nacionalne sigurnosti. Unatoč jasnom manjku ekspertnog kadra, iz znanstvenih i stručnih krugova iznjedrili su se brojni radovi i to ponajviše u periodu nakon 2000. godine.

1.3. *Razvoj hipoteza*

Tijekom znanstveno – istraživačkog procesa nametnula nam se potreba za afirmacijom ili negacijom sljedećih hipoteza (H1, H2, H3):

H1: dosadašnja istraživanja nisu u dovoljnoj mjeri rasvijetlila kontekst nastanka, uloge, značaja i doprinosa sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske u datom periodu;

H2: politizacija sigurnosno-obavještajnog sustava je u značajnoj mjeri retrogradno odredila formu/oblik/modus prvotnog funkcioniranja sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske i determinirala sukus budućeg razvoja;

H3: hrvatski model sigurnosno-obavještajnog sustava je nejasno uređen te je kao takav neusporediv s drugim modelima u svijetu.⁵

1.4. *Metoda istraživanja*

Što se tiče znanstvene metodologije, na prvom mjestu u procesno - istraživačkom ciklusu, nalazi se istraživanje i kritička analiza domaće i strane literature te sistematizacija saznanja i implementacija vrijednih informacija u procesu kreiranja slike o dosadašnjim istraživanjima i spoznajama, što posljedično rezultira formiranjem početne polazišne točke za daljnja proučavanja u radu. Važno mjesto u metodološkom okviru zauzima i primjena komparativne metode (*Country study*) na primjeru Hrvatske i Srbije. Što se tiče vrste komparativnog pristupa, primijenit ćemo fokusirane studije⁶ (binarna studija), odnosno studiju slučaja (*Case study*) kako bi što bolje i zornije prikazali različitosti nastanka, razvoja i djelovanja sigurnosno-obavještajnih sustava dviju

⁵ Prvotna verzija treće hipoteze (H3) glasila je: „postoje određene nedoumice/dezinformacije u dosadašnjim spoznajama o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske koje je potrebno detektirati i definirati“. Do promjene hipoteze je došlo tijekom istraživanja poradi potrebe za objašnjenjem hrvatskog modela sigurnosno-obavještajnog sustava, a kako prva hipoteza (H1) u suštini podrazumijeva i aspekt nedoumica/dezinformacija u dosadašnjim spoznajama, odlučili smo izmijeniti hipotezu.

⁶ O fokusiranim studijama vidi više u: Petković (2013, str. 141-142).

zemalja koje su u povijesnom, političkom i sigurnosno-obavještajnom smislu bile jedna cjelina prije konačne državne transformacije.

S obzirom na to da je Hrvatska prije stjecanja neovisnosti bila integralni dio jugoslavenskog komunističkog bloka, sigurnosno-obavještajni sustav je zasigurno bio bitno determiniran povijesnom baštinom koja je u mnogočemu utjecala na njegovu daljnju profilaciju. S tim na umu, pokušat ćemo komparativnom metodom uvidjeti determinante sigurnosno-obavještajnih sustava dviju zemalja (Hrvatske i Srbije) koje su nekada činile jedinstvenu političko-teritorijalnu cjelinu. Zasigurno će i taj dio možebitno potaknuti neka nova istraživanja koja će u mnogočemu doprinijeti proširenju spoznaja. Dodatnu pažnju posvetit ćemo interdisciplinarnom pristupu koji uključuje implementaciju radova sociološke, politološke i historiografske provenijencije, a sve u svrhu stvaranja jedne kompletirane i upotpunjene slike s do sada, znanstvenoj i široj javnosti, nepoznatim informacijama.

U istraživanju se traži odgovor na sljedeća pitanja: *kakvi su zaključci iz dosadašnjih istraživanja sigurnosno – obavještajnog sustava Republike Hrvatske za analizirani period i postoje li određene nedoumice/netočnosti/dezinformacije? Na koji način i kako je formiran sigurnosno – obavještajni sustav Republike Hrvatske? Koji je bio tijekom razvoja u periodu 1991.-2017.? Koja su bitna obilježja tog sustava i koje su silnice utjecale na njegovu formu, oblik i funkcioniranje kroz analizirani period? Koji zaključci proizlaze iz komparativne usporedbe nastanka, razvoja i djelovanja dvaju sigurnosno-obavještajnih sustava – Republike Hrvatske i Republike Srbije?*

1.5. Struktura rada

Što se tiče same strukture, rad je podijeljen na šest glavnih poglavlja koja se dijele na manje cjeline, odnosno podpoglavljja u kojima su obrađene pojedinačne teme specifične za svako zasebno poglavlje. U zaključku je iznesen konačan stav koji objedinjuje sve najvažnije dijelove istraživanja. Na samom kraju rada nalazi se strukturirani popis bibliografije te popis slika i tablica.

2. OPĆENITO O MODELIMA ORGANIZACIJE SIGURNOSNO-OBAVJEŠTAJNIH SUSTAVA I PROBLEMATIKA TRANZICIJSKIH ZEMALJA

Sukladno etimologiji riječi sistem ili sustav (uređenje, skladnost, funkcionalna cjelina), sigurnosno-obavještajni sustav „podrazumijeva organiziranost i uređenost obavještajne djelatnosti u jednoj državi radi izvršenja obavještajnih zadaća.“ (Bilandžić, 2003, str. 28; Bilandžić, 2005, str.

69). Postoje različiti modeli organiziranja sigurnosno-obavještajnih sustava i oni u konceptualnom smislu uvelike ovise o brojnim faktorima unutarnje organizacije pojedine države.⁷ Na te modele utječu ponajprije „osnovne karakteristike političkog sustava konkretne države, karakteristike sustava nacionalne sigurnosti, položaj države u međunarodnim odnosima, shvaćanje pojma nacionalne sigurnosti i organizacija vlasti.“ (Bilandžić, 2000a, str. 136). Temeljna zadaća sigurnosno-obavještajnih sustava usmjerena je na zaštitu i ostvarenje nacionalne sigurnosti i nacionalnih interesa. Kako bi se ostvarila ta temeljna zadaća, donose se obavještajne politike i obavještajne strategije koje su supstancijalna komponenta strategije i politike nacionalne sigurnosti (Bilandžić, 2003). U okviru obavještajnih politika i obavještajnih strategija provode se, najgrublje rečeno, dvije vrste djelovanja: sigurnosno-obavještajno djelovanje⁸ i vanjsko obavještajno djelovanje⁹ (Turek, 2006).

Sigurnosno-obavještajni sustavi su, okvirno govoreći, strogo centralizirane i hijerarhijski – piramidalno uređene cjeline koje ustvari funkcioniraju kao podsustavi sustava nacionalne sigurnosti. Temeljne komponente tih sustava su obavještajne službe, protuobavještajne službe i službe sigurnosti te ostala tijela koja možemo podijeliti na koordinativna (upravljačka), logistička i nadzorna. Unatoč tome što se sve te komponente generiraju iz jednog izvorišta (obavještajno djelovanje¹⁰) te se koriste istim tehnologijama djelovanja i instrumentima, svaka funkcionira kao zasebna kategorija s vlastitim specifičnostima i modelima rada pri čemu ih je ispravno „promatrati kao zasebna, stručna područja: obavještajno (intelligence), protuobavještajno (counterintelligence) i sigurnosno (security).“¹¹ (Bilandžić, 2003, str. 28-29).

⁷ Upravljanje sigurnosno-obavještajnim sustavom odvija se na tri razine pri čemu se na vrhu nalaze najviša tijela političke vlasti (predsjednik države i/ili predsjednik vlade) koja su zadužena za određivanje općeg okvira. Na razini ispod najviših tijela vlasti, nalaze se određeni oblici političko-izvršnih tijela koja razrađuju smjernice dok se na najnižoj razini nalaze razna operativno - koordinacijska tijela i institucije koje su zadužene za izvršenje propisanih zadaća. Unatoč jasno centraliziranom upravljačkom okviru sigurnosno-obavještajnog sustava, postoji decentraliziranost u funkcionalno – operativnom smislu pri čemu svaka komponenta sustava djeluje autonomno u datim okvirima s decidiranom odgovornošću i obligacijama (Bilandžić, 2003).

⁸ Sigurnosno-obavještajno djelovanje je internog oblika i usmjereno je prema očuvanju unutarnje sigurnosti, odnosno zaštiti države i ustavno-pravnog poretka, teritorija i društva od vanjskih prijetnji poput špijunaže, sabotaze, subverzije ili političkog nasilja (Turek, 2006).

⁹ Vanjsko obavještajno djelovanje je eksternog oblika i usmjereno je prema očuvanju vanjske sigurnosti, prognoziranju potencijalnih rizika, ugroza i prijetnji za nacionalne i sigurnosne interese (Turek, 2006).

¹⁰ Obavještajno djelovanje podrazumijeva kontrolirano i usmjereno prikupljanje i obradu informacija koje su od iznimnog sigurnosnog značaja za određeni subjekt. Postoje tri razine obavještajnog djelovanja: operativno, strategijsko i taktičko („Obavještajno djelovanje“, bez dat.). Vidi više u: Tuđman, Akrap i Matošić (2021).

¹¹ Postoji i drugačije nazivlje, a to je izvještajno i protuizvještajno djelovanje. Vidi više u: Tuđman, Akrap i Matošić (2021) i Tuđman (2002).

Obavještajne službe usmjerene su na prikupljanje obavještajnih podataka iz javnih i tajnih izvora te na analizu i obradu istih (obavještajni ciklus, eng. *Intelligence cycle*¹²), zaštitu i čuvanje vlastitih tajni i informacija te provođenje tajnih akcija.¹³ Mogu se podijeliti u nekoliko skupina: vojne i civilne, strategijske i taktičke te defenzivne i ofenzivne. Kao što smo već rekli, sve ove podjele ovise o primijenjenom modelu sigurnosno-obavještajnog sustava pa su stoga i različito uređene u različitim zemljama (Bilandžić, 2003).

Suprotno od obavještajnog djelovanja koje je eksternog i ofenzivnog tipa, protuobavještajne službe su defenzivnog tipa te su usmjerene na sprječavanje raznih oblika stranog obavještajnog djelovanja, špijunaže, subverzije i sabotaze u matičnoj zemlji (Turek, 2006).

S povećanim intenzitetom vanjskih i unutarnjih rizika i prijetnji nacionalnoj sigurnosti država, početkom 20. stoljeća nastaju službe sigurnosti. Iako ne postoji univerzalna definicija pojma „služba sigurnosti“, kao što ne postoji ni za termine „obavještajna služba“ i „protuobavještajna služba“, službe sigurnosti možemo shvatiti kao specijalizirane institucije koje putem raznih tajnih metoda, tehnika i resursa ostvaruju funkciju zaštite ustavnog poretka¹⁴ i sigurnosti države (Bilandžić, 2003). U područjima u kojima djeluju službe sigurnosti generiraju se „subjekti i činitelji koji ugrožavaju nacionalnu sigurnost i ustavni poredak.“ (Bilandžić, 1999, str. 142). Prema tome, službe sigurnosti imaju jednu od središnjih uloga u sustavu nacionalne sigurnosti (Bilandžić, 1999).

Kada govorimo o sigurnosno-obavještajnim službama i faktorima unutarnje organizacije pojedine države, potrebno je spomenuti dvojicu uglednih britanskih stručnjaka Petera Gilla i Marka Phythiana.¹⁵ Gill u svojoj knjizi *Policing Politics: Security Intelligence and the Liberal*

¹² „Obavještajni ciklus u državnim obavještajnim agencijama obuhvaća planiranje i organizaciju (upravljanje), prikupljanje podataka, obradu podataka, analizu i izvješćivanje/dijeljenje (obavještajni proizvod).“ (Leško, 2019, str. 10). Vidi više u: Phythian (2015).

¹³ O obavještajnim službama pisao je i Kedžo u svojem magistarskom radu *Obavještajne službe u suvremenim međunarodnim odnosima* (2001).

¹⁴ Pitanje zaštite ustavnog poretka neke zemlje obuhvaća brojne elemente koji do dan danas u znanstvenoj literaturi nisu dostatno razjašnjeni. Širina riječi „ustavni poredak“ te složenost i suženost riječi „zaštita“, znatno otežavaju pronalaženje univerzalne i sveobuhvatne definicije. Unatoč tome, možemo zaključiti kako ustavni poredak podrazumijeva skup svih prava, ovlasti, obveza, sloboda i garancija koje su dane građanima i državi putem ustava koji je po svojoj naravi temeljni i najviši pravni, politički i konstitutivni državni dokument. O aspektima zaštite ustavnog poretka u demokratskim i totalitarnim političkim sustavima prvi je u Hrvatskoj pisao Bilandžić u svojem magistarskom radu *Aspekti zaštite ustavnog poretka u demokratskim i totalitarnim sustavima* (1992). O zaštiti ustavnog poretka pisao je i Badžim u jednom dijelu svojega rada *Obavještajne i represivne službe u suprotstavljanju kriminalitetu koji predstavlja prijetnju nacionalnoj sigurnosti* (2013).

¹⁵ Gill i Phythian zajednički su napisali knjigu *Intelligence in An Insecure World* (2006) u kojoj su temeljito obradili funkcioniranje obavještajnih procesa u raznim državnim i nedržavnim okruženjima.

Democratic State (1994) klasificira sigurnosno-obavještajne službe po razinama moći koju posjeduju, mjerenu stupnjem autonomije od eksternih faktora političke kontrole i nadzora i stupnju penetracije u samo društvo. Prema tome, države se može definirati kao demokratske ili autokratske, a time i sigurnosno-obavještajne službe u tri kategorije: *Political Police* (politička policija), *Independent Security State* (neovisna sigurnosna država u kojoj sigurnosno-obavještajna služba funkcionira kao neovisni i vodeći autoritet koji kontrolira unutardržavne procese) i *Bureau of Domestic Intelligence* (Odjel za unutrašnju špijunažu koji se bavi zaštitom ustavnog poretka¹⁶) (Bruneau i Dombroski, 2021).

Prema Bilandžiću (2000a; 2003) postoje tri grupe prema kojima se definiraju globalni organizacijski modeli sigurnosno-obavještajnih sustava, a to su: britanski (konfederativni), američki (federativni) i bivšeg Sovjetskog saveza (totalitarni).¹⁷ S obzirom na političku, vojnu i drugu moć i utjecaj ovih država kroz povijest, ovi modeli postali su svojevrsni modus operandi pri kreiranju sigurnosno-obavještajnih sustava u drugim zemljama diljem svijeta. Po završetku Drugoga svjetskog rata određene velesile, odnosno pobjednice u ratu (Sjedinjene Američke Države (SAD), Velika Britanija i Sovjetski Savez), jasno su odredile i razgraničile sfere svojih utjecaja pa su tako primjerice zemlje pod komunističkim režimom prihvatile sovjetski model, dok su pak ostale zemlje ostale podijeljene između američkog i dominantnog britanskog modela (Bilandžić, 2000a). Daleko najstariju povijest (oko pet stoljeća) bilježi britanski model koji ima brojne specifičnosti i razlike u odnosu na preostala dva modela. Američki i sovjetski model je unison po pitanju postojanja jedinstvene institucije koja koordinira rad ostalih službi, dok u britanskom modelu to ne funkcionira na taj način. Prema britanskom organizacijskom modelu, postoji nekoliko neovisnih sigurnosno-obavještajnih institucija koje su smještene u pojedinim ministarstvima i odgovaraju nadležnom ministru, a njihov rad koordinira i nadzire Kabinet premijera, odnosno njegova radna tijela (Bilandžić, 2000b). Prema tome, Služba sigurnosti (*Security Service* ili *Military Intelligence, Section 5* - MI5¹⁸) je locirana unutar ministarstva unutarnjih poslova, dok se tajna obavještajna služba (*Secret Intelligence Service* - SIS ili *Military*

¹⁶ Kao primjer možemo istaknuti britansku službu sigurnosti (MI5) ili nekadašnji hrvatski SZUP.

¹⁷ O povijesnoj genezi i organizaciji američkog, britanskog i sovjetskog sigurnosno-obavještajnog sustava vidi u: *The Oxford Handbook of National Security Intelligence* (2010).

¹⁸ MI5 (*Military Intelligence*) je naziv koji datira još od početka 20. st., odnosno od 1909. kada je osnovan Ured tajne službe (*Secret Service Bureau*) koji je podijeljen na dva dijela. Dio "K" bio je zadužen za protuobavještajno djelovanje sve do 1916. kada je Ured tajne službe postao dijelom Direkcije vojnoobavještajne službe (*Directorate of Military Intelligence*). Tada je protuobavještajne poslove preuzeto Peti departman (*Section 5*) Direkcije vojnoobavještajne službe (Bilandžić, 2000a).

*Intelligence, Section 6 - MI6*¹⁹) i Vladin stožer za komunikacije (*Government Communications Headquarters - GCHQ*) nalaze u okviru ministarstva vanjskih poslova. Obrambena obavještajna služba (*Defense Intelligence - DI*) funkcionira u sklopu ministarstva obrane (Bilandžić, 2000b).

Američki obavještajno-sigurnosni sustav primarno se temelji na *Zakonu o nacionalnoj sigurnosti (National Security Act)* iz 1947. Tijekom vremena taj je dokument uređivan i nadograđivan što je u konačnici rezultiralo donošenjem *Zakona o obavještajnoj zajednici (Intelligence Community Act)* 1996. kojim je regulirano funkcioniranje sustava sve do danas. Ključno obilježje američkog sustava je postojanje središnje obavještajne agencije i analitičke službe (*Central Intelligence Agency - CIA*) (Bilandžić, 2000a). Krovna služba zadužena za upravljanje američkom obavještajnom zajednicom (zajednicu čini 18 službi) je od 2004. Ured ravnatelja nacionalne obavještajne službe (*Office of the Director of National Intelligence - DNI*).²⁰ Ravnatelj nacionalne obavještajne službe djeluje kao voditelj obavještajne zajednice koji usmjerava i nadzire provedbu proračunskih sredstava. Osim toga, djeluje i kao glavni savjetnik predsjednika države, Vijeća za nacionalnu sigurnost (*United States National Security Council*) i Vijeća za domovinsku sigurnost (*United States Homeland Security Council*) u kontekstu obavještajnih pitanja relevantnih za nacionalnu sigurnost („Office of the Director of National Intelligence“, bez dat.). Središnja obavještajna agencija odgovorna je predsjedniku države. Prema *Zakonu o obavještajnoj zajednici*, postoji sveukupno 18 službi koje su locirane unutar različitih ministarstava u okviru kojih obavljaju propisane zadatke. Američki model karakterizira jasna podjela nadležnosti pa tako protuobavještajne djelatnosti na matičnom teritoriju zemlje obavlja Federalni istražni ured (*Federal Bureau of Investigation - FBI*), dok su CIA i Obrambena obavještajna agencija (*Defense Intelligence Agency - DIA*) zadužene za obavještajne poslove. Prema Izvršnoj uredbi (*Executive order*) koju je 1981. donio američki predsjednik Ronald Reagan, protuobavještajne poslove izvan države obavlja i koordinira CIA dok je na matičnom teritoriju nadležan FBI (Bilandžić, 2000a).

¹⁹ MI6 je služba čiji korijeni sežu još u 16. stoljeće, odnosno vezuju se uz priču o Sir Francisu Walsinghamu i kraljici Elizabeti I. Naziv MI6, odnosno Šesti departman (*Section 6*) Direkcije vojnoobavještajne službe, uvriježio se tijekom prve polovice 20. stoljeća, točnije u vrijeme Adolfa Hitlera i brzorastuće njemačke vojne, ekonomske i političke moći. U to vrijeme, britanske obavještajne aktivnosti bile su na maksimalnoj razini pa je MI6 slovila kao najefektivnija obavještajna služba na svijetu („MI6“, bez dat.). Vidi više u: Bilandžić (2000b).

²⁰ Od 1946. pa sve do donošenja *Zakona o reformi obavještajnih službi i sprječavanju terorizma (The Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act of 2004)* 2004. godine, na čelu američke obavještajne zajednice stajao je Direktor središnje obavještajne službe (*The Director of Central Intelligence - DCI*) („The Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act“, bez dat.).

Totalitarni sovjetski organizacijski model sigurnosno-obavještajnog sustava imao je pak svoje specifičnosti. Središnje obavještajno tijelo koje je koordiniralo rad svih ostalih institucija bio je Komitet državne sigurnosti (*Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti - KGB*), direktno odgovoran Politbirou komunističke partije Sovjetskog Saveza. Ono što je simptomatično za sovjetski model jest činjenica kako je KGB bio zadužen za obavještajne i protuobavještajne poslove unutar i izvan teritorija matične države što je dijametralno američkom modelu. Raspadom Sovjetskog saveza je transformiran (decentraliziran) sigurnosno-obavještajni sustav te su nastale dvije službe: Vanjska obavještajna služba (*Sluzhba vneshney razvedki Rossiyskoy Federatsii - VSR*) zadužena za obavještajno djelovanje u inozemstvu i Federalna služba sigurnosti (*Federal'naya sluzhba bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii - FSB*) koja pokriva protuobavještajne aktivnosti unutar zemlje. Cjelokupno uređenje sustava propisano je *Zakonom o sigurnosti* iz 1992. Time je glavno koordinativno i strateško tijelo postalo Vijeće za nacionalnu sigurnost, odgovorno predsjedniku države (Bilandžić, 2000a).

Raspadom Sovjetskog Saveza i nestankom komunizma s tla Europe, u postkomunističkim zemljama drastično se izmijenio položaj i funkcije sigurnosno-obavještajnih službi. Najveći problem stvarale su službe sigurnosti koje su sve do raspada komunizma imale funkciju političke policije u službi partije. Iako se u većini zemalja taj prevrat, odnosno raspuštanje aparata sigurnosnih službi odvijao mirnim putem, u nekim zemljama je pružen oružani otpor kao npr. u Rumunjskoj gdje su se pripadnici ozloglašene *Securitate* čak odmetnuli u šume (Žunec i Domišljanović, 2000). Uspostava novog i reformiranog sigurnosno-obavještajnog sustava, lišenog od uloge političke policije, koji može odgovoriti na složene sigurnosne probleme tranzicijskih zemalja, iziskivao je postojanje iskusnog i kapacitiranog kadra pa se stoga proces raspuštanja aparata sigurnosnih službi nije dogodio u punom smislu te riječi. S obzirom na to da sigurnosnih stručnjaka izvan sustava nije bilo, veliki dio pripadnika rasformiranih službi ostao je prisutan u novim službama. U nekim zemljama poput Njemačke Demokratske Republike (DDR) gdje je postojao masivni aparat zadužen za nadziranje ponašanja i političke lojalnosti građana, učinjena je nešto intenzivnija redukcija broja službenika (Žunec i Domišljanović, 2000).

Žunec i Domišljanović (2000, str. 27) naglašavaju kako je političko i etičko raščišćavanje s bivšim sustavom bilo jedno od najvažnijih korijena problema tranzicijskih zemalja. Postojanje brojne mreže neprofesionalnih suradnika čiji identiteti nikada nisu u cijelosti javno otkriveni (npr., prema nekim izvorima, sigurnosno-obavještajna služba DDR-a imala je oko pola milijuna

suradnika), neuspjeh u provedbi lustracijskih procesa, brojne manipulacije sačuvanim dosjeima građana, miješanje u unutarnje političke prilike i kriminalne radnje te povezanost s terorističkim organizacijama, samo su neki od problema koji su sustavno pratili tranzicijske zemlje (Žunec i Domišljanović, 2000).²¹

Iz svega navedenog, možemo zaključiti kako ovi problemi proizlaze iz nekoliko ključnih izvorišta: 1. nedostatak iskustva tranzicijskih država u provedbi reforme sigurnosno-obavještajnog sustava, 2. problem stigme nedemokratske prošlosti te 3. nedostatak profesionalnog pristupa, stručnosti i odgovornosti. Uspostavljanje novih sigurnosno-obavještajnih sustava koji su pod demokratskom civilnom kontrolom (transparentni i odgovorni) te su istovremeno učinkoviti i djelotvorni (tajni), predstavlja jedan od najvažnijih i najizazovnijih zadataka u procesu gospodarskih, društvenih i političkih reformi i restrukturiranja zemalja koje su na putu konsolidacije demokracije²² (Bruneau i Matei, 2010).

3. TEMELJNA REFORMA, NASTANAK I KONSOLIDACIJA SIGURNOSNO- OBAVJEŠTAJNOG SUSTAVA REPUBLIKE HRVATSKE (1991.-1999.)

Završetkom prvih slobodnih demokratskih i višestranačkih izbora, dolazi do značajnih promjena u organizaciji jugoslavenskog sigurnosno-obavještajnog sustava na svim razinama (Akrap, 2011b). U periodu od 30. svibnja 1990. pa sve do proglašenja neovisnosti 8. listopada 1991., hrvatska je imala Službu državne sigurnosti (SDS) koja je u tom periodu još uvijek funkcionirala kao republička služba (nalazila se u sklopu Republičkog sekretarijata za unutarnje poslove – RSUP) te je bila *de iure* sastavnica sigurnosno-obavještajnog sustava bivše SFRJ, odnosno funkcionirala je u sklopu koordinativne savezne SDS koja je djelovala u okviru Saveznog sekretarijata za unutarnje poslove (SSUP). U tom periodu od 17 mjeseci, Hrvatska je bila suočena s agresijom i oružanom pobunom dijela srpskog stanovništva te je stvarala zakonske i organizacijske temelje vlastitog sigurnosno-obavještajnog sustava koji je trebao biti usklađen s novim, demokratskim poretom (Žunec i Domišljanović, 2000).

²¹ O problematici hrvatskog sigurnosno-obavještajnog sustava pisao je Bilandžić u svojem djelu *Nacionalna sigurnost: prognoziranje ugroza* (2019).

²² Prema mišljenju Žuneca i Domišljanovića (2000, str. 30) tranzicija je u velikoj mjeri postignuta što se očituje u ostvarenju određenog stupnja nadzora zakonodavne i izvršne vlasti nad radom službi. Sigurnosno-obavještajne službe tranzicijskih zemalja, unatoč brojnim razvojnim i djelatnim poteškoćama, razvijaju se u skladu s demokratskim standardima koji podrazumijevaju precizno definiranje ciljeva i zadaća u svrhu zaštite demokratskog i ustavnopravnog poretka, protuobavještajne zaštite te borbe protiv najtežih oblika kriminala čijem su širenju pogodovale nepovoljne posljedice društvenih promjena.

Akrap i Tuđman (2016) smatraju kako su demokratska transformacija i organizacija efektivnog sigurnosno-obavještajnog sustava, s jasnom podjelom obaveza i odgovornosti između vojnih i civilnih obavještajnih i protuobavještajnih službi, bili jedni od ključnih prioriteta hrvatskih vlasti u periodu 1990.-1993. godine. Međutim, ukoliko uzmemo u obzir ratne okolnosti koje su posljedično dovele do toga da se nije pretjerano marilo za demokratske standarde i njihovu implementaciju već za obranu zemlje, ne možemo reći kako je demokratska transformacija bila u potpunosti ključan prioritet, već je naglasak bio na stvaranju novih i efektivnih službi i provedbi ciljeva i zadaća novo uspostavljene demokratske vlasti. Ono što svakako možemo reći jest kako su u razdoblju 1991.-1995. godine, ključni naponi hrvatskih vlasti bili usmjereni na: 1. okončanje rata i 2. ostvarenje međunarodnog priznanja Hrvatske (Akrap i Tuđman, 2016).

Kada govorimo o izgradnji hrvatskog sigurnosno-obavještajnog sustava, valja imati na umu nekoliko važnih procesno - kontekstualnih čimbenika koji su u užem smislu utjecali na njegovu profilaciju. Najprije, to je činjenica kako se Jugoslavija kao državna zajednica raspala te je pokrenuta agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu od strane Srbije i JNA. Drugi čimbenik je komunističko naslijeđe koje se očitivalo u brojnim modalitetima (organizacijskim, ideološkim, mentalitetnim, društvenim itd.). Treći čimbenik je kraj rata i smirivanje situacije te put Hrvatske prema europskim integracijama i Sjevernoatlantskom savezu (NATO) (Akrap i Tuđman, 2013).

3.1. Djelovanje jugoslavenskih sigurnosno-obavještajnih struktura protiv Hrvatske

Tijekom čitavog perioda stvaranja hrvatske države, jugoslavenske sigurnosno-obavještajne strukture nastojale su na razne načine spriječiti ili dati odgovarajući protuodgovor na određene političke procese. Prije samih demokratskih izbora u Hrvatskoj, dakle još od 1989., stvarana je agenturna mreža te su aktivirane postojeće operativne pozicije kako bi se ostvario nadzor nad političkim, gospodarskim i drugim kretanjima u zemlji (Žunec i Domišljanović, 2000; Akrap i Tuđman, 2016). U tim procesima važnu ulogu imao je II. detašman Kontraobavještajne grupe (KOG) JNA smješten u Zagrebu s zapovjednim centrom u Zemunu. Zadaća tog detašmana bila je protuobavještajna zaštita, a činili su ga lojalni časnici projugoslavenske političke orijentacije. Za razliku od republičkih SDS-a, vojna sigurnosno-obavještajna struktura djelovala je isključivo na saveznoj razini (Akrap, 2011b). Još od vremena „Hrvatskog proljeća“, a poglavito nakon smrti Josipa Broza Tita, ta je struktura dobila zadaću infiltracije u javni život i medije. S obzirom na već spomenuto oslabljeno djelovanje SDS-a, vojna struktura je u periodu 1970.-1989. stvorila snažnu

agenturnu mrežu koja je u dalekoj mjeri nadjačavala mrežu republičkog i saveznog SDS-a (Akrap, 2011b).

Tijekom 1989. pokrenuta je OA *Proljeće* u kojoj su sudjelovali organi sigurnosti JNA (5. vojna oblast JNA (Zagreb), vojnopomorska oblast Split te detašmani sigurnosti ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane). Primaran cilj ove operacije bila je kontrola predizbornih aktivnosti te uspostava agenturne mreže u novoformiranim političkim strankama i institucijama vlasti u Hrvatskoj (Žunec i Domišljanović, 2000). Tijekom 1991. službe su nastavile s praćenjem, prisluškivanjem i infiltracijom u ključna tijela javne vlasti (jedan od primjera je Ministarstvo obrane gdje je u neposrednom okruženju ministra djelovao suradnik vojne službe sigurnosti) (Žunec i Domišljanović, 2000). Podatci koje je služba prikupljala korišteni su za diskreditaciju i podrivanje nove hrvatske vlasti na unutarnjem i vanjskopolitičkom planu pri čemu je značajno korišten medijski prostor za diseminaciju propagande i dezinformacija (Akrap, 2011b).

Nakon izvršene OA *Proljeće*, u ljeto 1991. provedena je nova OA koja nije imala poseban naziv.²³ Primaran cilj ove operacije bila je demonizacija nove hrvatske vlasti (širenje antisemitizma i promicanje proustaških ideja u javnosti) i njeno povezivanje s ustaškim režimom iz vremena Drugoga svjetskog rata. Nova OA bila je samo jedan od koraka u finalizaciji operativno - propagandnog djelovanja protiv nove hrvatske vlasti.²⁴ Još znatno prije prvih višestranačkih izbora, pokrenute su optužbe na račun HDZ-a za kojeg se tvrdilo da je „samo nastavak ustaške vlasti koja „ponovo priprema pokolj Srba u Hrvatskoj“.“ (Akrap, 2011b, str. 238). Uz sve navedeno, pripremani su i stvarani uvjeti za provedbu oružane pobune i agresije na Hrvatsku.²⁵

²³ Postavljene su dvije eksplozivne naprave, jedna na „židovskom dijelu“ zagrebačkog glavnog groblja Mirogoj, a druga ispred sjedišta Židovske općine u Zagrebu. Prva eksplozija odjeknula je 19. kolovoza 1991. u 04:50 sati ispred sjedišta Židovske općine, a druga u 05:00 sati na Mirogoju (Akrap, 2011b).

²⁴ Za provedbu nove OA bio je zadužen II. detašman KOG JNA u Zagrebu. Stvorena je mreža suradnika (vodeći članovi bili su Slavko Malobabić i Radenko Radojčić, inače visoko pozicionirani službenici Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH)) zaduženih za prikupljanje, obradu, manipulaciju i korištenje različitih informacija u specijalnom ratu protiv Hrvatske koji je podrazumijevao i provođenje terorističkih akcija (Akrap, 2011b).

²⁵ Već u ljeto 1990. započela je organizirana pobuna dijela srpskog stanovništva na području sjeverne Dalmacije („Balvan revolucija“). Vrlo brzo su organizirane pobune i blokade prometnica obuhvatile sve krajeve Hrvatske gdje su Srbi bili većinsko stanovništvo. Uz potporu Srbije, Crne Gore i JNA, Srbi u Hrvatskoj su svoju političku volju teritorijalizirali u vidu formiranja srpskih autonomnih oblasti koje su kasnije udružene u jedinstvenu političko – teritorijalnu cjelinu, Republiku Srpsku Krajinu (RSK) (Radelić et al., 2006). Sve do kraja 1991., JNA je uz pomoć ostalih paravojnih formacija okupirala gotovo trećinu teritorija Hrvatske te su pobunjeni Srbi 19. prosinca 1991. na okupiranim dijelovima Hrvatske službeno proglasili RSK sa centrom u Kninu (Nazor, 2008). Nakon međunarodnog priznanja Hrvatske 15. siječnja 1992. i primanja u Ujedinjene narode (UN) 22. svibnja 1992., hrvatsko vodstvo je uz pomoć međunarodne zajednice pokušalo mirnim putem reintegrirati okupirane dijelove zemlje. Unatoč brojnim pokušajima, vodstvo pobunjenih Srba je uz pomoć političkog Beograda odbijalo mirovne prijedloge. U takvim

Službe sigurnosti JNA i srbijanskog SDS-a, stupile su početkom 1990. u kontakt s čelnicima i dužnosnicima Srpske demokratske stranke (SDS) s namjerom stvaranja operativnih pozicija i grananja agenturne mreže (Žunec i Domišljanović, 2000).

Sigurnosno-obavještajni aparat JNA je preko svojih agenturnih mreža i operativnih pozicija, organizirao i koordinirao podjelu oružja i vojne opreme pobunjenim Srbima. Kroz tri ključne akcije u periodu 1990.-1992. (OA *Proboj-1*, OA *Proboj-2*, OA *Proboj-3*) u Hrvatsku je preko Bosne i Hercegovine (BiH) i Srbije preneseno na stotine tona oružja (Žunec i Domišljanović, 2000).²⁶ Tijekom OA *Proboj-1* naoružani su pobunjeni Srbi na području tzv. „Krajine“ i istočne Bosne, a akciju su vodili pukovnik JNA Dušan Smiljanić i major JNA Čedo Knežević. Pobunjeni Srbi na području istočne Slavonije i Baranje, naoružani su tijekom OA *Proboj-2*, a akciju je vodio major JNA Ljuban Karan. OA *Proboj-3* bila je velikim dijelom neuspješna, a njome je planirano naoružavanje pobunjenih Srba na području zapadne Hercegovine. U akcijama ustrojavanja, naoružavanja i organiziranja pobunjenih Srba na tlu Hrvatske, aktivno su sudjelovali pripadnici i suradnici srbijanskog SDS-a (Goran Hadžić, Dragan Vasiljković, Franko Simatović, Željko Ražnatović, Zoran Stevanović i drugi) (Bilić, 2005).

Dok su se pobunjeni Srbi ubrzano naoružavali, neposredno prije održavanja prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj, JNA je oduzela oružje hrvatskoj Teritorijalnoj obrani (TO) čime je onemogućeno stvaranje hrvatskog obrambenog mehanizma. S obzirom na to da se radilo o velikoj količini lakog i teškog naoružanja, JNA je razoružavanjem TO-a ostvarila golemu prednost pred početak agresije (Vlačić, 2017). Osim toga, tijekom 1991., međunarodna zajednica uvela je embargo na uvoz oružja svim zaraćenim stranama čime je naštetila isključivo Hrvatskoj koja je od tada bila primorana nabavljati oružje na crnom tržištu (Bing, 2010). Prema podacima jugoslavenskih obavještajnih struktura, jedan od ključnih smjerova iz kojeg je dolazilo oružje u Hrvatsku bila su vojna skladišta u Mađarskoj²⁷ (Letica i Nobile, 1991).

okolnostima, Hrvatska je bila primorana poduzeti ograničene vojne akcije kojima bi povratila okupirani teritorij (Nazor, 2008).

²⁶ Akcijom podjele oružja u Hrvatskoj rukovodio je osobno načelnik OB-a general Aleksandar Vasiljević u periodu 1990.- travanj 1992., uz sudjelovanje određenog broja časnika organa sigurnosti JNA (Žunec i Domišljanović, 2000).

²⁷ „Nabavka ovog oružja vršena je preko Radne organizacije za spoljnu trgovinu Astra iz Zagreba (...) Ilegalnim uvozom iz inostranstva u Hrvatsku je dopremljeno više desetina hiljada potpuno novih automatskih pušaka tipa kalašnjikov i drugog oružja, kao i više miliona bojevih metaka.“ (Letica i Nobile, 1991, str. 43). „Ovako nabavljeno naoružanje i municija tajno je distribuirano po teritoriji republike i podjeljeno isključivo licima hrvatske nacionalnosti koja su provereno aktivisti HDZ (...) Svi do sada raspoloživi podaci ukazuju da je odgovarajućom spregom organa vlasti i rukovodećih aktivista HDZ, unutar te političke partije koja je registrovana za legalnu političku delatnost i

Nova hrvatska vlast, suočena s raznim vrstama i oblicima napada, uspješno se odupirala agresoru i jugoslavenskim sigurnosno-obavještajnim strukturama. Osim operacija koje su podrazumijevale terorističke napade i naoružavanje pobunjenih Srba, protiv Hrvatske je vođen informacijski rat²⁸ koji je bio pomno isplaniran još prije prvih višestranačkih izbora, a intenzivirao se početkom agresije (Akrap, 2011a). Tijekom listopada 1991., hrvatske vlasti su destruirale jugoslavensku operativnu mrežu (jedan dio pripadnika je uhićen i razmijenjen za zarobljene pripadnike hrvatskih oružanih snaga, dok je drugi dio uspio na vrijeme pobjeći u Beograd gdje se priključuje zapovjednom centru KOG JNA u Zemunu) (Akrap, 2011b). No, to nije bio kraj djelovanja te grupe. U periodu 1990.-1992., u Zemunu je pod zapovjedništvom generala Zvonka Jurjevića osnovana grupa *Opera* (Odeljenje za propagandni rat) s ciljem vođenja medijsko – propagandnog rata²⁹ protiv Hrvatske³⁰ (Akrap, 2011b).

3.2. Stvaranje novog sigurnosno-obavještajnog sustava

Stvaranje novog sigurnosno-obavještajnog sustava nije bilo obilježeno samo ratnim okolnostima, već i brojnim unutarnjim organizacijskim i sigurnosnim problemima. Hrvatska je u vrijeme demokratskih promjena raspolagala isključivo policijskim snagama i republičkim SDS-

nalazi se na vlasti, stvorena i naoružana ilegalna, paravojna organizacija na čitavom prostoru Hrvatske.“ (Letica i Nobilo, 1991, str. 43).

²⁸ Enciklopedijski gledano, informacijski rat je poseban oblik ratovanja (specijalnog rata) koji se vodi radi postizanja nadmoći nad protivničkom stranom tako što se utječe na informacije, procese koji se temelje na informacijama, informacijske sustave i računalne mreže („Informacijski rat“, bez dat.). Termin informacijski rat (*Information Warfare*) postao je aktualan tijekom 1990-ih godina i primjenjivao se na Zapadu. U američkim priručnicima se tijekom 21. stoljeća sve više uvriježio termin „informacijske operacije“ s obzirom na to da riječ rat nosi sa sobom negativne konotacije (Tuđman, 2009, str. 28-29). Informacijske operacije su usmjerene na one osobe koje donose odluke od državnog značaja te na javno mnijenje. U oba primjera je ključan cilj usmjeren na nanošenje štete drugoj strani u vidu oblikovanja uvjerenja i nametanja vlastite volje „uz istovremenu zaštitu tih istih vrijednosti na vlastitoj strani.“ (Akrap, 2011b, str. 41).

²⁹ Termin propaganda podrazumijeva „inteligentnu manipulaciju organiziranim navikama i mišljenjima masa“, a najčešće je dijelimo na političku i ideološku. Ista može biti dio rata ili Specijalnog rata (Alispahić, 2020, str. 73-74). U okviru tajnih akcija postoje propagandno-psihološke operacije koje predstavljaju poseban oblik operacija koje imaju za cilj prijenos selektivnih poruka i informacija kako bi se utjecalo na mišljenje, stavove i osjećaje pojedinaca, organizacija i vlada. Postoje tri vrste propagande: *bijela*, *crna* i *siva* (Bilandžić, 1998). Također, o vrstama propagande vidi i u: Tuđman, Akrap i Matošić (2021).

³⁰ Neki od ključnih zadataka grupe *Opera* bili su: „vođenje „informativno-subverzivnog rata“ i „subverzivno-psiholoških djelovanja, protiv RH“ i „plasiranje dezinformacija i drugih, za ukupni armijski vrh, stavova u medijski prostor“.“ (Akrap, 2011b, str. 242). Iako je grupa *Opera* bila kratkog roka trajanja (rujan 1991.- ožujak 1992.), vodila je snažan medijski rat plasiranjem brojnih dezinformacija na štetu Hrvatske (Akrap, 2011b). U hrvatski i svjetski medijski prostor plasirane su tako brojne laži (neke od njih opstale su i dan danas): od terora nad Srbima, negiranja Srba u Ustavu, sustavnim zločinima nad srpskim stanovništvom, o žrtvovanju Vukovara radi međunarodnog priznanja ili zamjene teritorija, dogovorenoj podjeli BiH između Miloševića i Tuđmana, prodaji Bosanske Posavine itd. (Akrap, 2011a). Grupa *Opera* bila je samo jedna u nizu mnogih grupa koje su širile dezinformacije s ciljem nasilnog oblikovanja hrvatskoga korpusa javnog znanja (Akrap, 2011b).

om. Nije postojala vojna obavještajna služba te vojna sigurnosna služba. Također, nije postojala ni stvarna vojna organizacija, a s obzirom na to da je JNA u svibnju 1990. oduzela svo oružje iz TO-a, nisu postojali ni materijalni kapaciteti kao preduvjet za izgradnju iste (Žunec i Domišljanović, 2000).³¹ Upravo iz tog razloga, sve do srpnja 1991., policija je bila glavni oslonac hrvatske obrane (Marijan, 2016). U okviru Ministarstva unutarnjih poslova (MUP)³² nastale su postrojbe Zbora narodne garde (ZNG) koje su tek u rujnu 1991., donošenjem *Zakona o obrani*, postale regularne oružane snage. Paralelno stvaranju oružanih snaga, ustrojavane su paradržavne i stranačke vojne formacije kao što su Hrvatske obrambene snage (HOS) koje su djelovale u okviru Hrvatske stranke prava (HSP) (Žunec i Domišljanović, 2000).

U tim konfuznim i nepovoljnim prilikama bilo je potrebno uspostaviti funkcionalan sustav koji je u zakonskom, organizacijskom i operativnom smislu primjeren demokratskom poretku. Uspostava takvog sustava iznimno je složena i delikatna, a tome pridonosi i činjenica da se njegovo djelovanje odvija velikim dijelom skriveno od javnosti. U takvim okolnostima, postoji jasna potencijalnost da službe, čija je primarna zadaća održavanje sigurnosti demokratskog poretka, postanu prijatnija tom istom poretku³³ (Turek, 2006). Da su službe u Hrvatskoj pretjerano kontrolirane i korištene u unutarnjim političkim procesima smatra Lefebvre (2012, str. 115) koji navodi kako je cjelokupan sustav služio u svrhu kompromitacije političkih protivnika Hrvatske demokratske zajednice (HDZ).

Osim toga, potrebno je naglasiti kako je Hrvatska, poradi stjecanja vanjskopolitičkih poena, tijekom 1990-ih uglavnom pristupala međunarodnim organizacijama koje su političke, a manje sigurnosne. Glavni napori države u periodu 1991.-1995. nisu bili usmjereni na izgradnju demokratskog sustava i implementaciju demokratskih kriterija (npr. demokratskog modela nadzora), već na razvoj oružanih snaga i obranu zemlje od agresora (Mihalinčić, 2020).

³¹ Valja napomenuti kako su savezni zakoni branili republikama stvaranje oružanih snaga pa su isti stvarani u okviru policije (Žunec i Domišljanović, 2000).

³² MUP je proizašao iz nekadašnjeg RSUP-a koji je preimenovan usvajanjem amandmana na Ustav Socijalističke Republike Hrvatske (SRH) 25. srpnja 1990. (Marijan, 2016). Do terminoloških preinaka došlo je i donošenjem *Zakona o izmjenama Zakona o unutrašnjim poslovima* (NN 47/90) 8. studenog 1990. kada RSUP postaje MUP, republički sekretar postaje ministar, stanica javne sigurnosti postaje policijska stanica itd. (Žunec i Domišljanović, 2000).

³³ Službe mogu postati ozbiljna prijatnija ako ne postoji jasan konsenzus izvršne i zakonodavne vlasti u pogledu uređenja sustava, točnije u organizaciji mehanizama nadzora. Kod upravljanja službama opasnosti se očituju na dva načina, a to su pretjerana kontrola i slaba kontrola. I jedan i drugi način su pogubni za demokratski poredak i predstavljaju ozbiljnu prijatnju nacionalnoj sigurnosti. Slaba kontrola izvršne vlasti rezultira stvaranjem neovisnih centara moći (*Independent Security State*), a pretjerana kontrola dovodi do opasnosti korištenja službi u unutarnjim političkim procesima (Turek, 2006).

Donošenjem *Odluke o raskidu svih državnopravnih veza Republike Hrvatske s bivšom državom SFRJ* 8. listopada 1991., završen je u potpunosti proces osamostaljivanja hrvatskog zakonodavstva od saveznih okvira („8. listopada - Dan Hrvatskoga sabora“, 2021). U tom smislu je *de iure* završen i proces osamostaljivanja i izdvajanja službi iz saveznog sigurnosno-obavještajnog sustava. Novu jezgru sigurnosno-obavještajnog sustava činile su četiri službe (dvije civilne i dvije vojne): Hrvatska izvještajna služba (HIS), Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP), Sigurnosno-informativna služba (SIS) i Uprava za obavještajne poslove Glavnog stožera oružanih snaga Republike Hrvatske³⁴ (ObU GSOSRH). Ured za nacionalnu sigurnost (UNS) je od 1993. bio krovno koordinativno, nadzorno i strateško sigurnosno-obavještajno tijelo (Akrap i Tuđman, 2016). Potrebno je napomenuti kako su HIS, SIS, ObU GSOSRH i SZUP nove službe (za SZUP to djelomično važi) koje „nisu postojale prije 1990-ih, niti su bile slijednice bilo koje jugoslavenske službe.“ (Tuđman, 2019, str. 10-11).

Nova obavještajna zajednica³⁵ koja je stvarana 1990-ih, bila je zadužena za prikupljanje podataka od iznimnog značaja za tijela vlasti, nacionalnu sigurnost, vođenje obrambene i vanjske politike, zaštitu gospodarskih interesa zemlje, zaštitu najviših državnih dužnosnika i objekata od nacionalnog interesa te suprotstavljanje terorizmu i organiziranom kriminalu (Akrap i Tuđman, 2013). U glavnom fokusu obavještajne zajednice u periodu 1993.-1998. bilo je očuvanje teritorijalne cjelovitosti zemlje i ostvarenje regionalne stabilnosti dočim je manja pozornost bila usmjerena na protuobavještajnu zaštitu te na sprječavanje međunarodnog terorizma i organiziranog kriminala (Tuđman, 2000).

3.3. Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP)

U već spomenutom periodu od 30. svibnja 1990. pa sve do 18. travnja 1991., jedino legalno tijelo koje je djelovalo na području zaštite državne sigurnosti bila je SDS.³⁶ S obzirom na to da su

³⁴ Od svih navedenih službi, potrebno je napomenuti kako ne postoje javno dostupni izvori, a ni znanstveni radovi i druge publikacije u kojima je detaljno obrađeno djelovanje ObU GSOSRH.

³⁵ „Obavještajnu zajednicu čine službe odnosno agencije koje se uglavnom nalaze na istoj razini odlučivanja unutar sustava organizacije neke države. Te službe/agencije između sebe distribuiraju obavijesti kojima druge obavještavaju o pojedinim osobama, događajima, procesima, djelovanjima i sličnim temama od interesa za domovinsku i nacionalnu sigurnost.“ (Tuđman, Akrap i Matošić, 2021, str. 145-146). Ustrojavanjem novih službi i promjenom vlasti, došlo je i do nove simbolike sigurnosno-obavještajnog sustava. Kao simbol je postavljena sova koja simbolizira mudrost. Nekadašnji slogan jugoslavenskog sigurnosno-obavještajnog aparata „Mač i štit u rukama partije“ je uklonjen, a na snagu je stupila krilatica „Sapere aude“ („usudi se znati“) (Akrap i Tuđman, 2016, str. 73).

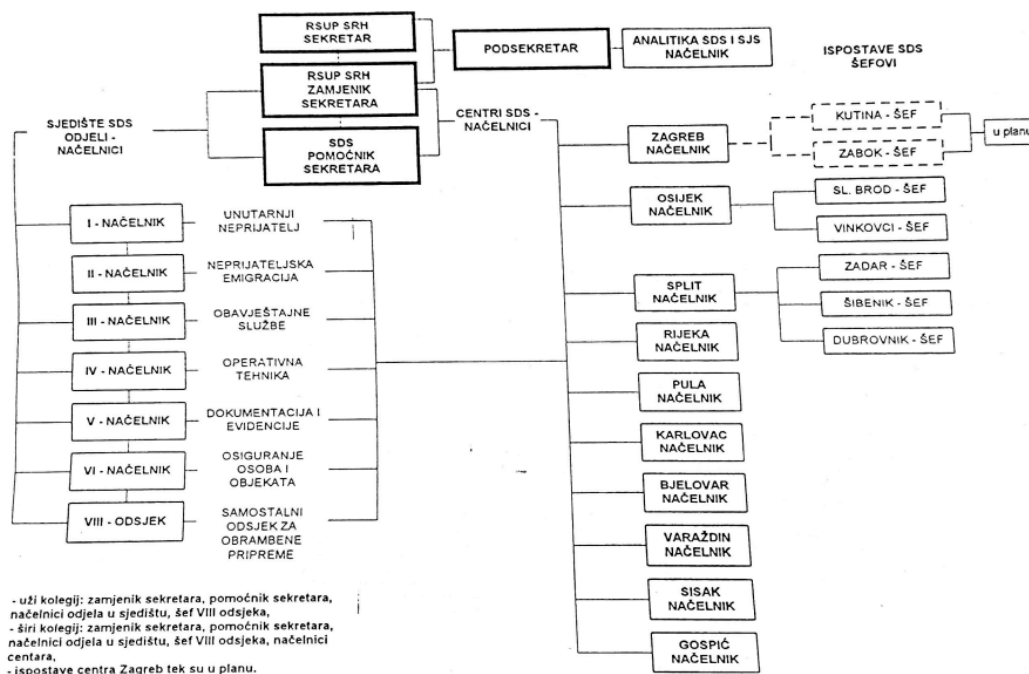
³⁶ Rad službe koordinirao je i usmjeravao Savjet za zaštitu ustavnog poretka Predsjedništva SRH. Zakonodavnu kontrolu vršio je Odbor za kontrolu zakonitosti rada SDS-a u sklopu Društveno-političkog vijeća Sabora. U periodu

poslovi državne sigurnosti bili u republičkoj nadležnosti, rad i djelovanje SDS-a bilo je regulirano *Zakonom o unutrašnjim poslovima (ZOUP)* koji je donesen u Saboru 21. prosinca 1989. godine (Žunec i Domišljanović, 2000). *Zakonom o izmjenama ZOUP-a* (stupio na snagu 14. studenoga 1990.), nije se ulazilo u organizaciju i djelokrug rada SDS-a (Zakon o izmjenama Zakona o unutrašnjim poslovima NN 47/1990). Određene promjene nastupile su tek krajem travnja 1991. donošenjem novog *Zakona o izmjenama i dopunama ZOUP-a*.

Sve do kraja prvih višestranačkih izbora i prijenosa vlasti, služba je brojala 854 djelatnika. Nakon održanih izbora i pobjede HDZ-a, „brojno stanje službe smanjilo se na oko 500 djelatnika.“ (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 55). Unatoč promjeni strukture vlasti i posljedično smanjenju kadrovskih kapaciteta, služba je u određenoj mjeri ostala funkcionalna. Sve daljnje promjene koje su uslijedile bile su posljedica aktualnih neprilika, a očitovale su se u improvizaciji, bez postojanja neke strategijske odluke i dugoročnog planiranja razvoja novog sigurnosno-obavještajnog sustava (Žunec i Domišljanović, 2000).

Što se tiče teritorijalne organizacije SDS-a, nisu se dogodile neke bitne izmjene. Sjedište službe bilo je u Zagrebu uz deset regionalnih centara (Bjelovar, Gospić, Karlovac, Osijek, Pula, Rijeka, Sisak, Split, Varaždin i Zagreb) i pet ispostava (Franulović, 2018; Perković i Gabriš, 1997). U pogledu unutarnje organizacije, kako sjedišta tako i regionalnih centara, došlo je do određenih promjena koje su izvorno proizlazile iz promjene političkog uređenja zemlje i inverzije u shvaćanju pojma nacionalne sigurnosti. Tako je u potpunosti raspušten II. odjel (Neprijateljska emigracija) na svim razinama, dok je u I. (Unutarnji neprijatelj) i III. odjelu (Strane obavještajne službe) fokus preusmjeren na sve veću ugrozu proizašlu iz oružane pobune i djelovanja jugoslavenskih sigurnosno-obavještajnih struktura protiv Hrvatske (Žunec i Domišljanović, 2000). Ustrojstvena shema SDS-a u periodu 1980.-1989. prikazana je na slici 1.

između 1984. i 1990., kontrolu nad radom službe uspostavila je izvaninstitucionalna analitička skupina koja je djelovala po naputcima kabineta predsjedništva CK SKH (Žunec i Domišljanović, 2000).

Slika 1. Ustrojstvena shema SDS-a 1980.-1989. (Perković i Gabriš, 1997, str. 10).

Hrvatske vlasti ponudile su tada svim djelatnicima službe mogućnost da, ukoliko žele raditi u skladu s demokratskim principima, poštujući pritom novu i legitimnu hrvatsku vlast, mogu ostati djelatni. Bila je to svojevrsna politika pomirbe koju je provodio HDZ nakon pobjede na izborima, a ona je podrazumijevala zadržavanje svih kadrova koji su htjeli raditi u skladu s novim Ustavom i zakonima. S obzirom da tako nešto nije odgovaralo srbijanskoj propagandi, intenzivirano je plasiranje teza o „*reustašizaciji Hrvatske*“ čime se stvarao alibi za agresivno djelovanje protiv Hrvatske (Akrap, 2011b, str. 234-235).

Što se tiče nacionalnog sastava SDS-a pred početak agresije, prema podacima koje navode Žunec i Domišljanović (2000, str. 55) Hrvata je bilo 52%, Srba 28%, a ostali su se deklarirali kao Jugoslaveni i pripadnici drugih nacionalnosti. Akrap i Tuđman (2016, str. 95) navode pak kako je Hrvata bilo 51%, Srba 29%, a Jugoslavena 16%. Prema podacima Perkovića i Gabriša (1997, str. 46) Hrvata je bilo 51,28%, Srba 29,03% i Jugoslavena 15,92%. Pripadnici ostalih nacionalnosti bili su minimalno zastupljeni (Primjerice, krajem 1989. u SDS-u su bile zaposlene dvije osobe slovenske nacionalnosti).³⁷

³⁷ Iz sumarne analize je vidljivo kako su Hrvati činili natpolovičnu većinu kadra pri čemu nema neke drastične razlike (odstupanje oko $\pm 1\%$) u postotnim kalkulacijama navedenih autora.

Bilo kako bilo, svi oni koji nisu bili naklonjeni novom poretku, napustili su službu i teritorij Hrvatske ili su pak stali na stranu pobunjenih Srba (Akrap i Tuđman, 2016). Valja napomenuti kako se veliki dio pripadnika hrvatske političke emigracije vratio 1990-ih u zemlju, od kojih se jedan dio uključio u rad sigurnosno-obavještajnih službi. Uključivanje hrvatske političke emigracije u rad sigurnosno-obavještajnih službi unijelo „je u organizacijske aspekte sigurnosnog djelovanja dodatne probleme i uzrokovao nedoumice, trvenja i nepovjerenja.“ (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 54). Žunec i Domišljanović (2000, str. 54) korijen tog problema vide u činjenici kako su pripadnici političke emigracije sebe nerijetko precjenjivali smatrajući se ekspertima bez stvarnog iskustva i stručnosti. Osim toga, neki od njih bili su uključeni u najteže oblike zlouporabe službe. Akrap i Tuđman (2016) navode pak kako je hrvatska vlast u novi sigurnosno-obavještajni sustav nastojala uključiti mlade ljude - domoljube bez komunističke pozadine.

Unutarnji kadrovski problemi s kojima se služba suočavala, možebitno su otvorili prostor za prodor stranih obavještajnih struktura. Nepostojanje strategije razvoja i rada službe, učestali medijski linčevi, nesustavno djelovanje te naglašena improvizacija, bili su zabrinjavajući destabilizacijski čimbenici (Žunec i Domišljanović, 2000). Unatoč tome, evidentno je kako je služba zadržala određenu razinu operativne funkcionalnosti.

Zakonom o izmjenama i dopunama ZOUP-a od 18. travnja 1991. (stupio na snagu 23. travnja 1991.), SDS je preimenovana u SZUP, a definiran je i djelokrug poslova SZUP-a i ostalih redarstvenih tijela u sklopu MUP-a³⁸ (Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima NN 19/1991). Važno je za naglasiti kako ovim zakonskim rješenjem nije ustrojena nova civilna sigurnosna služba, već je došlo do određenih, manje-više neznatnih terminoloških preinaka u zakonskim člancima koji su regulirali rad već postojeće službe.

SZUP je sve do raspuštanja 2002. bio vodeći protuobavještajni i sigurnosni subjekt (s dijelom policijskih ovlasti) u zemlji koji je bio ovlašten za „prikupljanje informacija o poznatim ili potencijalnim nasilnim prijetnjama ustavnom poretku.“ (Lefebvre, 2012, str. 124-125). Na čelu SZUP-a stajao je pomoćnik ministra unutarnjih poslova koji je obnašao dužnost svojevrsnog

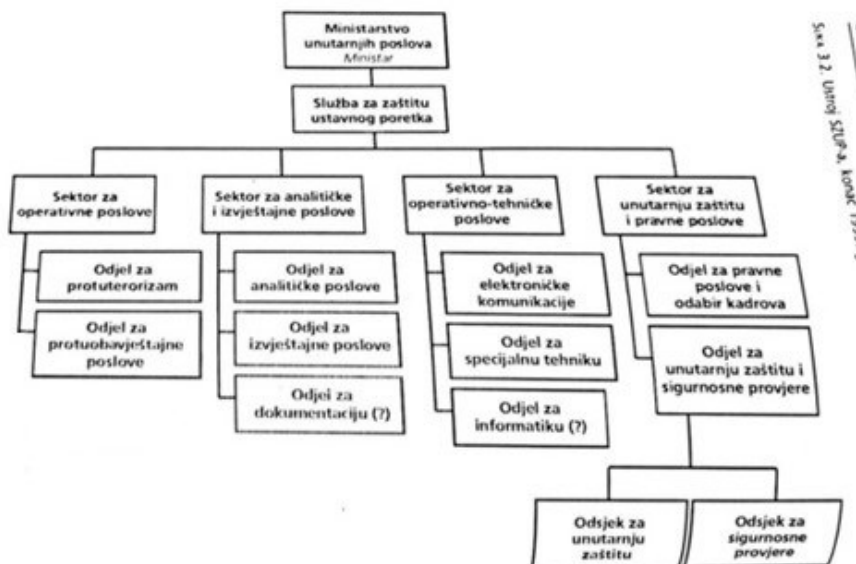
³⁸ Osim *Zakona o izmjenama i dopunama ZOUP-a i ZOUP-a*, potrebno je istaknuti i *Zakon o preuzimanju saveznih zakona iz oblasti unutarnjih poslova koji se u Republici Hrvatskoj primjenjuju kao republički propisi* (stupio na snagu 8. listopada 1991.), kojim je također reguliran ustroj i djelokrug poslova SZUP-a (*Zakon o preuzimanju saveznih zakona iz oblasti unutarnjih poslova koji se u Republici Hrvatskoj primjenjuju kao republički propisi NN 53/1991*). Ovim Zakonom je preuzet manji broj odredbi (čl. 11., 16., 24. i 25.) iz saveznog *Zakona o osnovama sistema državne sigurnosti* (Žunec i Domišljanović, 2000).

ravnatelja službe. U deset godina postojanja SZUP-a, sveukupno je na poziciji ravnatelja bilo pet osoba (Lefebvre, 2012). Popis ravnatelja SZUP-a prikazan je u tablici 1.

Ravnatelj	Razdoblje
Perica Jurić	od 20. kolovoza 1990. do 04. ožujka 1991.
Jerko Vukas	od 05. ožujka 1991. do 23. lipnja 1992.
Smiljan Reljić	od 24. lipnja 1992. do 27. siječnja 1997.
Ivan Brzović	od 27. siječnja 1997. do 10. veljače 2000.
Franjo Turek	od 11. veljače 2000. do 4. svibnja 2003.

Tablica 1. Popis ravnatelja SZUP-a (prema Lefebvre, 2012, str. 125).

U smislu teritorijalne organizacije SZUP-a, došlo je do određenih promjena u odnosu na nekadašnju organizaciju SDS-a (deset regionalnih centara uz Zagreb kao sjedište) te je formirano još pet regionalnih centara. Dakle, SZUP je tijekom svojeg postojanja imao sveukupno petnaest regionalnih centara diljem zemlje (Lefebvre, 2012). Djelomična rekonstrukcija ustroja SZUP-a koncem 1999. prikazana je na slici 2.

Slika 2. Ustroj SZUP-a koncem 1999.³⁹ (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 60).

Sukladno članku 7. Zakona o izmjenama i dopunama ZOUP-a, SZUP je (uz ostale službe) obavljao poslove propisane člankom 1.: „1. zaštitu Ustavom utvrđenog poretka, 2. zaštitu života i

³⁹ Ovo je ispravljena verzija izvorne slike u kojoj je uočena pogreška (u izvornom obliku je greškom dva puta spomenut Odjel za protuterorizam unutar Sektora za operativne poslove).

osobnu sigurnost ljudi (...) zaštitu od terorističkog i drugog nasilnog djelovanja odnosno oružane pobune (...)“ itd. (Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima NN 19/1991).

Kada sagledamo izmjene i dopune ZOUP-a u širem smislu, vidljivo je da su nastupile određene promjene u vidu djelokruga poslova službe, no možemo uočiti kako je došlo ponajviše do terminoloških izmjena koje nisu bile inovativne u bitnoj mjeri naspram nekadašnjeg jugoslavenskog zakonodavnog okvira. Dakle, djelokrug rada, ovlaštenja, nadzor i druge temeljne odredbe ostale su manje-više neizmijenjene tijekom čitavog perioda postojanja SZUP-a (Žunec i Domišljanović, 2000). U užem smislu, navedeno rješenje sadržavalo je odredbe koje su bile važne za izgradnju sigurnosno-obavještajnog sustava Hrvatske. Ustrojene su redarstvene službe MUP-a u čiji su sastav uvršteni SZUP, policija i ZNG. Postepeno i u skladu s procesima osamostaljenja države, dolazilo je do zakonodavnih i organizacijskih promjena koje su dovele do jasnijeg usklađivanja sustava. Tako je 1994. došlo do ustroja redarstvenih službi (policija, kriminalistička policija i specijalna policija) i Civilne zaštite koja se izdvojila iz Ministarstva obrane i prešla u MUP (Žunec i Domišljanović, 2000).

U pročišćenom tekstu ZOUP-a od 27. svibnja 1991. (čl. 11., 12., 13., 14., 15. i 18.), određeni su organizacija, djelokrug rada, ovlaštenja, metode i posebne mjere SZUP-a. Na vrhu službe bio je ministar unutarnjih poslova koji je imao svog zamjenika i određeni broj pomoćnika (čl. 12.) te je bio zadužen za donošenje akta o unutarnjem ustrojstvu i sistematizaciji radnih mjesta službe uz suglasnost Vlade (čl. 14.)⁴⁰ (Zakon o unutarnjim poslovima (pročišćeni tekst) NN 29/1991).

Posebne mjere i metode rada SZUP-a bile su propisane člankom 18. prema kojem je ministar unutarnjih poslova mogao odrediti primjenu tajnih mjera nad fizičkim i pravnim osobama te o tome pravovremeno obavijestiti predsjednika države (Zakon o unutarnjim poslovima (pročišćeni tekst) NN 29/1991). Ono što je problematično u ovom dijelu jest činjenica da je ministar, uz informiranje predsjednika države, samostalno i bez sudskog odobrenja mogao određivati primjenu tajnih mjera. Dakle, nitko izvan relacije SZUP – izvršna vlast, nije bio uključen u proceduru i način provođenja mjera. Osim što je takav okvir bio pogodan za brojne zlouporabe, potrebno je napomenuti da se radilo o neprovedivom modelu s obzirom na narav posla i količinu materijala

⁴⁰ Zakonskim člankom 13. propisano je da Vlada, na prijedlog ministra unutarnjih poslova, osniva organizacijske jedinice SZUP-a te definira njihova sjedišta i područja djelovanja. Sukladno članku 15., ministar je bio dužan „Saboru Republike Hrvatske, predsjedniku Republike Hrvatske i Vladi Republike Hrvatske davati podatke o radu te stanju i pitanjima Službe za zaštitu ustavnog poretka kao i o načinu izvršavanja njenih prava i dužnosti.“ Članak 15. propisivao je da se na čelu hijerarhije sustava zaštite ustavnog poretka nalazi predsjednik države (Zakon o unutarnjim poslovima (pročišćeni tekst) NN 29/1991).

kojeg bi predsjednik svakodnevno dobivao na uvid. Način rada SZUP-a bio je propisan podzakonskim aktom, odnosno *Pravilima o načinu rada Službe za zaštitu ustavnog poretka Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske* (PONR) koja su bila *de facto* kroatizirana verzija *Pravila o radu Službe državne bezbednosti*. SZUP je tim internim i tajnim aktom mogao djelovati proizvoljno, bez ikakvih zakonskih ograničenja⁴¹ (Žunec i Domišljanović, 2000).

Ovlasti nadzora nad radom SZUP-a imala je izvršna i zakonodavna vlast. Kontrola zakonitosti rada SZUP-a definirana je člankom 16. ZOUP-a. Sukladno članku 16., st. 1., poslove nadzora zakonitosti rada obavljala je Komisija za nadzor zakonitosti rada SZUP-a (u daljnjem tekstu: Komisija) čije članove je imenovao Sabor (Zakon o unutarnjim poslovima (pročišćeni tekst) NN 29/1991). Najmanje jednom godišnje, Komisija je bila obavezana o svom radu podnijeti izvještaj Saboru. Svi podaci i činjenice iznesene na sjednicama Komisije, predstavljali su državnu tajnu (Zakon o unutarnjim poslovima (pročišćeni tekst) NN 29/1991). *Zakonom o izmjenama i dopunama ZOUP-a* (stupio na snagu 21. listopada 1994.) propisano je da nadzor nad radom SZUP-a ne obavlja više Komisija, već saborski Odbor za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost Zastupničkog doma Sabora (dalje u tekstu: Odbor) (Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima NN 76/1994). Ovlasti i mogućnosti Odbora bile su minimalne, a to nam dokazuje činjenica da ZOUP-om nije bila propisana konkretna mogućnost da Odbor ulazi u pitanja ciljeva i načina rada službe, vođenja i upravljanja, internih akata, postupanja s dokumentacijom itd. Shodno tome, Odbor nije mogao istraživati ni postojanje zlouporaba i povreda zakona (Žunec i Domišljanović, 2000).

Analizom ZOUP-a i drugih propisa, možemo ustvrditi da nije postojala jasno pojašnjena regulativa. Proces praćenja i nadzora nad radom SZUP-a bio je neusklađen s demokratskim poretkom i standardima što je dijelom i razumljivo s obzirom na ratne okolnosti.⁴² Nisu postojala

⁴¹ PONR su propisivala korištenje operativnih sredstava i metoda rada od bivše SDS (prisluškivanje, tajno snimanje, tajni pretres, informativni razgovor, operativno procjenjivanje, tajno praćenje, prisмотра itd.), kao i sustav odobravanja mjera, postupanja s dokumentacijom, izvještavanja, nadzora itd. Većina ovih metoda i operativnih sredstava propisanih PONR-om, univerzalne su naravi te se primjenjuju i u zemljama s razvijenom demokracijom. Međutim, razlika između demokratskih i nedemokratskih sigurnosno-obavještajnih sustava nije toliko u metodama i sredstvima, već u svrsi, ciljevima rada, zakonitosti, transparentnosti i mehanizmu nadzora (Žunec i Domišljanović, 2000).

⁴² Pitanje demokratskog nadzora i provjere odgovornosti sigurnosno-obavještajnih službi podrazumijeva uključenost parlamenta, sudstva, stručnih tijela, izvršne vlasti te građanskog društva. U razvijenom demokratskom društvu je čitav niz institucija i tijela uključen u sustav zaštite sigurnosno-obavještajnog sustava od političkih zlouporaba, a pri tome važnu ulogu u političkoj kontroli imaju predstavnici građana, odnosno izabrani građani u vladi i parlamentu (Born i Leigh, 2005). Univerzalni primjer nadzora kod većine razvijenih demokracija podrazumijeva postojanje institucionaliziranog profesionalnog, političkog, pravnog i građanskog modela nadzora. Gill i Phythian (2006, str.

nekakva savjetodavna i druga tijela koja bi sudjelovala u provođenju nadzora. Doslovnim prepisivanjem modela nadzora iz bivšeg komunističkog sustava, nije napravljen nikakav pomak naprijed na početku organiziranja sigurnosno-obavještajnog sustava (Cvrtić, 2013).

3.4. Zlouporebe i dezinformacije

Vrlo važnu ulogu u neformalnom i indirektnom nadzoru sigurnosno-obavještajnih službi imaju upravo organizacije civilnog društva (nevladine organizacije, udruge, političke stranke, mediji itd.). Dobro informirano građanstvo ključno je za odgovorno, transparentno, kvalitetno i društveno korisno djelovanje svih državnih struktura. U procesu informiranja građanstva, kreiranja javnog mnijenja i stvaranja percepcije o određenim događajima, ključnu ulogu imaju upravo mediji. Njihova uloga je kontroverzna i dvojaka s obzirom na to da su mediji kroz povijest upotrebljavani kao instrument za spletkarenje i provođenje dezinformacijskih kampanja (Turek, 2006).

U doba komunističkog režima, mediji su bili glavni instrument partije u kreiranju javnog mnijenja. Jugoslavenske sigurnosno-obavještajne strukture bile su duboko umrežene u medijskom prostoru, a brojni novinari koji su ujedno bili i agenti službi, nisu kao ni ostali lustrirani nakon 1990. godine. Upravo su ti isti novinari i agenti, tijekom i nakon 1990-ih, bili važan komunikacijski kanal za objavljivanje nebrojenih lažnih i tendencioznih informacija s ciljem stvaranja željene percepcije kod javnosti (Akrap i Nator, 2013). Kada govorimo o zlouporabama službi koje su istaknute u medijima, treba uzeti u obzir kako se radi o informacijama koje su na neki način kanalizirane i interpretirane prema javnosti. Pri tome valja imati na umu koliku zapravo ulogu imaju mediji te na koji način su korišteni u slučajevima curenja obavještajnih podataka, disperziji dezinformacija, ciljanom senzacionalizmu i personalizaciji obavještajnih tema.

Nesumnjivo je da su postojale brojne zlouporebe službe, no valja imati na umu kako postoje i brojne iskonstruirane laži koje su najvećim dijelom producirane u izdanjima nekih novinskih kuća. Žunec i Domišljanović (2000, str. 76-87) navode, temeljem informacija iz ondašnjih novina, uhićenje i maltretiranje Šefika Mujkića, otmicu i maltretiranje Blagoja Zelića i drugih djelatnika bivšeg SDS-a (postoji pravomoćna sudska presuda koja negira umiješanost djelatnika službi, *op. a.*), neovlašteno otuđivanje dokumentacije za potrebe snimanja filma o ubojstvu Brune Bušića, objavljivanje dokumenata o navodnoj suradnji Ivana Zvonimira Čička sa SDS-om, neovlašteno

277) navode kako je temeljna funkcija nadzora usmjerena na osiguravanje da su sveukupne politike i metode rada službi u skladu s pravnim mandatom i normativnim očekivanjima koja odražavaju šire društvene vrijednosti.

prisluškivanje novinara u akciji *Pastir-900*, masovna prisluškivanja novinara i opozicijskih političara o kojima je pisao tjednik *Nacional* u ljeto 1999., navodno namještanje rezultata državnog nogometnog prvenstva 1998., intervju s bivšim ravnateljem HIS-a Miroslavom Šeparovićem itd. (Žunec i Domišljanović, 2000).

Osim političkih zlouporaba⁴³, čiji je cilj kontrola opozicije te manipulacija javnim prostorom prisluškivanjem i praćenjem kritički nastrojenih novinara i ostalih javnih djelatnika, postojale su, iako možda netočne, privatne zlouporabe, a jedan od primjera je svakako slučaj prisluškivanja Nevena Barača, bivšeg direktora Dubrovačke banke (Jelinić, 2006). Mnoštvo sličnih slučajeva na koje ukazuju medijski napisi iz tog vremena, upućuju nas na zaključak da su sustavom, osim političkih elita, upravljali i pojedinci koji su preko raznoraznih veza dolazili do određenih informacija i tako ostvarivali privatnu korist. Postoje čak i određeni slučajevi kada su sabotirane istrage u kojima se utvrdilo kako su postojale personalne veze vrhova obavještajnih službi i organiziranog kriminala u Hrvatskoj i BiH (Žunec i Domišljanović, 2000). Nepostojanje stručnosti, profesionalizma i jedinstvene političke volje da se taj problem riješi doveo je do toga da u većini slučajeva nisu poduzete adekvatne protumjere, već je stvaran privid da državne institucije (sudstvo i državno odvjetništvo) sankcioniraju zlouporabe. Tako je, primjerice, na zahtjev saborske oporbe, u lipnju 1999. održana parlamentarna rasprava o zlouporabama službi, no nisu se polučili nikakvi konkretni rezultati (Žunec i Domišljanović, 2000).

Sudeći po mišljenju Žuneca i Domišljanovića (2000, str. 55-71) SZUP je bio svojevrsna replika stare službe, odnosno političke policije, koja je obavljanje svojih zadaća regulirala tajnim podzakonskim aktima. Tako je onemogućen javni uvid u zakonitost rada i poštivanje ljudskih i građanskih prava, a otvoren je prostor za brojne zlouporabe službe. Iako Turek (2006) navodi kako takva praksa nije samo zabilježena u Hrvatskoj, već se radi o činjenici koja je podudarna u brojnim tranzicijskim zemljama gdje su službe bile represivne te su funkcionirale izvan jasno zacrtanih zakonskih okvira, on pritom misli na nepostojanje zakonskih okvira kojima bi bili jasnije regulirani opći okviri rada službi. Osim toga, ništa se nije promijenilo ni danas, zadaće službe su interne naravi i nisu namijenjene za distribuciju u javnosti pa je stoga i logično da je služba svoj rad regulirala tajnim podzakonskim aktima.

⁴³ Lefebvre (2012, str. 115) već u prvih nekoliko rečenica svog rada, pozivajući se na Mieczysława P. Boduszynskog (2010), direktno optužuje prvog hrvatskog predsjednika dr. Franju Tuđmana kao glavnog krivca za politizaciju sigurnosno-obavještajnog sustava.

Iako je prema svim kriterijima SZUP bila služba koja je djelovala unutar zemlje, Lefebvre (2012) smatra kako postoje određene indicije da je dio svojih aktivnosti provodila i u inozemstvu (u Austriji, Kanadi, Francuskoj itd.). Zanimljivo je za uočiti kako je Lefebvre kao izvor za tu tvrdnju koristio bosanskohercegovački politički i kulturni tjednik *Ljiljan*⁴⁴ kojeg je pokrenula konzervativna bošnjačka Stranka demokratske akcije (SDA). Radi se o tjedniku koji je, po svemu sudeći, bio propagandni i dezinformacijski alat u rukama vodeće bošnjačke političke opcije. No, nije to jedini primjer gdje Lefebvre koristi neprovjerene i nadmene informacije kako bi potvrdio svoje teze. U jednom dijelu teksta naglašava kako je ključan problem u djelovanju SZUP-a bio nezakonito praćenje i snimanje telefonskih razgovora političara, novinara i državnih dužnosnika i pritom navodi kako je SZUP sve do kraja 1999. prisluškivao 1683 osobe (Lefebvre, 2012).⁴⁵ Sve bi to bilo daleko jednostavnije da se u javnosti nije pojavio nekadašnji šef SZUP-a Smiljan Reljić koji je to u potpunosti demantirao, ističući kako je od ukupno 126 dosjea prisluškivanih novinara, falsificirano njih 100 za vrijeme vladavine premijera Ivice Račana (Žapčić, 2016). Osim toga, imajući na umu tehničku i kadrovsku infrastrukturu s kojom je tada raspolagao SZUP, teško je za povjerovati kako je navedena brojka (1683 osobe) realna i utemeljena.

Žunec i Domišljanović (2000) navode kako se najveći broj dokaza o zlouporabama SZUP-a odnosio na prisluškivanje. Brojni primjeri ukazuju na to kako je SZUP korišten primarno kao instrument za prisluškivanje opozicijskih političara i novinara koji su imali oporbenjačke stavove ili su pak radili na istraživanju zlouporaba. U brojnim slučajevima diskreditacije oponenta bilo političkih ili medijskih, koristila se metoda tajnih kontrola telefonskih razgovora (TKTR) te bi nakon prikupljenih diskreditirajućih informacija, zapisnici telefonskih razgovora završili na stranicama određenih publikacija (ne navodi se na kojim stranicama, *op. a.*). Jedan od poznatijih primjera masovnog prisluškivanja je svakako već spomenuta operacija *Pastir-900* u kojoj su, pored nominalnog cilja zaštite sigurnosti pape, prisluškivani novinari kako bi se ostvario sporedni cilj, a to je prikupljanje informacija o planovima, spoznajama, namjerama i kontaktima medija (Žunec i Domišljanović, 2000).

Kada govorimo o tkz. “masovnim“ prisluškivanjima koja su se odvijala u periodu 1991.-1999., valja imati na umu pozadinu takvih informacija koje su sustavno plasirane u javni prostor s

⁴⁴ Tjednik je izlazio u periodu 1992.-2005.

⁴⁵ Lefebvre (2012) se u afirmaciji te tvrdnje referirao na intervju s nekadašnjim ministrom unutarnjih poslova Šimom Lučinom (intervju je objavljen 10. ožujka 2000. u časopisu *Globus*).

ciljem diskreditiranja prvog hrvatskog predsjednika dr. Franje Tuđmana i cjelokupne politike HDZ-a u navedenom periodu. Dakle, te informacije nisu bile produkt slučajnosti, već se radilo o političkom projektu nove vlasti i eponimu koji je nosio naziv *detuđmanizacija*⁴⁶ (Ravlić, 2005). Akrap i Tuđman (2013, str. 114) navode kako je medijska demonizacija sigurnosno-obavještajnog sustava kulminirala 1998., a trajala je sve do 2002. Difamiranje, širenje tendencioznih informacija i lažno iskonstruiranih afera bili su načini za stjecanje političkih poena, čime je ozbiljno narušen ugled službi i cjelokupne obavještajne zajednice. Osim toga, moguće je kako je čitavi projekt medijskih napada na hrvatsku obavještajnu zajednicu konstruiran dijelom od strane raznih inozemnih obavještajnih struktura. Naime, Hrvatska je u periodu svog nastajanja i unutarnje izgradnje bila pod direktnim udarom niza informacijskih operacija koje su imale različite političke i ideološke ciljeve. Jedinstveni cilj svih operacija bio je usmjeren na preuzimanje kontrole nad hrvatskim informacijskim prostorom⁴⁷ (Akrap i Tuđman, 2013). U konačnici, sve su ovo socijalne konstrukcije pa je i pitanje koliko je zaista afera završilo u medijima, a koliko je navodno podmetnuto i izmišljeno.

3.5. Sigurnosno-informativna služba (SIS)

Formiranjem Ministarstva obrane 1990., ustrojavanjem prvih postrojbi ZNG-a u rujnu 1991. te formiranjem Glavnog stožera oružanih snaga Republike Hrvatske (GSOSRH), započet je proces organizacije, institucionalizacije i profesionalizacije obrambenog sektora. Otežavajući čimbenici koji su u značajnoj mjeri utjecali na relativno kasno formiranje potpunog i institucionaliziranog vojnog sustava bili su već spomenuti savezni zakon koji je republikama branio uspostavu vlastitih oružanih snaga te činjenica da je JNA, neposredno prije prvih višestranačkih izbora, oduzela svo oružje iz skladišta TO-a (Žunec i Domišljanović, 2000).

Donošenjem *Zakona o obrani* (ZO) (stupio na snagu 20. rujna 1991.) utemeljen je SIS koji je bio stručno, operativno i protuobavještajno tijelo zaduženo za obavljanje poslova sigurnosti

⁴⁶ „Eponim *detuđmanizacija* pojavio se kao zahtjev za oslobođenjem političkog života od naslijeđa autoritarnosti i nacionalizma, što je obilježilo vladanje predsjednika Tuđmana. Pojam se pojavio u hrvatskim medijima u vrijeme njegove bolesti i postao je sastavni dio službenoga političkog diskursa u doba koalicijske vlade 2000-2003. Nakon povratka HDZ-a na vlast potkraj 2003. izraz se upotrebljava u smislu zahtjeva da Sanaderova vlada nastavi (ili čak započne, npr. u području pravosuđa) *detuđmanizaciju* Hrvatske i procjene koliko to ona uistinu čini.“ (Ravlić, 2005, str. 113).

⁴⁷ Kako bi dočarali istinitost tih tvrdnji, Akrap i Tuđman (2013, str. 114) navode jedan citat iz studije Aarona Rhodesa (2007): “Hrvatski doušnik je rekao: “iskorišteni smo za postizanje političkih ciljeva [rušenje HDZ-a], a zatim napušteni. Pomoć nije bila promicanje demokracije i vrijednosti.” (Akrap i Tuđman, 2013, str. 114).

oružanih snaga i Ministarstva obrane⁴⁸ (Cvrtila, 2013). ZO je bio ključan dokument i okvir po kojem su uređena pitanja nadležnosti brojnih tijela u obrambenom sektoru, uključujući i vojno sigurnosni sustav (Žunec i Domišljanović, 2000).

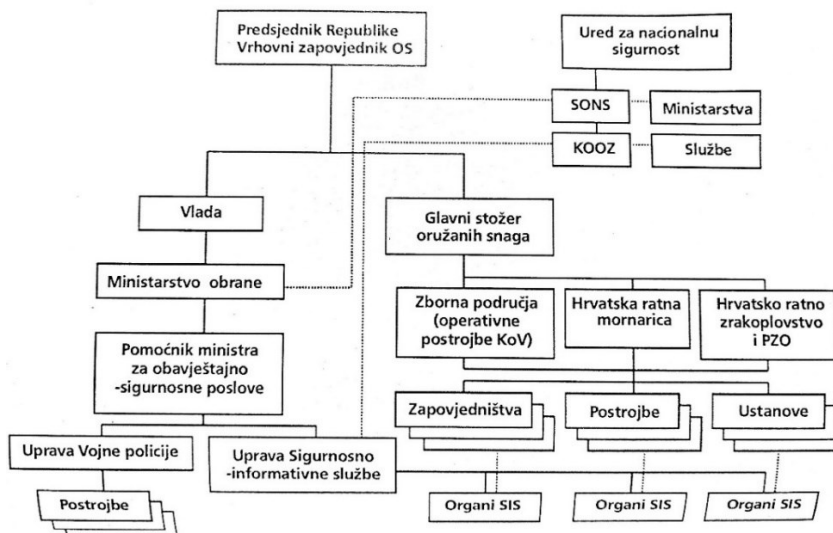
S ciljem uspostave učinkovite vojne službe sigurnosti, odmah po osnutku SIS-a započet je proces kadrovske organizacije pa je stoga veliki dio djelatnika MUP-a, odnosno SZUP-a (bivši djelatnici SDS-a) dislociran u SIS (Akrap i Tuđman, 2013). Akrap i Tuđman (2013, str. 101-102) smatraju kako je to bio prvenstveno politički potez tadašnjeg ministra obrane Gojka Šuška (1991.-1998.) koji je na taj način (integracijom bivših djelatnika SDS-a i hrvatske političke emigracije) provodio državnu politiku opće pomirbe i sjedinjenja iseljene i domovinske Hrvatske. Iako je to nesumnjivo bio politički potez, imao je i određene elemente nužnosti. Valja imati na umu kako u to vrijeme nije postojao dovoljan broj educiranog i iskusnog mladog kadra koji bi preuzeo tako odgovoran zadatak.

Žunec i Domišljanović (2000, str. 95) smatraju kako je organizacija SIS-a bila iznimno centralizirana.⁴⁹ Na vrhu zapovjedništava nalazile su se središnje Uprave, dočim su u postrojbama, bojnama i raznim vojnim ustanovama postojali organi SIS-a sastavljeni od pomoćnika zapovjednika za sigurnost, izvjestitelja (referenata) i drugih djelatnika. Žunec i Domišljanović (2000, str. 95) zaključuju kako su se na čelu organa SIS-a nalazili zapovjednici zapovjedništava koji su administrativnom smislu bili odgovorni za rad službe u okvirima svog sastava. U stručnim pitanjima, služba je bila odgovorna središnjici, odnosno Upravi, a ne zapovjednicima. Prema tome, zapovjednici postrojbi nisu mogli autonomno koristiti stručne resurse službe. Glavno tijelo bilo je Ministarstvo obrane koje je preko SIS-a nadziralo sve sastavnice oružanih snaga. Pomoćnik ministra za sigurnosno-obavještajne poslove bio je zadužen za rad SIS-a. Iznad Ministarstva

⁴⁸ Uloga Miroslava Tuđmana bila je ključna u izgradnji SIS-a na području Dubrovnika koji je tijekom rata trpio snažne napade agresora (Šimunović, 2022). SIS je imao „zadaću da prvenstveno prati i otkriva rad obavještajnih i kontraobavještajnih službi i pojedinaca prema HV, kojima je Dubrovnik bio stjecište svih događanja u bivšoj državi i koji su i dalje bili aktivni i radili za svoje države.“ (Šimunović, 2022, str. 9). Prema tumačenjima Šimunovića (2022, str. 10) brojne strane agenture bile su prisutne na području Dubrovnika. „Veliki problem bio je što su se isti infiltrirali u sve postojeće institucije društva. Takvi spavači su se probudili prije same agresije na Dubrovnik, s obje strane, i pokušavali prikupiti što više informacija o tada OSRH u samom njihovom začetku i ustroju. Takva djelovanja su nam bila najteža a čak smo ih imali i u vlastitim redovima.“ (Šimunović, 2022, str. 10).

⁴⁹ Dugo neriješeno pitanje organizacijske pripadnosti SIS-a imalo je korijene u problematičnim odnosima između ministra obrane Šuška i načelnika GSOSRH-a generala Antuna Tusa. Nesuglasice oko lokacije i pripadnosti SIS-a trajale su sve do početka 1992. kada je u konačnici SIS izdvojen iz GSOSRH-a te je, uz vojnu policiju, postao sastavni dio Ministarstva obrane (Žunec i Domišljanović, 2000). Akrap i Tuđman (2013, str. 100) ističu kako je tadašnje hrvatsko vodstvo odlučilo da se SIS, sukladno praksama zapadne demokracije, locira unutar Ministarstva obrane, a ObU unutar GSOSRH.

obrane nalazila se Vlada i predsjednik države kao Vrhovni zapovjednik oružanih snaga. Položaj SIS-a prikazan je na slici 3.

Slika 3. SIS u sklopu zapovjedne i organizacijske strukture oružanih snaga i sigurnosno-obavještajnog sustava (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 94).⁵⁰

Zakonskim člankom 151., osim što je utemeljen SIS, regulirano je i pitanje nadzora nad radom službe te se utvrdilo postojanje vojne policije koja je bila zadužena za održavanje reda u oružanim snagama (Žunec i Domišljanović, 2000). Za kontrolu i nadzor nad radom službe bio je zadužen Ured za zaštitu ustavnog poretka (UZUP) dočim je resorni ministar bio zadužen donošenje provedbenih propisa o radu SIS-a. Zakonom je propisano da „Pripadnici Sigurnosno-informativne službe imaju ista prava, obveze i ovlaštenja kao i pripadnici službe za zaštitu ustavnog poretka utvrđene Zakonom“ te da „Sigurnosno-informativna služba u svom radu primjenjuje metode i način rada kao i služba iz stavka 2. ovog članka.“ (Zakon o obrani NN 49/1991). Dakle, SIS je prema ZO-u formiran u potpunosti kao vojna inačica SZUP-a.

S obzirom na to da u ZO-u nije stajao niti jedan članak kojim bi se regulirala primjena tajnih metoda i sredstava, ministar obrane je provedbenim propisima, odnosno podzakonskim aktima, mogao samostalno odrediti prava službe što je bilo u potpunosti protuustavno (Žunec i Domišljanović, 2000).

⁵⁰ Ova slika je primjer krivog tumačenja stvari ili tehničke pogreške u ilustraciji. Naime, prema ZO-u (čl. 23.) GSOSRH je bio dio Ministarstva obrane i nikako nije bio u istoj razini s Vladom (Zakon o obrani NN 49/1991).

Ovako oskudnim zakonodavnim okvirom ne samo da nije propisana organizacijska pripadnost SIS-a, već su službi dane i neograničene ovlasti koje su u dalekoj mjeri nadilazile vojnu organizaciju i sustav obrane (Žunec i Domišljanović, 2000). Akrap i Tuđman (2013, str. 110) navode pak kako SIS nije imao ovlasti nad civilstvom, osim u slučajevima ratnih operacija. Žunec i Domišljanović (2000, str. 93) iznose drugačije viđenje stvari te smatraju kako je SIS, između ostalog, funkcionirao kao politička policija. Tome u prilog ide tvrdnja bivšeg ravnatelja HIS-a Miroslava Šeparovića (1998.-1999.) kako je u SIS-u „mnogo vremena potrošeno na praćenje rada raznih nevladinih organizacija, pa čak i nekih visokih hrvatskih dužnosnika iz vladajuće stranke i iz oporbe“. (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 93). Ove navode potvrdio je i nekadašnji ministar obrane Andrija Hebrang koji je nakon provedene analize rada SIS-a utvrdio da „služba nadzire civilne strukture, zapostavljajući svoje temeljne odgovornosti.“ (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 93). Hebrang je istaknuo kako nije „bio zadovoljan realizacijom ni jedne od dviju zadaća koje SIS ima: ta služba, dakle, mora biti sigurnosna služba Ministarstva obrane i kontraobavještajna služba. SIS se, nažalost, mnogo manje bavio tim zadaćama, a mnogo više nekim trećim stvarima (...) Djelatnici SIS-a iskorištavani (su *op. a.*) za akcije izvan MORH-a. A to je najgrublja povreda zakona“. ⁵¹ (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 93). Kao primjer djelovanja izvan okvira sustava obrane, Žunec i Domišljanović (2000, str. 93) ističu postojanje konkretnih indicija da je SIS sustavno nadzirao rad zaklade „Otvoreno društvo Hrvatska“.

Na zlouporabe i nezakovitosti u radu službe ukazali su četiri djelatnika SIS-a koji su početkom 1995. sastavili kritičku analizu rada SIS-a i istu poslali predsjedniku države i Odboru za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost (dalje u tekstu: Odbor). Iako su svoje tvrdnje potkrijepili konkretnim dokazima, njihov dokument je odbačen kao neistinit, a isti su udaljeni iz službe ili su pak premješteni na druga radna mjesta⁵² (Cvrtila, 2013; Žunec i Domišljanović, 2000). Između

⁵¹ Jedna od poznatijih afera je OA *Kameleon* iz 1998. u kojoj je sudjelovala čitava obavještajna zajednica. Osnovni zadatak svih službi, uključujući i SIS, bio je usmjeren na praćenje, pretraživanje i prisluškivanje međunarodnih misija u Hrvatskoj, poput Ureda UN-a za ljudska prava itd. Iako je pravomoćnom sudskom odlukom u kolovozu 2003. OA *Kameleon* proglašena zakonitom, tj. nisu poduzete daljnje kaznene mjere prema glavnim akterima ove afere, ostale su prisutne brojne sumnje i nerazjašnjena pitanja. Prema nekim tumačenjima, OA *Kameleon* je bila nezakonita i to se očitovalo ponajviše u vidu kršenja ustavnih i ljudskih prava, sloboda i demokracije. Osim toga, radilo se o kolektivnoj akciji čitave obavještajne zajednice, uključujući i vojne sigurnosne strukture, što je dodatan povod za sumnju kako se radi o politički instrumentaliziranoj akciji. Prema nekim tumačenjima, glavni cilj OA *Kameleon* bilo je sprječavanje dolaska nove političke garniture na vlast (Rogošić, 2002; N.N., 2003).

⁵² Lefebvre (2012, str. 126) navodi kako su 1996. trojica bivših djelatnika SIS-a predali saborskim zastupnicima povjerljive dokumente i dokaze o prisluškivanju državnih dužnosnika i političara. Ostaje otvoreno pitanje radi li se o krivoj interpretaciji istog događaja kojeg opisuju Cvrtila (2013, str. 8) i Žunec i Domišljanović (2000, str. 95) ili o novom, zasebnom slučaju.

ostaloga, Lefebvre (2012, str. 126) ističe kako je SIS u periodu 1991.-1995. bio uključen u opskrbu oružjem i novcem hrvatskih boraca u Bosni i Hercegovini te je nakon rata aktivno radio na prikriivanju ratnih zločina i upletenosti hrvatske vojske u krijumčarenje oružja.

U novijim zakonskim izmjenama koje su nastupile tijekom 1993. nije došlo do bitnijih promjena u odnosu na početnu verziju ZO-a. U članku 150. pročišćenog teksta ZO-a (objavljen 6. kolovoza 1993.) stoji kako „U obavljanju poslova iz stavka 1. ovoga članka pripadnici Sigurnosno-informativne službe imaju prema vojnim osobama prava, obveze i ovlaštenja u skladu s posebnim propisima, a pri proglašenju ratnog stanja, u slučaju neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike ili u slučaju izvanrednih okolnosti i prema osobama koje su pozvane na ispunjenje vojnih obveza.“ (Zakon o obrani (pročišćeni tekst) NN 74/1993). Iako je iz navedenog razvidna tvrdnja kako SIS nije imao direktne ovlasti nad civilstvom, osim u slučajevima proglašenja ratnog stanja te neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti zemlje, ostaje otvoreno pitanje koje su to „izvanredne okolnosti“ te koji su to „posebni propisi“ koji uređuju obveze i ovlaštenja službe?

Što se tiče kontrole i nadzora nad radom službe, u članku 151. ZO-a stoji kako „Kontrolu zakonitosti rada Sigurnosno-informativne službe obavljaju posebnim propisima ovlaštena tijela.“ (Zakon o obrani (pročišćeni tekst) NN 74/1993). Postavlja se pitanje koja su to „ovlaštena tijela“ i koji „posebni propisi“ to uređuju? U prvotnoj verziji ZO-a iz 1991. (NN 49/1991) stoji kako je za kontrolu i nadzor nad radom službe bio zadužen UZUP. Indikativno je da u novijoj verziji ZO-a o tome nema ni traga, već se spominju „ovlaštena tijela“. S obzirom na to da ne znamo koja su to „ovlaštena tijela“, možemo zaključiti kako je za nadzor SIS-a bio zadužen UNS i Nadzorna služba (NS) iako to nije jasno navedeno.

3.6. Uprava za obavještajne poslove Glavnog stožera oružanih snaga Republike Hrvatske (ObU GSOSRH)

U isto vrijeme kada su ustrojavane oružane snage došlo je do prvotne organizacije vojne obavještajne službe. U svojim začecima, vojna obavještajna služba djelovala je improvizirano te je prikupljala obavještajne informacije temeljem osobnih kontakata koje su vojni dužnosnici hrvatske nacionalnosti ostvarivali u najvišem rukovodstvu JNA. Tijekom rata fokus službe bio je usmjeren na praćenje neprijateljske djelatnosti, a uspješno je razvijen standardni model rada vojno obavještajne službe koji je podrazumijevao izviđanje neprijateljskog rasporeda snaga sa zemlje i iz zraka, elektronsko izviđanje (EI) te stvaranje specijaliziranih izviđačkih postrojbi. Postepenim

jačanjem kapaciteta vojske, pred kraj rata korištena su i sofisticirana sredstva za izviđanje iz zraka (bespilotne letjelice) (Žunec i Domišljanović, 2000).

Potrebno je napomenuti kako vojna obavještajna služba nije bila u institucionalnom smislu jedinstvena, već se sastojala od raznih organizacijskih dijelova koji su bili međusobno povezani. Ministarstvo obrane bilo je stožerno mjesto vojno obavještajnih službi koje su bile podijeljene po funkcijama. SIS je pritom bio zadužen za vojne protuobavještajne poslove (Lefebvre, 2012). Valja napomenuti kako ObU GSOSRH (dalje u tekstu: ObU) nije imao ovlasti stvarati agenturnu mrežu niti djelovati izvan matičnog teritorija, osim za vrijeme ratnih operacija. Razmjena vojno obavještajnih podataka bila je moguća s vojnim tijelima drugih zemalja s kojima je Hrvatska surađivala (Akrap i Tuđman, 2013).

ObU je djelovao kao informacijski servis Hrvatske vojske, a obavještajni podatci koji su prikupljeni dostavljani su HIS-u na analizu, nakon čega bi se distribuirali unutar Ministarstva obrane i oružanih snaga (Akrap i Tuđman, 2013; Lefebvre, 2012). Vrlo važnu funkciju u prikupljanju obavještajnih podataka imala je Središnjica elektroničkog izviđanja (SEI) koja je djelovala kao pristožerna postrojba GSOSRH te je bila povezana s Nacionalnom službom elektroničkog izviđanja (NSEI) (Tuđman, 2000).

Na temelju dvije neobjavljene odluke (*Odluka o osnovama ustrojstva Glavnog stožera oružanih snaga Republike Hrvatske* i *Odluka o osnovama ustrojstva Ministarstva obrane*) koje je donio predsjednik države 5. prosinca 1997., uređen je i definiran djelokrug rada ObU i Ministarstva obrane u području obavještajnih djelatnosti. Sukladno *Odluci o osnovama ustrojstva Glavnog stožera oružanih snaga Republike Hrvatske*, ObU je djelovao na taktičkoj, operativnoj i strategijskoj razini te je planirao, usmjeravao i nadzirao obavještajni rad u postrojbama i zapovjedništvima (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 97). ObU je u sklopu svojih nadležnosti imao i zadatak usklađivanja djelovanja vojnih izaslanika (atašea)⁵³ čiji je rad reguliran podzakonskim aktima⁵⁴ (Žunec i Domišljanović, 2000). Vojni izaslanici slali su prikupljene podatke Upravi za

⁵³ Vojni izaslanici su predstavnici vojne diplomacije koji obavljaju brojne zadaće: od predstavljanja oružanih snaga, prikupljanja podataka vojne prirode pa sve do zastupanja interesa vojne industrije matične zemlje (Klasan, 2011). Prema *Odluci o postupku imenovanja i zadaćama vojnih izaslanika Republike Hrvatske* (stupila na snagu 21. rujna 1993.), „Vojni izaslanik Republike Hrvatske je, suglasno Bečkoj konvenciji o diplomatskim odnosima (1961), član diplomatskog predstavništva Republike Hrvatske u zemlji primateljici i uživa diplomatski status.“ (Odluka o postupku imenovanja i zadaćama vojnih izaslanika Republike Hrvatske NN 88/1993). Vojni izaslanik „ovlašten je i za izravne informativne kontakte s pojedinim upravama MORH, načelnikom Glavnog stožera HV i zapovjednicima HRM i HRZ i PZO.“ (Odluka o postupku imenovanja i zadaćama vojnih izaslanika Republike Hrvatske NN 88/1993).

⁵⁴ U neobjavljenom *Pravilniku o ustroju vojno diplomatskih predstavništava Republike Hrvatske* kojeg je 1993. donio ministar obrane, detaljnije se regulirala funkcija i rad vojnih izaslanika (Žunec i Domišljanović, 2000).

međunarodnu vojnu suradnju Ministarstva obrane koja je iste obrađivala i dostavljala u formi izvješća ministru obrane i HIS-u (Tuđman, 2000).

Iako je 1998. u okvirima Ministarstva obrane formiran Odjel za obavještajno-analitičku procjenu (nisu poznati detalji o samo Odjelu, *op. a.*), ObU je nastavio s obavještajnim aktivnostima (Lefebvre, 2012). Žunec i Domišljanović (2000, str. 97) smatraju kako se radilo o ozbiljnom funkcionalnom problemu koji ukazuje na to da su postojale dvije službe s istim zadatkom, ali različitim ustrojem. S obzirom na to da nije navedeno o kakvom se odjelu radilo i je li on uopće postojao u tako zamišljenom formatu, možemo ustvrditi kako se radi o neprovjerenj informaciji na temelju koje su konstruirani nama nejasni zaključci.

Nadasve važan i ozbiljan problem bilo je nepostojanje cjelovite i jasne zakonske regulative. Naime, u ZO-u ne stoji niti jedan članak koji bi bio posvećen mehanizmu nadzora nad radom vojno obavještajne službe. Na taj način otvoren je slobodan prostor za brojne zlouporabe, primjerice, EI domaćeg sustava veza (Žunec i Domišljanović, 2000).

3.7. Hrvatska izvještajna služba (HIS)

Sazrijevanjem odluke o formiranju jedinstvene obavještajne zajednice koncem 1992., HIS je preuzeo važnu ulogu u koordinaciji i provođenju operacija svih obavještajnih službi (Tuđman, 2019). Paralelno transformaciji UZUP-a u UNS 1993., formiran je HIS kao glavna (krovna) i izvršna vanjska obavještajna služba koja je djelovala kao sastavnica UNS-a. Prema tumačenju Tuđmana (2000) HIS je bio središnji faktor obavještajne zajednice, zadužen za operativni nadzor i koordinaciju rada obavještajnih i sigurnosnih službi u poslovima koji su bili važni za nacionalnu sigurnost zemlje. Zanimljivo je za uočiti kako je sve do donošenja *Zakona o Uredu za nacionalnu sigurnost* (ZOUNS) (stupio na snagu 14. lipnja 1995.), HIS *de facto* funkcionirao izvan zakonskih okvira⁵⁵ (Cvrtila, 2013).

HIS je bio glavni i ovlaštenu konektor i koordinator suradnje sa stranim obavještajnim i protuobavještajnim službama (Tuđman, 2019; Tuđman, 2000). Suradnja sa stranim i partnerskim obavještajnim službama utvrđivala se godišnjim planom te ugovorima i dogovorima. Osim HIS-a, i druge službe članice Obavještajne zajednice mogle su surađivati sa stranim službama, ali uz prethodnu suglasnost HIS-a, odnosno Koordinacijskog odbora obavještajne zajednice (KOOZ)

⁵⁵ Iako je nesumnjivo morala postojati predsjednička odluka kojom je osnovan HIS 1993., ista nije javno obznanjena niti postoji mogućnost uvida u njen sadržaj. Upravo iz tog razloga ostaje prijeporno pitanje zakonitosti funkcioniranja HIS-a sve do 1995.

(Tuđman, 2000). Suradnja sa stranim službama očitovala se u vidu razmjene informacija i tehnike, edukacija i provođenja zajedničkih operacija. Fokus HIS-a u međunarodnoj suradnji bili su „problemi regionalne sigurnosti, međunarodni terorizam i organizirani kriminal.“ (Tuđman, 2000, str. 58). HIS je bio tipična vanjska obavještajna služba koja je djelovala u inozemstvu i prikupljala, analizirala i procjenjivala podatke dobivene neposrednim operativnim radom i elektroničkim izviđanjem (na teritoriju Hrvatske HIS je mogao djelovati samo prema strancima u suradnji s drugim službama⁵⁶). Osim neposrednog operativnog rada, HIS je dobivao podatke i od drugih obavještajnih službi. HIS je davao podršku međunarodnim snagama na tlu Hrvatske (UNPROFOR, UNCRO itd.). Analitička izvješća HIS-a su na uvid dobivali predsjednik države, predsjednik Vlade, predstojnik UNS-a i ministri pojedinih ministarstava (Tuđman, 2000). HIS je distribuirao krajnjim korisnicima obavještajnih informacija nekoliko tipova izvješća: analitički članci (osnovni oblik analitičkog produkta), analitičke studije (dugoročne prezentacije), tzv. izbor (aktualne informacije kratkoročnog karaktera) i informacije drugih službi članica obavještajne zajednice (Tuđman, 2000). Akrap i Tuđman (2013, str. 105) precizno navode zadaće HIS-a: prikupljanje obavještajnih podataka važnih u kontekstu nacionalnih interesa, distribuiranje obavještajnih izvještaja predsjedniku države, UNS-u, predsjedniku Vlade i ministarstvima koja su korisnici obavještajnih informacija, koordinacija aktivnosti ostalih sigurnosno-obavještajnih službi u poslovima koji su bili važni za nacionalnu sigurnost zemlje te praćenje ili vođenje zajedničkih operacija obavještajnih službi, suradnja sa stranim obavještajnim službama i sudjelovanje u protuobavještajnoj zaštiti hrvatskih diplomatskih predstavništava u svijetu.

U konačnici, HIS je imao dvije ključne i odlučujuće zadaće: 1. prikupljanje ključnih obavještajnih informacija (u suradnji s inozemnim obavještajnim službama i ostalim članicama obavještajne zajednice u zemlji) koje su trebalo poslužiti u oslobađanju okupiranog teritorija i rješavanju regionalne krize i 2. upoznavanje međunarodne zajednice, odnosno vodećih zemalja i njihovih obavještajnih službi o stvarnom stanju u Hrvatskoj i regiji. Glavni problemi s kojima se HIS suočavao bili su: nepostojanje razgranate mreže suradnika, manjak kadrova i financijskih sredstava što je posljedično rezultiralo nedostatkom suvremene tehnike (Tuđman, 2000).

Radom HIS-a rukovodio je ravnatelj koji je bio odgovoran za ispunjavanje zadaća delegiranih od strane predsjednika države, ravnatelja UNS-a i Stožernog odbora nacionalne

⁵⁶ S obzirom na to da je HIS imao koordinativnu ulogu, ostaje nejasno na koji način se ostvarivala, odnosno usklađivala koordinacija i operativna suradnja s drugim službama.

sigurnosti (SONS).⁵⁷ Ravnatelj je upravljao službom, predstavljao HIS i cjelokupnu obavještajnu zajednicu te je imao ovlasti⁵⁸ sazivanja i predsjedanja sjednicama KOOZ-a (Akrap i Tuđman, 2013). Popis ravnatelja HIS-a prikazan je u tablici 2.

Ravnatelj	Razdoblje
Miroslav Tuđman	od 21. ožujka 1993. do 20. travnja 1998.
Miroslav Šeparović	od 20. travnja 1998. do 29. siječnja 1999.
Tomislav Družak	od 29. siječnja 1999. do 2. srpnja 1999.
Miroslav Tuđman	od 2. srpnja 1999. do 15. veljače 2000.
Ozren Žunec	od 15. veljače 2000. do 24. svibnja 2000.
Damir Lončarić	od 24. svibnja 2000. do 28. ožujka 2002.

Tablica 2. Popis ravnatelja HIS-a (prema Lefebvre, 2012, str. 121).

Prvi ravnatelj HIS-a koji je na toj poziciji s određenim prekidima praktički ostao sve do 2000., bio je Miroslav Tuđman. Njegova uloga (osebna, znanstvena i stručna) u razvoju obavještajne zajednice bila je ključna. S obzirom na to da se u središtu obavještajnog rada nalazi informacija, Miroslav Tuđman je kao vrhunski hrvatski i europski autoritet po pitanju informacijskih i komunikacijskih znanosti, u mnogočemu značajno doprinio stvaranju kvalitetnog i stručnog sigurnosno-obavještajnog sustava. Tuđman je bio upoznat s literaturom o obavještajnim sustavima naprednih demokracija te je smatrao da se neke od njihovih najboljih praksi mogu primijeniti u Hrvatskoj (Lefebvre, 2012).

Sumirajući ta znanja i iskustva, Miroslav Tuđman je kreirao koncept HIS-a prema američkom modelu koji je u znatnoj mjeri modificiran. Tadašnji američki model, koji je postojao od 1946. pa sve do 2004., podrazumijevao je da na čelu obavještajne zajednice stoji Direktor središnje obavještajne službe (*The Director of Central Intelligence* - DCI) koji koordinira radom svih sastavnica obavještajne zajednice te ujedno obnaša dužnost ravnatelja CIA-e i savjetnika za nacionalnu sigurnost predsjednika države i Vijeća za nacionalnu sigurnost („Directors and Deputy Directors of Central Intelligence“, bez dat.).

⁵⁷ Žunec i Domišljanović (2000, str. 106) navode kako je HIS bio sastavljen od analitičkog, operativnog, znanstveno - tehnološkog i administrativno – logističkog odjela te uprava kojima su na čelu bili načelnici. Uz ravnatelja, na vrhu strukture nalazio se i zamjenik ravnatelja koji je bio svojevrstni pomoćnik ravnatelja, a obnašao je ravnateljsku dužnost u slučaju odsutnosti ravnatelja.

⁵⁸ S obzirom na to da je ravnatelj HIS-a sazivao i predsjedao sjednicama KOOZ-a na kojima su sudjelovali pomoćnici ministara i ostali visokorangirani dužnosnici, možemo zaključiti kako je ispravno tumačenje Tuđmana (2000, str. 73) koji navodi kako je ravnatelj HIS-a bio u rangu državnog ministra.

Iako su određeni dijelovi ovog modela preslikani u Hrvatskoj (HIS je bio vanjska obavještajna služba poput CIA-e te je dijelom ravnatelj funkcionirao kao američki DCI; iako nije imao savjetodavnu ulogu, predstavljao je obavještajnu zajednicu i koordinirao je radom ostalih službi), modifikacija se primarno očitovala u činjenici kako je HIS djelovao kao sastavnica u sklopu UNS-a, što na primjeru američkog modela nije bio slučaj. Tako, primjerice, CIA nije bila sastavnica niti jednog tijela već je funkcionirala autonomno kao pridružena članica Vijeća za nacionalnu sigurnost⁵⁹ (*United States National Security Council*) („Office of the Historian, U.S. Department of State“, 1997). Dakle, ukoliko uzmemo u obzir činjenicu da je HIS djelovao kao sastavnica UNS-a koji je pak bio sastavni dio organizacijske cjeline Ureda predsjednika države, možemo zaključiti kako je HIS bio nesamostalan, tj. nalazio se pod direktnom ingerencijom predsjednika države. Osim toga, u američkom modelu je jasno vidljivo kako je postojala jasna definicija obavještajne zajednice što na primjeru Hrvatske nije bio slučaj.

Uloga HIS-a, a i cjelokupne obavještajne zajednice u oslobađanju okupiranih dijelova Hrvatske, bila je ključna. Osim obavještajnih procjena, djelatnici HIS-a sudjelovali su u svim vojno – redarstvenim operacijama kao operativci, analitičari i pripadnici vojnih postrojbi. Nitko od djelatnika HIS-a nije poginuo u vojnim podvizima do 1995. godine. HIS i cjelokupna obavještajna zajednica bili su aktivno uključeni u proces mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja kojim je u siječnju 1998. područje istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema reintegrirano u ustavno-pravni poredak Hrvatske. HIS je u provođenju i planiranju operacija aktivno surađivao sa stranim obavještajnim službama (Tuđman, 2000). U periodu 1993.-1998. glavni naponi HIS-a bili su usmjereni na ostvarenje najviših ciljeva: „slobodu i nezavisnost Hrvatske, mir i stabilnost regije.“ (Tuđman, 2000, str. 71). Tuđman (2000, str. 71) ističe kako je izgradnja HIS-a, kao elitne, profesionalne i etičke obavještajne službe, bio iznimno važan aspekt kolektivnih aspiracija same vrhuške obavještajne zajednice.⁶⁰

⁵⁹ Vijeće za nacionalnu sigurnost (*United States National Security Council*) je do dan danas sastavni dio Izvršnog ureda predsjednika Sjedinjenih Američkih Država (*Executive Office of the President of the United States*) („The White House“, bez dat.).

⁶⁰ Prilikom donošenja ZOUNS-a 1995., Miroslav Tuđman održao je prigodan govor u kojem je istaknuo kako je cilj „Formirati obavještajnu zajednicu s UNS-om kao središnjom ustanovom, a HIS-om kao elitnom službom (...) Ni jedna akcija, operacija ili ponašanje djelatnika ne smije biti nemoralno. Želimo respekt ne samo domaće političke javnosti, nego i poštovanje međunarodne obavještajne zajednice. Moramo biti bolji od svih službi bivših socijalističkih zemalja, a efikasniji od većine zapadno-europskih službi (...).“ (Tuđman, 2000, str. 71).

Iako je uloga HIS-a i čitave obavještajne zajednice u obrani zemlje bila nemjerljiva, koncem 1990-ih i dolaskom nove političke garniture na vlast tijekom 2000-ih godina, počeli su se u medijima javljati brojni napisi o sumnjivim operacijama HIS-a (OA *Barakuda*), aferama i nezakonitim radnjama povezanim s curenjem povjerljivih informacija o suradnji hrvatskih službi sa stranim obavještajnim službama, navodnom uništavanju dokumentacije o prisluškivanim i praćenim osobama koje su predstavljale prijetnju političkoj dominaciji HDZ-a tijekom prve i druge polovice 1990-ih, „čišćenjima“ predsjedničkog arhiva, stvaranju „osobnih arhiva“ i iznošenju povjerljive dokumentacije itd. (Alborghetti, 2000; Malić, 2000; Paraga, 2003; Babić, 2006). Tako je, primjerice, početkom prosinca 2000. u časopisu *Globus* objavljen članak u kojem (neimenovani) zapadni diplomat govori o teškoj krizi koja je zatresla odnose hrvatske i američke obavještajne službe. Naime, upravo u vrijeme mandata Miroslava Tuđmana došlo je do curenja u javnost osjetljivih podataka o koordiniranoj akciji HIS-a i CIA-e u svezi s uhićenjem Abu Talala, vođe terorističke skupine Al-Gamma'al Islamyya koji se u rujnu 1995. spletom okolnosti nalazio u Hrvatskoj. Prema navodima neimenovanog zapadnog diplomata (što je u jednu ruku sumnjivo s obzirom na to da se radi o praktički neidentificiranom izvoru), glavni misterij bio je upravo smjer curenja osjetljivih podataka, odnosno postavilo se pitanje je li se radilo o službenim izvorima ili privatnoj akciji osoba koje su kao bivši djelatnici službi posjedovali određene dokumente u „osobnim arhivima“ (Alborghetti, 2000).

U izdanju već spomenutog časopisa, krajem veljače 2000., pojavio se konspirativan članak o navodnoj krađi tajnih dokumenata iz arhiva HIS-a i arhiva preminulog predsjednika dr. Franje Tuđmana. U to vrijeme, čelni čovjek HIS-a na odlasku bio je Miroslav Tuđman, a na mjesto novog rukovoditelja HIS-a imenovan je Ozren Žunec (službeno od 15. veljače 2000.), sveučilišni profesor sociologije sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta. Prilikom primopredaje funkcije, Žunecu je na uvid navodno dana djelomična i nepotpuna („pročišćena“) dokumentacija iz arhiva HIS-a. Prema medijskim napisima, u službenoj dokumentaciji nije se nalazilo apsolutno ništa o prisluškivanju javnih osoba, aferi oko Dubrovačke banke, istragama HIS-a o organiziranom kriminalu i zloporabama u službama, Haškome sudu itd. Prema pisanjima *Globusa*, arhiv HIS-a je po nalogu Miroslava Tuđmana temeljito „pročišćen“ nekoliko mjeseci prije same primopredaje dužnosti. U političkom tjedniku *Nacional*, počeli su se tada javljati napisi kako je veliki dio dokumentacije uništen, dok su određeni dijelovi završili u „osobnom arhivu“ Miroslava Tuđmana i na brojnim drugim skrivenim lokacijama. Iako je po dolasku Žuneca na funkciju ravnatelja HIS-a navodno

pokrenuta koordinirana istraga o nestalim dokumentima, nije se ostvario nikakav značajan pomak u otkrivanju otuđene građe (Malić, 2000). Početkom 2000-ih, HIS, a i cjelokupna obavještajna zajednica, bili su toliko uzdrmani aferama da se čak u nekim novinskim izvorima spominjalo njegovo raspuštanje (Puljiz; Toma, 2000).

Nastavno na ovu tematiku, krajem rujna 2003. je u listu *Vjesnik* objavljen zanimljiv članak nekadašnjeg predsjednika Hrvatske stranke prava 1861. (HSP 1861.) Dobroslava Parage u kojem se spominje politička zlouporaba sigurnosno-obavještajnog sustava u Hrvatskoj za vrijeme vladavine predsjednika dr. Franje Tuđmana. Prema navodima Parage, „Zlouporaba hrvatskih obavještajnih i tajnih službi posebno je došla do izražaja u pogledu prikrivanja dokaza o zapovjednoj odgovornosti visoko rangiranih za ratne zločine u Hrvatskoj i susjednoj BiH, u izručivanju niže rangiranih vojnih zapovjednika i fabriciranju dokaza na njihovu štetu za vrijeme trajanja istraga i suđenja pred Haaškim sudom, kao i u izradi više tisuća dosjea praćenih i prisluškivanih političara, sindikalista ili novinara. Jednom poznatom oporbenom političaru obavještajna služba je diskretno zaprijetila da će publicirati bijeg njegove djece s mjesta jedne teške prometne nezgode u Zagrebu, ne ublaži li svoju kritiku i ne prikloni se HDZ-u, što je ovaj pod takvim pritiskom i učinio, ali o svemu tome do danas mudro šuti.“ (Paraga, 2003). Također, Paraga je u članku tvrdio kako su telefonske i telefaks linije prisluškivane u sjedištu HSP-a 1861. što je, navodno, dokazano putem elektroničkih naprava za otkrivanje prislušnih uređaja (Paraga, 2003).

Sudeći prema prezentiranim napisima, zabrinjavajuće je da postoji mnoštvo medijskih napisa u kojima se govorilo o politizaciji službi, njihovom korištenju u unutarnjopolitičkim procesima, privatizaciji službenih arhiva i njihovom „čišćenju“ od potencijalno kompromitirajuće građe. Iako, kada analiziramo medijske napise, uzimajući u obzir i kontekst vremena (smjena vlasti, politika *detuđmanizacije*, sukobi starih i novih garnitura itd.) u kojem se sve ovo pojavljuje u javnosti, možemo zaključiti kako je ipak postojao cijeli niz problema (organizacijskih, djelatnih itd.) unutar sigurnosno-obavještajnog sustava, a isti, nažalost, do dan danas nisu riješeni. Konfuzne prilike i ratne okolnosti, naslijeđeni povijesni i mentalitetno - djelatni obrasci iz bivšeg režima i brojni drugi razlozi, uvelike su utjecali na profilaciju hrvatskog sigurnosno-obavještajnog sustava koji je tijekom 1990-ih očito građen na nedemokratskim temeljima i bez želje za implementacijom ikakvih standarda kakvi su, u tadašnjem kontekstu, bili imanentni za zemlje suvremene zapadne demokracije u kojima se poštuju temeljne slobode, ljudska i građanska prava.

3.8. Uprava za sigurnost i komunikacije (VII. uprava Ministarstva vanjskih poslova)

Prije osnutka HIS-a, odnosno tijekom 1992., formirana je Uprava za sigurnost i komunikacije, kolokvijalno poznata kao VII. uprava Ministarstva vanjskih poslova⁶¹ (VII. uprava) (Žunec i Domišljanović, 2000). Za rad VII. uprave bio je odgovoran pomoćnik ministra vanjskih poslova zadužen za sigurnost.⁶² Iako VII. upravu možemo svrstati kao članicu obavještajne zajednice, u organizacijskom smislu ona je bila integralni dio Ministarstva vanjskih poslova, usko povezana s HIS-om. Važno je za napomenuti kako VII. uprava nije imala operativne kapacitete niti je mogla upravljati obavještajnim izvorima.⁶³ Glavna zadaća VII. uprave bila je fizička i tehnička zaštita ministarstva i diplomatskih misija u svijetu (Akrap i Tuđman, 2013).

U *Zakonu o inozemnim poslovima* (stupio na snagu 8. listopada 1991.) i u *Pravilniku o unutarnjem ustrojstvu i načinu rada Ministarstva inozemnih poslova* nema detaljnijeg uvida u poslove koji bi po svojoj naravi spadali u djelokrug VII. uprave (Zakon o inozemnim poslovima NN 53/1991). U članku 8. *Zakona o vanjskim poslovima* (stupio na snagu 26. lipnja 1996.) propisano je kako „Služba vanjskih poslova obavlja poslove iz svoga djelokruga, u što su uključeni: (...) poslovi informiranja i analitike.“⁶⁴ (Zakon o vanjskim poslovima NN 48/1996). U skladu s time formirana je VII. uprava – Sigurnost i komunikacijski sustavi, „koja je imala mješovite funkcije (zaštita vlastitih telekomunikacijskih sustava, radnih prostora i osoba uz obavještajno prikupljanje sigurnosnih činjenica i saznanja u inozemstvu).“ (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 101).

Iako Žunec i Domišljanović (2000, str. 101) ističu kako se djelokrug rada VII. uprave i HIS-a preklapao, Akrap i Tuđman (2013, str. 112) tvrde suprotno. Dakle, VII. uprava bila je zadužena za fizičku i tehničku zaštitu i nije imala operativne kapacitete za razliku od HIS-a. Iako

⁶¹ U *Zakonu o inozemnim poslovima* koristio se termin “inozemnih poslova“, međutim, donošenjem *Zakona o vanjskim poslovima* počeo se koristiti termin “vanjskih poslova“.

⁶² Iako se u literaturi može pronaći i naziv Služba za istraživanje i dokumentaciju Ministarstva vanjskih poslova, treba naglasiti kako se radi o krivom tumačenju naziva i pokušaju da se nova služba unutar Ministarstva vanjskih poslova izjednači s nekadašnjim jugoslavenskom Službom za istraživanje i dokumentaciju (SID).

⁶³ Vrlo vjerojatno je VII. uprava Ministarstva vanjskih poslova od 1993. služila kao paravan za slanje obavještajaca u inozemstvo pod krinkom djelatnika Ministarstva vanjskih poslova.

⁶⁴ Prema mišljenju Žuneca i Domišljanovića (2000, str. 101) *Zakon o vanjskim poslovima* je prikriveno predviđao stvaranje obavještajnog aparata u diplomatskim predstavništvima u svijetu i to prema jugoslavenskom modelu prema kojem je zamjenik generalnog konzula bio zadužen za obavještajne poslove. Klasični poslovi obavještavanja bili su predviđeni stavkama 3. i 4. članka 14. *Zakona o vanjskim poslovima* (Zakon o vanjskim poslovima NN 48/1996). Legalna obavještajna aktivnost u diplomaciji podrazumijeva obavještavanje zemlje šiljateljice o političkim, gospodarskim, društvenim i drugim procesima u zemlji primateljici i to u skladu s odredbama *Bečke konvencije o diplomatskim odnosima* (1961.) i *Bečke konvencije o konzularnim odnosima* (1963.).

je evidentno da preklapanja nadležnosti nije bilo jer su službe imale jasno zacrtane zadaće i u skladu s njima operativne sposobnosti i kapacitete, moramo napomenuti kako je HIS ustrojen tek 1993. pa je i logično za pomisliti kako je do tada poslove HIS-a obavljala VII. uprava.

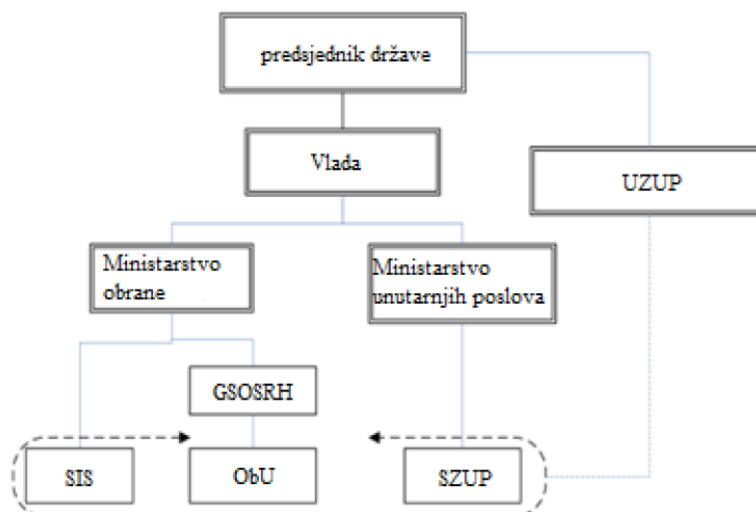
3.9. Ured za zaštitu ustavnog poretka (UZUP) - Ured za nacionalnu sigurnost (UNS)

Od osamostaljenja hrvatske države, krovno tijelo zaduženo za koordinaciju, strateško planiranje i upravljanje te ostvarenje nacionalne sigurnosti bio je UZUP koji je osnovan odlukom predsjednika države 27. svibnja 1991.⁶⁵ („Sigurnosno-obavještajna agencija [SOA]“, bez dat.; Žunec i Domišljanović, 2000). UZUP je bio sastavni dio organizacijske cjeline Ureda predsjednika države, a prva osoba na njegovom čelu bio je Josip Manolić⁶⁶. Osim odgovornosti predsjedniku države, nije postojala zakonska regulativa i sustav nadzora nad radom UZUP-a (Žunec i Domišljanović, 2000). Akrap i Tuđman (2013, str. 100) navode pak kako su za pravni nadzor nad radom UZUP-a bile zadužene određene ustrojstvene jedinice u okviru UZUP-a.

UZUP je postojao do 21. ožujka 1993. kada se odlukom predsjednika države raspušta i osniva se UNS (koji je i dalje ostao sastavni dio organizacijske cjeline Ureda predsjednika države, *op. a.*) (Žunec i Domišljanović, 2000). Prema mišljenju Žuneca i Domišljanovića (2000, str. 102) UNS je bio sljednik UZUP-a i to se ponajviše očitovalo u pogledu koordinacije rada sigurnosno-obavještajnog sustava. S druge strane, Akrap i Tuđman (2013, str. 102) navode kako „UNS nije bio pravni sljednik raspuštenog UZUP-a.“ (Akrap i Tuđman, 2013, str. 102). Osim nepostojanja zakonske regulative, što je ujedno primarni problem, objektivnu rasudbu u paralelnoj usporedbi UZUP-a i UNS-a otežava nam i već spomenuta činjenica kako *Odluka o osnivanju UZUP-a* (koja bi trebala biti sadržajna ukoliko uzmemo u obzir da nije postojalo zakonsko rješenje) nije nikada javno objavljena. Organizacija sigurnosno-obavještajnog sustava i položaj UZUP-a tijekom 1992. prikazani su na slici 4.

⁶⁵ Odluka o osnivanju, djelatnosti i ustrojstvu Ureda za zaštitu Ustavnog poretka Republike Hrvatske nije nikada javno objavljena (Žunec i Domišljanović, 2000).

⁶⁶ Josip Manolić obnašao je dužnost predstojnika UZUP-a u periodu 1991.-1993. Na izborima 1990. i 1992. bio je izabran za zastupnika u Saboru. Između ostalog, obnašao je dužnost predsjednika Vlade (1990.-1991.) i predsjednika Kriznoga stožera („Manolić, Josip“, bez dat.).

Slika 4. Organizacija sigurnosno-obavještajnog sustava 1992. (Akrap i Tuđman, 2013, str. 101).⁶⁷

Ključan razlog „osnivanja UNS-a i nove Obavještajne zajednice Republike Hrvatske bila je politička nužnost koordinacije operativnih aktivnosti i dosljednog obavještajnog izvještavanja političkog vrha.“ (Akrap i Tuđman, 2013, str. 102-103). Naime, glavni problem proizlazio je iz brojnih proturječnosti i nedosljednosti u izvještajima i analizama istih obavještajnih informacija koje su distribuirane do 1993. godine (Akrap i Tuđman, 2013; Tuđman, 2000). Tuđman (2000, str. 50-51) navodi kako je formiranje UNS-a bio početak stvaranja i razvoja obavještajne zajednice u Hrvatskoj i to u skladu sa suvremenim zapadnim praksama, odnosno prema američkom organizacijskom modelu u kojem jezgru sigurnosno-obavještajnog sustava čine dvije civilne i dvije vojne službe. Sve do donošenja ZOUNS-a, UNS je (kao i HIS) djelovao bez pravne osnove i po istom formatu kao UZUP (Žunec i Domišljanović, 2000). S obzirom na to da zakona nije bilo sve do 1995., predsjednik države imao je neograničene ovlasti. Odlučivao je o imenovanju čelnog čovjeka (predstojnika UNS-a) i njegova zamjenika (članak 5.), davao smjernice za rad i obavljao nadzor nad radom UNS-a⁶⁸ (Cvrtila, 2013). Predstojnik UNS-a odgovarao je za rad UNS-a i svih službi unutar UNS-a predsjedniku države. Na prijedlog predstojnika UNS-a, predsjednik države vršio je imenovanja ravnatelja pojedinih službi koje su djelovale u okviru UNS-a (Tuđman, 2000). Popis predstojnika UNS-a prikazan je u tablici 3.

⁶⁷ Ova slika je kroatizirana verzija izvorne slike koja je napisana na engleskom jeziku.

⁶⁸ Što se pak tiče voditelja drugih ustrojbenih jedinica u okviru UNS-a, njih je imenovao i razrješivao predstojnik Ureda (Odluka o proglašenju zakona o uredu za nacionalnu sigurnost NN 37/1995).

Predstojnik	Razdoblje
Hrvoje Šarinić	od 03. travnja 1993. do 12. listopada 1994.
Krunislav Olujić	od 12. listopada 1994. do 18. svibnja 1995.
Miroslav Tuđman (v.d.)	od 14. lipnja 1995. do 01. veljače 1996.
Luka Bebić	od 01. veljače 1996. do 15. prosinca 1996.
Ivan Jarnjak	od 16. prosinca 1996. do 20. prosinca 2000.
Tomislav Karamarko	od 21. veljače 2000. do 1. travnja 2002.

Tablica 3. Popis predstojnika UNS-a (prema Lefebvre, 2012, str. 120).

Žunec i Domišljanović (2000, str. 102-103) smatraju pak kako je kasno donošenje ZOUNS-a bila jasna refleksija nepostojanja strateškog promišljanja i nedostatka vizije o ulozi, smislu i ciljevima sigurnosno-obavještajnog aparata. Potrebno je napomenuti kako osim ZOUNS-a nije postojala strategija nacionalne sigurnosti kojom bi se reguliralo široko područje rada cjelokupnog sigurnosno-obavještajnog sustava⁶⁹ (Žunec i Domišljanović, 2000).

Prema članku 1. ZOUNS-a, UNS je bio zadužen za usklađivanje rada državnih tijela u poslovima nacionalne sigurnosti i to prema zakonima i uputama predsjednika države. Glavne zadaće UNS-a bile su: usklađivanje rada državnih ministarstava u obavljanju poslova nacionalne sigurnosti, usmjeravanje i nadziranje rada izvještajnih (protuobavještajnih i obavještajnih) službi, objedinjavanje, raščlanjivanje i procjenjivanje obavještajnih podataka i izvješća potrebitih za obavljanje ustavnih ovlasti Predsjednika i Vlade Republike Hrvatske, skrb za protuobavještajnu zaštitu i osiguranje Predsjednika Republike, Sabora i Vlade Republike Hrvatske i objekata koje oni koriste (Odluka o proglašenju zakona o uredu za nacionalnu sigurnost NN 37/1995). U svrhu obavljanja poslova iz domene nacionalne sigurnosti, u sklopu UNS-a ustrojene su sljedeće službe: HIS, NS i Stožer osiguranja (SO). Za obavljanje stručnih poslova u okviru UNS-a formirane su stručne službe: NSEI i Obavještajna akademija (ObAk) (Tuđman, 2000).

Za kontrolu zakonitosti i ustavnosti rada obavještajnih službi bio je zadužen NS. Praćenje, prikupljanje i analiziranje podataka o radu službi te ustrojbenih jedinica UNS-a bile su glavne zadaće NS-a. Nadzor se odvijao izvanrednim i neposrednim putem te ispitivanjem. Na čelu službe stajao je ravnatelj. Osim redovnih djelatnika NS-a, službu su činili i imenovani predstavnici svih

⁶⁹ Strategija nacionalne sigurnosti je najviši strateški akt kojeg donosi država s ciljem osiguravanja i zaštite temeljnih i trajnih potreba države i društva. Ukoliko takav dokument ne postoji kao nit vodilja, nesumnjivo nastupa improvizacija koja može ozbiljno ugroziti nacionalnu sigurnost zemlje.

službi članica Obavještajne zajednice. Nakon utvrđivanja stanja, NS je podnosio izvješća predstojniku UNS-a i nadležnom ministru, a predlagao je i određena rješenja problema i eventualna poboljšanja u radu svih službi članica Obavještajne zajednice (Tuđman, 2000). Žunec i Domišljanović (2000, str. 109) smatraju kako je položaj NS-a ostao nedefiniran po pitanju djelokruga rada i nadležnosti. U ZOUNS-u ne stoji niti jedan članak koji bi podrobnije definirao ustrojstvene, radne i nadzorne aspekte NS-a.

SO je bio tijelo (ne služba) koje je upravljalo aktivnostima službi koje su bile zadužene za fizičku i tehničku zaštitu i osiguranje štićenih osoba i objekata. SO je predlagao strategije, planove i akcije zaštite i osiguranja državnih dužnosnika. Posebna pažnja SO-a bila je usmjerena na zaštitu predsjednika države, predsjednika Sabora i predsjednika Vlade. Osim domaćih dužnosnika, SO je brinuo i o zaštiti stranih državnika koji su dolazili u posjet Hrvatskoj. Na čelu SO-a nalazio se ravnatelj koji je predsjedao Odborom SO-a kojega su činili: ravnatelj SO-a, zamjenik ravnatelja SO-a, „pomoćnik ravnatelja HIS-a za protuobavještajnu djelatnost, nadležni pomoćnik ministra unutarnjih poslova, nadležni pomoćnik ministra obrane, glavni pobočnik Predsjednika Republike, zapovjednik 1. hrvatskog gardijskog zbora i ravnatelj Državnog protokola.“⁷⁰ (Tuđman, 2000, str. 53). Žunec i Domišljanović (2000, str. 109) ističu kako je posebno zbunjujuće i nejasno bilo rješenje po kojem se u sastavu Odbora SO-a nalazio zapovjednik 1. hrvatskog gardijskog zbora (1. HGZ) s obzirom na to da je SO bio, odnosno trebao je biti, u civilnoj formi.⁷¹ Dakle, u sastavu SO-a nalazio se 1. HGZ (počasna i zaštitna postrojba) koji je u svojem sastavu imao elitnu vojnu postrojbu, točnije 1. hrvatski gardijski zdrug (Žunec i Domišljanović, 2000). Iako Žunec i Domišljanović (2000, str. 109) ističu kako je Hrvatska bila jedinstveni primjer u svijetu prema kojem se u civilnom sigurnosno-obavještajnom sustavu nalazilo vojno tijelo, naoružano najtežim

⁷⁰ *Odlukom o imenovanju zapovjednika 1. hrvatskog gardijskog zbora* (stupila na snagu 25. veljače 1994.) imenovan je prvi zapovjednik 1. HGZ-a koji je ujedno imenovan i za ravnatelja SO-a. Prema članku 2., „Zapovjednik 1. hrvatskog gardijskog zbora OS RH odgovara izravno i isključivo predsjedniku Republike Hrvatske ili, po dobivenom ovlaštenju, za poslove sigurnosti predstojniku Ureda za nacionalnu sigurnost te za ceremonijalne poslove predstojniku Ureda predsjednika Republike.“ (Odluka o imenovanju zapovjednika 1. hrvatskog gardijskog zbora NN 15/1994).

⁷¹ Dakle, iako je Zdrug bio u sastavu 1. HGZ-a, radilo se o zasebnoj postrojbi sa zasebnom zapovjednom strukturom. Redovni djelatnici službi sigurnosti bili su zaduženi za poslove fizičke i tehničke zaštite i osiguranja, dočim je 1. HGZ skrbio za sigurnost predsjednika države te je služio kao straža ispred državnih institucija (Ured predsjednika države, Sabor i Vlada) („1. hrvatski gardijski zbor“, bez dat.). Dakle, „1. hrvatski gardijski zbor (kratica: 1. HGZ) bio je počasna i zaštitna postrojba Oružanih snaga Republike Hrvatske zadužena za izvršavanje protokolarnih zadataka za potrebe državnog vrha do 2000. godine. S druge strane, imamo 1. hrvatski gardijski zdrug koji je ustrojen 1994. kao „najelitnija postrojba HV-a i jedina koja je u svojem sastavu ujedinila raznovrsne vojne formacije: padobransku bojnu, oklopno-mehaniziranu bojnu, postrojbe za elektronička djelovanja, a imala je vlastite transportne helikoptere.“ („zdrug“, bez dat.).

oružjem i specijalizirano za izvođenje većih vojnih operacija, radi se o opravdanoj grešci u tumačenju nejasne vojne strukture.

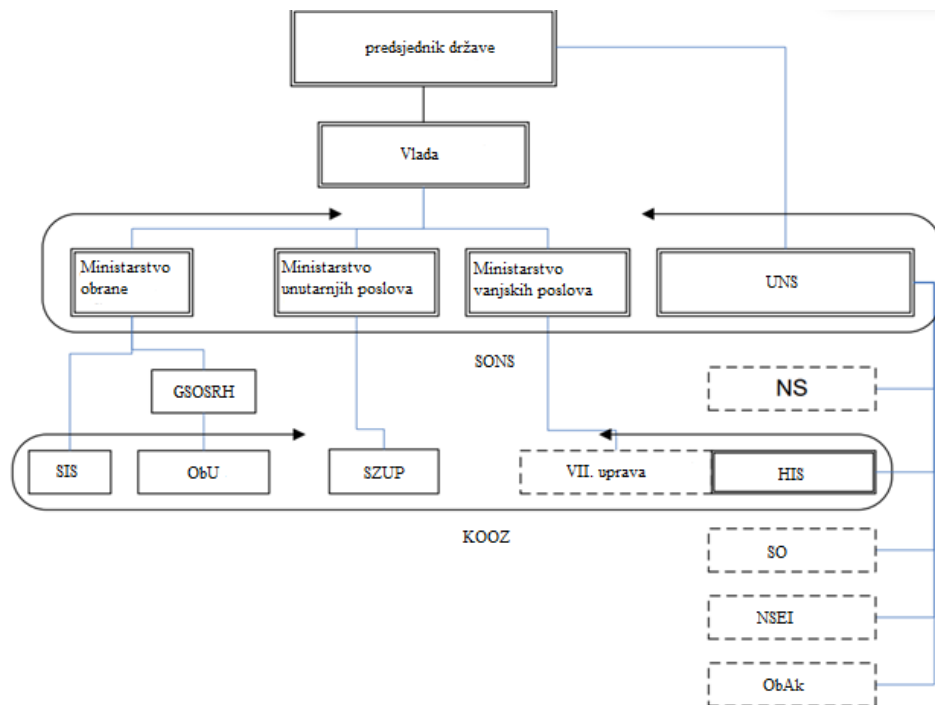
NSEI je bio stručna i koordinativna služba UNS-a zadužena za istraživanje, razvoj, održavanje, koordiniranje i nadziranje EI-a svih vrsta signala unutar i izvan hrvatskih granica. Na čelu NSEI-a stajao je ravnatelj koji je odgovarao za rad službe i provedbu zadaća dobivenih od strane UNS-a i SONS-a (Tuđman, 2000). NSEI je ustrojen 1997., a formalno je krenuo s radom 1998. kada je predsjednik države imenovao za prvog ravnatelja Ivana Baketu (Lefebvre, 2012). Lefebvre (2012, str. 123) (neutemeljeno) ističe kako su aktivnosti NSEI-a zbog brojnih zlouporaba bile predmet inspekcija i revizija NS-a. O kakvim inspekcijama i revizijama se radilo, u članku nema ni spomena ni izvora.

Predsjedničkim ukazom u siječnju 1997., ObAk je ustrojena u sklopu UNS-a kao edukativni i istraživački centar hrvatske obavještajne zajednice, a s radom je formalno krenula u listopadu 1998. (Tuđman i Akrap, 2013; Lefebvre, 2012). Prvi ravnatelj ObAk-a bio je Stjepan Bakula koji je na to mjesto prešao s mjesta ravnatelja NS-a (Lefebvre, 2012; Odluka o imenovanju Stjepana Bakule ravnateljem Obavještajne akademije Ureda za nacionalnu sigurnost NN 7/1997). Glavna zadaća ObAk-a bila je praktična i teorijska obuka, školovanje i stručno usavršavanje postojećih i budućih kadrova svih službi članica obavještajne zajednice (Tuđman i Akrap, 2013). Polaznici ObAk-a stjecali su vještine potrebne za samostalan i timski rad u operativno – tehničkim i analitičkim poslovima (Akrap i Matošić, 2015). Važnu ulogu u stvaranju praktično – teorijskih obrazovnih procesa ObAk-a imao je Miroslav Tuđman.⁷² U kreiranju nastavnog programa ObAk-a sudjelovalo je Sveučilište u Zagrebu i sve službe u okviru obavještajne zajednice (Akrap i Matošić, 2015). Lefebvre (2012, str. 123) navodi kako su u izradi programa sudjelovale i partnerske službe iz SAD-a. Na ObAk-u su predavali sveučilišni profesori i stručnjaci iz pojedinih komponenti sigurnosno-obavještajnog sustava (Lefebvre, 2012). ObAk je *de facto* prestala postojati nakon izbora 2000., a donošenjem *Zakona o sigurnosnim službama* (ZOSS) 2002., ObAk je ugašena *de iure*. Akrap i Matošić (2015, str. 11) tvrde kako je tadašnja vladajuća lijeva koalicija indirektno smatrala ObAk svojevrsnim obavještajnim centrom za „ispiranje mozga“ te je iz tog razloga došlo do prestanka rada iste.

Sukladno članku 7. ZOUNS-a, UNS je usmjeravao i usklađivao rad HIS-a, NS-a i državnih ministarstava u obavljanju poslova nacionalne sigurnosti. Predstojnik UNS-a i njegov zamjenik

⁷² Miroslav Tuđman je 1998. bio u svojstvu predavača na ObAk-u (Tuđman, 2000).

bili su u neposrednom kontaktu s ministrima. UNS je bio obavezan podnositi redovna izvješća predsjedniku države i Vladi o radu državnih ministarstava u svezi s obavljanjem poslova nacionalne sigurnosti (Odluka o proglašenju zakona o uredu za nacionalnu sigurnost NN 37/1995). Organizacija sigurnosno-obavještajnog sustava i položaj UNS-a od vremena donošenja ZOUNS-a pa sve do 2002., prikazani su na slici 5.

Slika 5. Organizacija sigurnosno-obavještajnog sustava 1995.-2002.⁷³ (Akrap i Tuđman, 2013, str. 103).⁷⁴

Za obavljanje zadaća iz članka 7. st. 1., odnosno „radi usmjeravanja i usklađivanja rada državnih ministarstava u obavljanju poslova nacionalne sigurnosti“, osnovan je SONS kao radno i strateško tijelo pri UNS-u. (Tuđman, 2000, str. 51). Osim koordiniranja rada ministarstava u obavljanju poslova nacionalne sigurnosti, SONS je bio zadužen za postavljanje ciljeva i zadataka obavještajne zajednice te propisivanje mjera i aktivnosti vezanih uz zaštitu nacionalnih interesa. SONS je odobravao godišnje planove rada obavještajne zajednice te je vršio nadzor nad njihovom provedbom. Utvrđivao je i politiku zaštite domaćih i stranih službenih osoba (Akrap i Tuđman, 2013; Tuđman, 2000). SONS su činili predstojnik UNS-a i njegov zamjenik, ravnatelj HIS-a te

⁷³ Službe koje su uokvirene crticama nisu imale ovlasti za operativno djelovanje.

⁷⁴ Ova slika je kroatizirana verzija izvorne slike koja je napisana na engleskom jeziku.

ministri koji su povezani s poslovima iz područja nacionalne sigurnosti (ministar obrane, ministar vanjskih poslova i ministar unutarnjih poslova) (Tuđman, 2000, str. 51). U radu SONS-a sudjelovali su i savjetnici za nacionalnu sigurnost i unutarnju politiku predsjednika države te predstojnik Ureda predsjednika države („posebni redovni član“) iako to nije bilo predviđeno člankom 7. ZOUNS-a (Žunec i Domišljanović, 2000). Sjednicama SONS-a predsjedao je predstojnik UNS-a⁷⁵ (Odluka o proglašenju zakona o uredu za nacionalnu sigurnost NN 37/1995).

Uz SONS, drugo važno tijelo obavještajne zajednice bio je KOOZ. Glavni zadatak KOOZ-a bio je usmjeren na provedbu operativnih zadataka delegiranih od strane SONS-a i koordinaciju zajedničkog rada svih službi (Akrap i Tuđman, 2013). KOOZ je bio zadužen za: izradu godišnjih planova i programa rada obavještajne zajednice (projekti i operativne akcije koje uključuju suradnju dvije ili više službi), prihvaćanje planova i odobravanje zajedničkih operativnih akcija, usklađivanje rada članica obavještajne zajednice, obavljanje analize i ocjene važnijih operativnih akcija, usklađivanje pravilnika o sredstvima i metodama rada službi, praćenje stanja u službama i poduzimanje mjera za unapređenje stanja, predlaganje sustava obuke, nabave i opremanja operativno-tehničkim sredstvima članica obavještajne zajednice i rješavanje slučajeva spornih tumačenja nadležnosti i djelokruga pojedinih službi (Tuđman, 2000; Akrap i Tuđman, 2013).

Jezgru KOOZ-a činili su punopravni (stalni) članovi: ravnatelj HIS-a, pomoćnik ministra unutarnjih poslova zadužen za rad SZUP-a, pomoćnik ministra obrane zadužen za sigurnosno-obavještajne poslove, načelnik operativne uprave SIS-a, načelnik ObU-a i načelnik Uprave za međunarodnu vojnu suradnju Ministarstva obrane (Akrap i Tuđman, 2013). Rad KOOZ-a bio je definiran *Poslovníkom KOOZ-a* (Žunec i Domišljanović, 2000). Sjednicama KOOZ-a predsjedao je ravnatelj HIS-a, a s obzirom na to da je KOOZ okupljao širi krug službi u okviru sigurnosnog sustava, na sjednice su mogli biti pozivani i povremeni (pridruženi) članovi: predstavnici NSEI-a, ObAk-a, kriminalističke policije, vojne policije, Ureda za vojne izaslanike i vojni protokol, carinske službe i financijske policije („SOA“, bez dat.; Akrap i Tuđman, 2013; Tuđman, 2000; Žunec i Domišljanović, 2000).

Žunec i Domišljanović (2000, str. 119) smatraju kako je ovakva struktura KOOZ-a bila problematična s obzirom na to da su povremeni (pridruženi) članovi bile službe koje nisu imale

⁷⁵ Bliže odredbe o načinu rada SONS-a bile su uređene „posebnim aktom kojeg, uz suglasnost Predsjednika Republike i prethodno pribavljenog mišljenja Odbora za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost Zastupničkog doma Sabora, donosi predstojnik Ureda.“ (Odluka o proglašenju zakona o uredu za nacionalnu sigurnost NN 37/1995).

doticaja s obavještajnim poslovima. Međutim, ukoliko uzmemo u obzir narav i djelokrug rada tih službi, možemo jasno uočiti da se radi službama koje su u određenoj mjeri mogle koristiti obavještajne informacije u provedbi svojih svakodnevnih zadaća te su mogle i trebale sudjelovati u određenim operativnim akcijama ukoliko je za to postojala potreba. Isto tako, u njihovom radu je trebala potpora službi iz sastava obavještajne zajednice. Upravo iz tog razloga su to i bili povremeni (pridruženi) članovi. Iako je sada jasnije o čemu je zapravo bila riječ, evidentno je da je ključan problem bio zapravo u nepostojanju jasne definicije obavještajne zajednice.

Što se tiče nadzora nad radom UNS-a, članak 13. ZOUNS-a, predviđao je da nadzor nad radom UNS-a obavlja predsjednik države. Osim predsjednika države, za nadzor je bio zadužen saborski Odbor kojem je UNS podnosio godišnja izvješća o svome radu (Odluka o proglašenju zakona o uredu za nacionalnu sigurnost NN 37/1995; Akrap i Tuđman, 2013). Žunec i Domišljanović (2000, str. 115-120) smatraju kako je sustav nadzora nad radom UNS-a imao brojne nedostatke. Ti nedostaci su očito proizlazili iz neostvarenog pokušaja uspostavljanja demokratskog modela nadzora. Naime, prema mišljenju Žuneca i Domišljanovića (2000, str. 115-116) Sabor nije bio ekvivalentan predsjedniku države po pitanju nadzora nad radom UNS-a. UNS je Saboru dostavljao isključivo izvješća o radu HIS-a, SO-a, SONS-a i KOOZ-a. Izvješća o radu SZUP-a, SIS-a, ObU-a i VII. uprave Ministarstva vanjskih poslova, UNS nije radio s obzirom da su za rad tih službi bila odgovorna resorna ministarstva. U jeku obavještajnih afera i upita vezanih uz prisluškivanje novinara (1998.), tadašnji predstojnik UNS-a izjavio je kako UNS-u „nisu dostupne informacije da bismo mogli znati pojedinačno tko, gdje i kako. Time se bave operativne službe koje odgovaraju svaka svome ministarstvu (...). Ako je riječ o SZUP-u odgovoran je MUP“ (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 116). Iz svega navedenog nameće se pitanje, koja je onda bila uopće uloga NS-a s obzirom na to da je ta služba bila zadužena za redoviti i izvanredni nadzor nad službama članicama obavještajne zajednice?

UNS je kao krovno tijelo očito bio disfunkcionalan po pitanju provedbe zakonski predviđenog nadzora. Štoviše, sudbena vlast bila je u potpunosti isključena iz mehanizma nadzora što bi značilo da eventualne nepravilnosti, koje je možebitno ustvrdio UNS, nisu procesuirane jer nisu postojali zakonski okviri za provođenje krivičnog postupka (Žunec i Domišljanović, 2000).

Žunec i Domišljanović (2000, str. 117) naglašavaju kako je politizacija sustava dovela do apsolutne disfunkcionalnosti službi koje su s vremenom postale glavni alat u rukama vodeće stranke (HDZ-a). Takve pojave korištenja sigurnosno-obavještajnog aparata u unutarnjopolitičkim

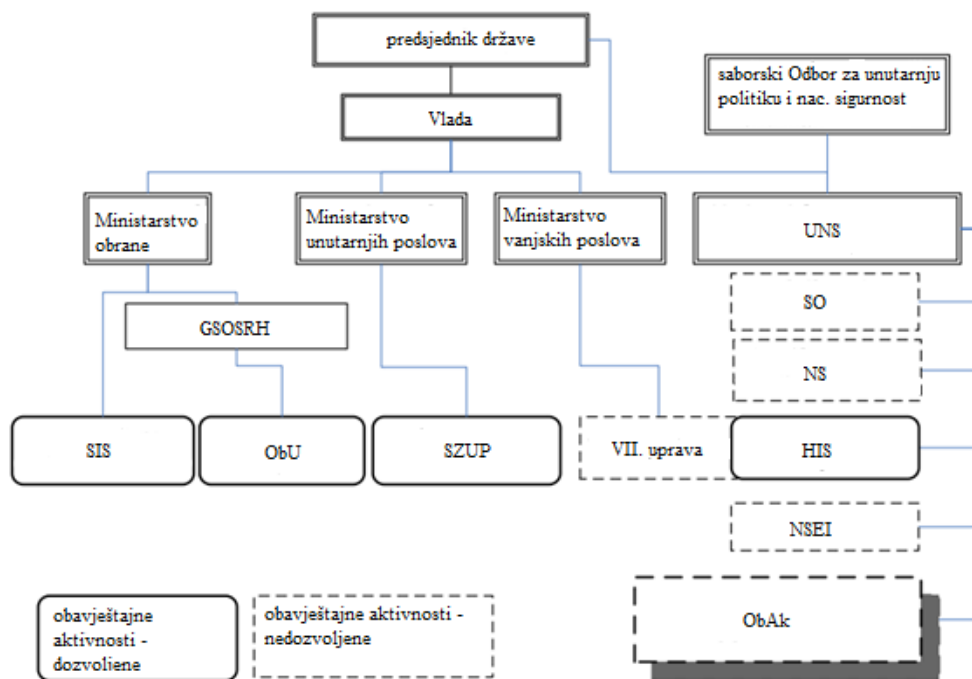
procesima nisu samo jasan znak patologije demokracije, već i ozbiljna ugroza nacionalne sigurnosti zemlje (Bilandžić, 2019). Jedan od primjera politizacije službi jest afera u kojoj su djelatnici SIS-a po uredništvima novinskih kuća disperzirali kompromitirajuće materijale o pojedinim dužnosnicima, o čemu se u konačnici raspravljalo na Nacionalom vijeću HDZ-a. Predsjednik države je u jeku te afere donio odluku o osnivanju posebnog povjerenstva sastavljenog od djelatnika UNS-a koji su trebali istražiti taj slučaj i sastaviti izvješće. Nakon izvršene stranačke rasprave, izvješće je odbijeno u onom dijelu koji nije odgovarao političkim interesima vladajuće stranke (Žunec i Domišljanović, 2000). S obzirom da autori u ovom dijelu teksta ne navode izvor na koji se referiraju, ostaje otvoreno pitanje radi li se o dezinformaciji ili o faktu.

Alarmantnu ocjenu rada službi iznio je nekadašnji ravnatelj HIS-a Miroslav Šeparović u intervjuu za časopis Globus (26. studeni 1999.): „U slučajevima dobivanja predsjednikovih ovlasti u istraživanju organiziranog kriminala ili nedopuštenih radnji u procesu privatizacije (...) djelatnici HIS-a više su se puta osvjedočili da se počiniteljima nezakonitih djela pristupa selektivno, pogotovo ako je riječ o dužnosnicima vladajuće stranke.“ (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 117). Ovdje se, naime, otvaraju brojna pitanja. Je li se HIS zaista bavio istraživanjem domaćeg organiziranog kriminala i nedopuštenih radnji u procesu privatizacije? Prema tumačenju Tuđmana (2000, str. 58) HIS se bavio problemom organiziranog kriminala isključivo u kontekstu međunarodne suradnje, dočim je na području matične države isključivo koordinirao operativni rad ostalih službi putem KOOZ-a.

Osim toga, zanimljivo je za uočiti kako je intervju objavljen pod senzacionalističkim naslovom upravo u vrijeme početaka *detuđmanizacije*: „U Republici Hrvatskoj djeluje devet službi koje se bave obavještajnim i protuobavještajnim radom!“. (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 265). Na Šeparovićevu tvrdnju kako u Hrvatskoj postoji devet službi koje se bave obavještajnim i protuobavještajnim radom (što bi značilo da se za neke uopće nije znalo u javnosti jer su bile pod velom državne tajne), reagirao je nekadašnji tajnik UNS-a koji je istaknuo kako postoje dvije obavještajne i dvije protuobavještajne vojne i civilne službe, dok sve ostale službe imaju nadzornu, edukativnu i logističku funkciju (Žunec i Domišljanović, 2000). Tuđman (2000, str. 59-60) smatra kako su nevolje i nesporazumi u medijskoj prezentaciji obavještajne zajednice nastali u periodu 1997.-1999.: „(...) tvrdilo se da u RH postoji devet ili čak jedanaest obavještajnih službi, da je potpuna konfuzija u odnosima (...).“ (Tuđman, 2000, str. 59). U konačnici, tvrdnje kako je u Hrvatskoj postojalo devet ili jedanaest obavještajnih i protuobavještajnih službi, nesumnjivo su

tendenciozne i dobrim dijelom ispolitizirane, a generirane su iz očitog neznanja i neupućenosti u temeljne pojmove i definicije pojedinih službi unutar sustava. Primjerice, NSEI je bio dio obavještajne zajednice te je koordinirao prikupljanje informacija putem EI-a, ali nije imao operativne kapacitete, odnosno nije se bavio direktno obavještajnim radom poput HIS-a. Po svemu sudeći, nedostatak transparentnosti, odnosno objašnjenja i javno dostupnih informacija o radu pojedinih sastavnica unutar sigurnosno-obavještajnog sustava, doveo je do stvaranja konfuzije koja se manifestirala u vidu raznoraznih netočnih medijskih napisa.

Na slici 6. prikazane su službe koje su imale ovlasti da se bave obavještajnim djelovanjem na operativnoj razini (puna crna crta) i one koje nisu imale te ovlasti (isprekidana crta).

Slika 6. Dozvoljene i nedozvoljene obavještajne aktivnosti na operativnoj razini po službama (1993.-2002.) (Akrap i Matošić, 2015, str. 9).⁷⁶

Tuđman (2000, str. 59-60) ističe pak kako je politizacija sigurnosno-obavještajnog sustava izbjegnuta ispreplitanjem međusobne odgovornosti te jasnim razgraničavanjem ciljeva i

⁷⁶ Ova slika je kroatizirana verzija izvorne slike koja je napisana na engleskom jeziku.

operativnog djelovanja.⁷⁷ Dakle, sasvim suprotno od onoga što tumače Žunec i Domišljanović (2000) i Lefebvre (2012). Međutim, kada sagledamo sve one aspekte koje smo naveli u prethodnim dijelovima rada, a koji se dotiču određenih nezakonitosti, zakonskih nedorečenosti, nejasnoća i organizacijsko – djelatnih konfuznosti, ne možemo se složiti s tvrdnjom kako je stvoren transparentan sustav, a još manje da je politizacija izbjegnuta. Iako postoje brojne dezinformacije, laži i iskonstruirane priče koje se ne temelje na dokazima i kritičkim evaluacijama, a na koje smo ukazali u prošlim dijelovima rada, postoji mnoštvo primjera koje smo naveli, a koji jasno ukazuju da je sigurnosno-obavještajni sustav korišten u političke, pojedinačne i partikularno – interesne svrhe.

4. SIGURNOSNO – OBAVJEŠTAJNI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE: PRVA REORGANIZACIJA (2002.-2006.)

Završetak procesa mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja u siječnju 1998. i smrt prvoga hrvatskog predsjednika dr. Franje Tuđmana u prosincu 1999., bila su dva ključna događaja koja su nagovijestila dolazak nove etape u razvoju i izgradnji sigurnosno-obavještajnog sustava.⁷⁸

Dolazak nove vlasti 2000. godine, označio je početak restrukturiranja i modernizacije sigurnosno-obavještajnog sustava. U periodu 2000.-2002. učinjen je značajan pomak po pitanju primjene mjera tajnog prikupljanja podataka.⁷⁹ Naime, dopunama ZOUP-a iz 2000. formirano je Državno povjerenstvo za praćenje primjene mjera tajnog prikupljanja podataka (dalje u tekstu: Povjerenstvo) sastavljeno od tri člana koje je imenovao Sabor. Zadaća tog politički neovisnog tijela bila je nadzor nad tajnim prikupljanjem podataka od strane SZUP-a. Ministar unutarnjih poslova je prema staroj praksi i dalje odobravao mjere tajnog prikupljanja podataka, no o tome je

⁷⁷ Ravnatelj HIS-a i ostali voditelji službi, odnosno pomoćnici ministara, bavili su se operativnim radom, dočim su predsjednik države, predstojnik UNS-a i ministri određivali ciljeve rada službi. Tuđman (2000, str. 59-60) smatra kako je na taj način stvoren dvostruki sustav odgovornosti u kojem nije bilo mjesta za partikularne političke interese.

⁷⁸ U siječnju 2000. održani su predsjednički i parlamentarni izbori te je HDZ, nakon desetljeća vlasti u Hrvatskoj, zamijenjen novom političkom garniturom sastavljenom od šest koalicijskih partnera: Socijaldemokratske partije Hrvatske (SDP), Istarskog demokratskog sabora (IDS), Hrvatske seljačke stranke (HSS), Hrvatske narodne stranke (HNS) i Liberalne stranke (LS). Na mjesto predsjednika Vlade došao je Ivica Račan (2000. - 2003.), a na izborima za predsjednika države izabran je Stjepan Mesić (2000. – 2010.) koji je službeno prisegnuo 18. veljače 2000. i tako postao drugi po redu predsjednik države (Zakošek, 2001).

⁷⁹ „Mjere tajnog prikupljanja podataka jesu: 1. nadzor sredstava za tehničko komuniciranje na daljinu, 2. nadzor prometa na tranzitno-međunarodnim komunikacijskim vezama, 3. nadzor nad poštanskim pošiljkama, 4. tehničko snimanje prostora i objekata, 5. nadzirani promet predmeta i vrijednosti, 6. tajno praćenje, motrenje, svjetlosno i zvučno snimanje osoba u otvorenom prostoru i javnim mjestima.” (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

morao informirati Povjerenstvo koje nije imalo mogućnost obustave mjera ukoliko one nisu bile primjerene (Cvrtila, 2013). Tijekom 2000. sastavljeno je još jedno povjerenstvo koje je trebalo pripremiti prijedlog novog zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu.

Početak studenoga 2000., Sabor je izglasao *Odluku o proglašenju promjene Ustava Republike Hrvatske* kojom je dotadašnji polupredsjednički sustav zamijenjen parlamentarnim (Cvrtila, 2013; Odluka o proglašenju promjene Ustava Republike Hrvatske NN 113/2000). Ustavne promjene bile su važne jer su njima omogućene značajne izmjene dotadašnjeg načina upravljanja sigurnosno-obavještajnim sustavom.

Pitanje neusklađenih ovlasti predsjednika države i predsjednika Vlade nad sigurnosno-obavještajnim sustavom, ostalo je otvoreno sve do donošenja ZOSS-a (stupio na snagu 28. ožujka 2002.). Tada je to pitanje u konačnici kompromisno riješeno osnivanjem zajedničkih upravljačkih, nadzornih, koordinativnih i strateških tijela te podjelom ovlasti između predsjednika države i predsjednika Vlade. Tako su osnovani: Vijeće za nacionalnu sigurnost (VNS), Savjet za koordinaciju sigurnosnih službi i Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost (UVNS) (Cvrtila, 2013; Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002). Promjenom Ustava 2000., odnosno ZOSS-om, predsjednik Vlade i predsjednik države postali su ustavni suravnatelji koji zajednički sudjeluju u usmjeravanju rada službi (Bilandžić, 2019).

ZOSS je bio prvi pravni akt kojim su na jednom mjestu kompletno definirane sve sastavnice sigurnosno-obavještajnog sustava koje su dijelom usklađene s europskim preporukama i normama. Promjene u odnosu na prethodni sustav očitovale su se u nekoliko aspekata. Prvo, sigurnosno-obavještajne službe izgubile su policijske ovlasti koje su imale do tada. Drugo, jasnim definiranjem djelokruga rada svih službi nastojalo se spriječiti preklapanje njihova rada. Treće, važan fokus stavljen je na mjere tajnog prikupljanja podataka te na implementaciju efektivnog i demokratskog nadzora nad radom službi (Cvrtila, 2013). Akrap i Tuđman (2013, str 118) smatraju pak kako ZOSS nije unaprijedio sigurnosno-obavještajni sustav, već je otvorio brojne nove probleme koji su trebali biti riješeni donošenjem novog zakona. Osim preklapanja nadležnosti, nastupili su i brojni nesporazumi koji su kulminirali sukobima između ravnatelja pojedinih službi (Akrap i Tuđman, 2013). Iz samog ZOSS-a evidentno je kako su postojali određeni terminološki prijepori, odnosno neprecizne konstrukcije koje su otvarale plodno tlo za brojne špekulacije i partikularna tumačenja. Osim toga, određene stvari nisu bile usklađene s preporukama iz Izvještaja Odbora za pravna pitanja i ljudska prava (dokument 8301). Na prvom mjestu to je trajanje mjera

prisluškivanja (ZOSS-om je propisano maksimalno trajanje četiri mjeseca iako se prema dokumentu 8301 preporuča ograničenje od maksimalno tri mjeseca) itd.

Nešto prije samog usvajanja ZOSS-a, Hrvatski sabor je na sjednici 19. ožujka 2002. donio *Strategiju nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske*.⁸⁰ Hrvatska je tada po prvi put statutarno regulirala područje nacionalne sigurnosti i funkcioniranje sigurnosno-obavještajnog sustava⁸¹ (Bilandžić, 2019).

4.1. *Vijeće za nacionalnu sigurnost (VNS)*

U svrhu ostvarivanja suradnje između predsjednika države i predsjednika Vlade te zajedničkog usmjeravanja rada sigurnosnih službi, osnovano je VNS. Glavne zadaće VNS-a bile su da: „razmatra pitanja iz djelokruga rada sigurnosnih službi i načine ostvarivanja suradnje Predsjednika Republike i Vlade u usmjeravanju rada sigurnosnih službi, utvrđuje Godišnje smjernice za rad sigurnosnih službi i druge odluke kojima Predsjednik Republike i Vlada usmjeravaju rad sigurnosnih službi, utvrđuje mjere koje poduzimaju Predsjednik Republike i Vlada u vezi s rezultatima nadzora nad radom sigurnosnih službi, utvrđuje prijedlog sredstava za rad sigurnosnih službi koja se osiguravaju u državnom proračunu, razmatra i druga pitanja u vezi s radom i upravljanjem sigurnosnim službama.” (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

Prema ZOSS-u, VNS su činili (u užem formatu): predsjednik države, predsjednik Vlade, član Vlade zadužen za nacionalnu sigurnost, ministar nadležan za poslove obrane, ministar nadležan za unutarnje poslove, ministar nadležan za vanjske poslove, ministar nadležan za pravosuđe i načelnik Glavnog stožera Oružanih snaga Republike Hrvatske.⁸² Člankom 4.

⁸⁰ Radi se o konceptualnom dokumentu kojim je Sabor, kao najviša zakonodavna i politička institucija u državi, prihvatio i usvojio zajedničke stavove o temeljnim pitanjima nacionalne sigurnosti. Temeljna pitanja nacionalne sigurnosti obrađena su u vidu pet poglavlja u kojima je predstavljeno sigurnosno okruženje Hrvatske, državne vrijednosti i interesi, izazovi, rizici i prijetnje, sigurnosni koncept i sigurnosni ciljevi te sigurnosna politika države – područja i instrumenti (Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske NN 32/2002).

⁸¹ Strategija nije samo običan dokument, radi se o „umijeću efikasne primjene nacionalnih resursa radi ostvarenja nacionalnih interesa. To je vještina razvijanja i uporabe moći nacije (političke, ekonomske, vojne, diplomatske, socijalne, socijetalne, obavještajne) kako bi se tijekom rata i mira postigli nacionalni ciljevi.“ (Bilandžić, 2021, str. 95). Bilandžić (2021, str. 95) donosi negativnu ocjenu *Strategije* iz 2002. te smatra kako ona ne predstavlja „strategiju“ u punom smislu riječi, već dokument sa redukcionističkim pristupom nacionalnoj sigurnosti. Empirijska analiza ukazala je na to kako postoji jaz između onoga što je u tom dokumentu napisano i onoga što uistinu ostvareno (Bilandžić, 2021).

⁸² U širem formatu, odnosno u slučajevima rata i sveopće ugroze države, na sjednicama Vijeća za nacionalnu sigurnost mogli su prisustvovati predsjednik odbora Hrvatskoga sabora nadležan za nacionalnu sigurnost, ministar gospodarstva i ministar financija. Ovisno o težini i složenosti situacije u kojoj se država nalazi, na sjednice su mogle biti pozivane i druge osobe iz raznih branši (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

propisano je da u radu VNS-a sudjeluje i predsjednik Hrvatskoga sabora (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002). Sjednice VNS-a, sa međusobno dogovorenim pitanjima za raspravu, sazivali su zajednički, sukladno potrebi, predsjednik države i predsjednik Vlade. Sve odluke koje su usvojene na sjednicama, supotpisivali su predsjednik države i predsjednik Vlade. *Poslovníkom Vijeća za nacionalnu sigurnost* propisano je funkcioniranje VNS-a (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

Odmah po donošenju ZOSS-a, VNS je donijelo dokument pod nazivom *Godišnje smjernice za rad sigurnosnih službi Republike Hrvatske*. U tom dokumentu su jasno naznačene prijetnje i izazovi s kojima se hrvatske službe moraju suočiti (terorizam, organizirani kriminal, ratni zločini, aktivnosti stranih obavještajnih službi itd.). Kako bi službe mogle efektivno odgovoriti na sve te izazove, istaknuta je potreba za modernizacijom službi. S obzirom na to da ZOSS nije propisivao javno objavljivanje Smjernica, od 2003. pa nadalje iste nisu objavljivane što je bio jasan znak deficita transparentnosti (Cvrtila, 2013).

Cvrtila (2013, str. 12) smatra kako VNS nije imalo praktični autoritet nad službama što je dovelo do ozbiljnog pomanjkanja u koordinaciji rada službi. Ni zakonske izmjene koje su nastupile 2006., nisu dovele do ozbiljnijih promjena u radu tog tijela (Cvrtila, 2013).

4.2. Savjet za koordinaciju sigurnosnih službi

U svrhu operativnog usklađivanja i usmjeravanja rada sigurnosnih službi te provođenja odluka predsjednika države i Vlade, osnovan je Savjet za koordinaciju sigurnosnih službi (dalje u tekstu: Savjet). Po sličnom kodu kao VNS, Savjet su činili: „član Vlade zadužen za nacionalnu sigurnost, kao zamjenik predsjednika Savjeta, savjetnik Predsjednika Republike za nacionalnu sigurnost, kao potpredsjednik Savjeta, ravnatelj sigurnosnih službi i predstojnik Ureda Vijeća za nacionalnu sigurnost.“ (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

Na čelu Savjeta nalazio se predsjednik Savjeta (ne navodi se tko točno obnaša tu funkciju) koji je sazivao sjednice i odlučivao o pitanjima o kojima će se raspravljati i odlučivati. Odluke donesene na sjednicama supotpisivali su predsjednik Savjeta i njegov zamjenik. Pravo na sazivanje sjednica Savjeta i pravo na predlaganje pitanja o kojima će se raspravljati i odlučivati, imali su predsjednik države i predsjednik Vlade (ponaosob i zajednički). Po istom kodu kao kod VNS-a, na sjednicama Savjeta mogle su, ukoliko je to bilo potrebno, prisustvovati i druge osobe (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

4.3. Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost (UVNS)

UVNS osnovan je kao profesionalno tijelo zaduženo za obavljanje stručnih, administrativnih i drugih poslova VNS-a i Savjeta za koordinaciju sigurnosnih službi (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002). Važna zadaća UVNS-a bila je provedba cjelovitog stručnog nadzora nad radom službi u ime predsjednika države i Vlade (Cvrtila, 2013). UVNS je tako preuzeo ulogu nekadašnjeg UNS-a sa djelomično promijenjenim ovlastima i nadležnostima. Promjene su nastupile i na području poslova, zadataka i odgovornosti pojedinih odjela u sklopu UVNS-a.

Na čelu UVNS-a stajao je predstojnik Ureda, imenovan od strane predsjednika države i predsjednika Vlade na period od četiri godine.⁸³ Unutarnje ustrojstvo UVNS-a bilo je propisano uredbom koju je donijela Vlada uz suglasnost predsjednika države.⁸⁴ UVNS nije mogao obavljati poslove iz djelokruga rada sigurnosnih službi, niti je mogao provoditi mjere koje su bile ovlaštene primjenjivati službe sigurnosti. Također, UVNS nije mogao postavljati zahtjeve službama u kontekstu obavljanja poslova iz njihovog djelokruga rada (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002). Sukladno legislativi, UVNS je bio zadužen i za obavljanje poslova nužnih za provedbu sigurnosnih mjera, odnosno zaštite povjerljivih informacija i dokumenata koje država razmjenjuje sa stranim obrambenim organizacijama i distribuira tijelima državne vlasti. U svrhu zaštite i skladištenja povjerljivih podataka, u sklopu UVNS-a ustrojen je Središnji registar za prijam, pohranu i distribuciju informacija i dokumenata u razmjeni sa stranim zemljama i organizacijama (dalje u tekstu: Središnji registar). Prema članku 87. ZOSS-a, predviđeno je osnivanje Zavoda za informacijsku sigurnost i kriptozastitnu tehnologiju (dalje u tekstu: Zavod) koji je kao informacijsko servisno tijelo trebao preuzeti te poslove i djelovati samostalno u sklopu UVNS-a.⁸⁵ Istim člankom propisano je da na čelu Zavoda stoji ravnatelj koji upravlja tim tijelom. Glavni korisnici informacija i podataka koje je skladištio Zavod bile su službe sigurnosti. Važno je za napomenuti kako je Zavod predlagao norme zaštite tajnosti podataka. Te

⁸³ Ista osoba mogla je biti imenovana predstojnikom najviše dva puta zaredom (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

⁸⁴ Predstojnik UVNS-a bio je zadužen za donošenje *Pravilnika o unutarnjem redu* kojim je regulirano pitanje načina rada i internog funkcioniranja UVNS-a (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

⁸⁵ Zavod je bio ustanova „za obavljanje djelatnosti istraživanja i razvoja protokola, opreme, sredstava i tehnologije namijenjene za zaštitu tajnih podataka u informacijskim i telekomunikacijskim sustavima, kao i informacijskih i telekomunikacijskih mreža i kanala kojima se tajni podaci razmjenjuju u sustavu nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske.“ (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

norme je usvajao Savjet, a tijela državne vlasti bila su ih dužna provoditi (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

4.4. *Pitanje nadzora*

S obzirom na to da nadzorni mehanizmi koji su postojali do 2002. nisu zadovoljavali kriterije demokratskog poretka, pitanje nadzora stavljeno je u fokus nove legislative. Nametnula se jasna potreba za uspostavljanjem mehanizma nadzora koji bi bio podijeljen između zakonodavne, izvršne i sudske vlasti. Sudeći po brojnim zlouporabama koje su evidentirane u prijašnjem periodu, značajni naponi uloženi su u uspostavljanje višedimenzionalnog modela nadzora i odobravanja provedbe mjera tajnog prikupljanja podataka. Taj model podrazumijevao je uključenost više tijela s različitim ovlastima. Člankom 17. ZOSS-a je u značajnoj mjeri regulirana primjena mjera tajnog prikupljanja podataka na način da je istaknuto kako se iste mogu poduzeti samo u slučaju nepostojanja drugog načina za prikupljanje informacija. U slučaju neizostavne potrebe za poduzimanjem mjera tajnog prikupljanja podataka, propisano je da ravnatelj službe sastavlja prijedlog za provedbu mjera koji se šalje ovlaštenom sucu Vrhovnog suda. Po završenom uvidu u prijedlog, sudac je odlučivao o odobravanju ili neodobravanju mjera. U slučaju odbijanja prijedloga, sudac je bio obavezan podnijeti pisano objašnjenje nadležnom Odboru i VNS-u (Cvrtila, 2013).⁸⁶

Uz aktivno sudjelovanje sudske vlasti, važno mjesto u lancu nadzornog mehanizma zauzeo je i parlament, odnosno Hrvatski sabor. Na to nam jasno ukazuje članak 78. kojim je propisano da Hrvatski sabor, preko nadležnog Odbora, sudjeluje u nadzoru nad radom službi (Cvrtila, 2013).⁸⁷ Sukladno ZOSS-u, Odbor je u provedbi nadzora imao široke ovlasti, točnije, mogao je zatražiti od službi sigurnosti, predsjednika države, predsjednika Vlade i predsjednika Vrhovnog suda izvješća (partikularna ili cjelovita) o stanju nacionalne sigurnosti, dokumente o radnjama, odobrenim mjerama itd. (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

Člankom 80. ZOSS-a propisano je osnivanje i Vijeća za nadzor sigurnosnih službi (u daljnjem tekstu: Vijeće za nadzor) kojeg čini predsjednik i šest članova (građana), koje po

⁸⁶ Ukoliko se radilo o urgentnoj situaciji, ravnatelj službe imao je pravo izdati nalog za momentalnu primjenu mjera bez odobrenja Vrhovnog suda, ali je isto bio obavezan zatražiti u roku od 24 sata od trenutka pokretanja mjera. Ukoliko bi Vrhovni sud odbio izdati nalog za nastavak primjene mjera, svi sakupljeni podatci trebali su biti uništeni, a provedba mjera obustavljena. Odobrenje za primjenu mjera odnosilo se na razdoblje od četiri mjeseca te je, uz odobrenje sudskog vijeća, po potrebi moglo biti produženo na još četiri mjeseca, do maksimalno godinu dana (Cvrtila, 2013).

⁸⁷ Još je u *Strategiji nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske*, donesenoj prije samog ZOSS-a, istaknuta potreba da najviša politička tijela vrše nadzornu funkciju (Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske NN 32/2002).

posebnim kriterijima⁸⁸ (stručnosti, kompetencijama, području rada i obrazovanja), imenuje Hrvatski sabor na mandatno razdoblje od četiri godine. Vijeće za nadzor je bilo tijelo zaduženo za građanski nadzor nad radom službi (Cvrtila, 2013; Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002). Glavne zadaće tog tijela bile su: praćenje zakonitosti rada sigurnosnih službi, predlaganje rješenja za unaprjeđenje zakonske regulative te nadzor primjene mjera tajnog prikupljanja podataka. Vijeće za nadzor je bilo obvezno dostavljati izvješća VNS-u, predsjedniku Hrvatskoga sabora, predsjedniku odbora nadležnom za nacionalnu sigurnost te ravnateljima službi sigurnosti (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

Vijeće za nadzor je za svoj rad odgovaralo Hrvatskom saboru, koji je pak preko nadležnog Odbora vršio nadzor nad zakonitošću rada tog tijela. Rad Vijeća za nadzor temeljio se na: 1. programu rada sastavljenom od strane nadležnog saborskog odbora, 2. prijavama građana i 3. zahtjevima državnih tijela. Posebna pažnja tog tijela bila je usmjerena na zaštitu i očuvanje temeljnih ljudskih prava i sloboda. Iako je ZOSS donesen 2002., članovi Vijeća za nadzor imenovani su tek 2003. (Cvrtila, 2013). Cvrtila (2013, str. 16-17) smatra kako je posebno problematična bila transparentnost tog tijela. Naime, u ZOSS-u nije nigdje spomenuta uključenost javnosti niti je propisano objavljivanje godišnjih izvješća ili njegovih dijelova. Praksa objavljivanja godišnjih izvješća zabilježena je tek od 2010. (Cvrtila, 2013).

4.5. Transformacija službi

Unatoč brojnim nedostacima, ZOSS-om su ustrojene nove službe te je, za razliku od situacije tijekom 1990-ih, na jednom mjestu definirano pitanje njihovih ovlasti i djelokruga rada. Člancima 90. i 91. propisano je ukidanje UNS-a, HIS-a, SZUP-a, SIS-a, ObU-a i NSEI-a. HIS je tako preimenovan u OA-u, SZUP u POA-u, a SIS u VSA-u.⁸⁹ Poslove EI-a za potrebe Obavještajne agencije (OA) i Vojne sigurnosne agencije (VSA) je, prema ZOSS-u obavljala SEI. Planove provođenja strategijskog EI-a, donosio je Savjet za koordinaciju sigurnosnih službi na prijedlog ravnatelja tih službi pri čemu je ministar obrane bio zadužen za njihovu provedbu. Ministar obrane bio je zadužen za organizaciju nadzora nad radom SEI-a preko Glavne inspekcije obrane. Izvješća o provedenom nadzoru, Glavna inspekcija obrane dostavljala je saborskom Odboru (Zakon o

⁸⁸ Od sveukupno šest članova, propisano je da najmanje po jedan član mora biti diplomirani pravnik, diplomirani politolog i diplomirani inženjer elektrotehnike (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002). Ista praksa (obrazovanje kao kriterij/uvjet članstva) ostala je na snazi sve do danas.

⁸⁹ Zadaće OA-e, POA-e i VSA-e propisane su člancima 7.-11. ZOSS-a.

sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002). Međutim, ukoliko je nadzor obavljala Glavna inspekcija, koje su bile onda ovlasti UVNS-a? S obzirom na to da je isključivo Glavna inspekcija (pod jurisdikcijom ministra obrane) dostavljala izvješća saborskom Odboru, postavlja se pitanje vjerodostojnosti i točnosti tih dokumenata.

ZOSS je doveo do brojnih organizacijskih, koordinativnih i institucionalnih promjena, premda su primarni zadaci službi ostali isti. S obzirom na to da je UNS ukinut, OA više nije bila u sastavu UNS-a te je bila izuzeta od izravne kontrole predsjednika države. Za razliku od nekadašnjeg SZUP-a koji je bio u sastavu MUP-a, Protuobavještajna agencija (POA) je formirana kao neovisna agencija. Odgovornost za rad VSA-e nije više bila isključivo na Ministarstvu obrane, već je podijeljena s GSOSRH. Za razliku od nekadašnjeg SIS-a koji se mogao u određenim situacijama uplitati u civilno područje, ovlasti VSA-e bile su isključivo u domeni obrambenog sektora (Cvrtila, 2013).

U skladu s ustavnim promjenama i ZOSS-om, revidirana je procedura imenovanja ravnatelja službi. Naime, člankom 42. ZOSS-a, utvrđeno je da se ravnatelji službi imenuju i razrješuju zajedničkom odlukom/rješenjem predsjednika države i predsjednika Vlade.⁹⁰ Dakle, nekadašnji koncept po kojem je isključivo predsjednik države odlučivao o imenovanjima ravnatelja službi je napušten donošenjem ZOSS-a.

Tijekom 2000-ih, službe su bile fokusirane na praćenje procesa privatizacije te na razmjenu obavještajnih podataka s državnim tijelima koja su ostvarivala suradnju s Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (ICTY) (Lefebvre, 2012). Hrvatska se od svibnja 2000. pridružila Partnerstvu za mir NATO-a te je od tada započeto intenzivno ispunjavanje sigurnosnih zahtjeva za punopravno članstvo u NATO-u. Jedan od značajnijih sigurnosnih zahtjeva bila je uspostava *National Security Authority* (NSA), središnjeg državnog tijela za informacijsku sigurnost koje će u okviru UVNS-a osiguravati i nadzirati uvođenje minimalnih standarda za zaštitu klasificiranih podataka (Lefebvre, 2012; „Ured vijeća za nacionalnu sigurnost“ [UVNS], bez dat.). Glavni zadatak NSA-e bio je usmjeren na razvoj i implementaciju sigurnosnih mjera i standarda na području informacijske sigurnosti, a sve u svrhu zaštite osjetljivih i klasificiranih podataka koji su povjereni Hrvatskoj od strane NATO-a (Lefebvre, 2012).

⁹⁰ Postupak imenovanja pokretali su predsjednik države i predsjednik Vlade, „utvrđivanjem prijedloga kandidata i dostavljanjem prijedloga na prethodno mišljenje odboru Hrvatskoga sabora nadležnom za unutarnju politiku. Kandidata za ravnatelja Vojne sigurnosne službe (VSA) Predsjedniku Republike i predsjedniku Vlade predlaže ministar obrane.“ (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

4.6. Obavještajna agencija (OA)

Po istom ključu kao prijašnja vanjska obavještajna služba tj. HIS, OA-a je djelovala u inozemstvu te je bila zadužena za prikupljanje, analiziranje, obrađivanje i ocjenjivanje podataka od sigurnosnog značaja za Hrvatsku. OA je u suradnji sa Ministarstvom vanjskih poslova bila zadužena i za protuobavještajnu zaštitu hrvatskih dužnosnika i diplomatskih predstavništava u svijetu (Lefebvre 2012; Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

OA je tijekom svojeg kratkog perioda postojanja (2002.-2006.) na svojem čelu imala dva ravnatelja i jednog vršitelja dužnosti. Popis ravnatelja OA-e prikazan je u tablici 4.

Ravnatelj	Razdoblje
Damir Lončarić (v.d.)	od 29. ožujka 2002. do 04. svibnja 2003.
Damir Lončarić	od 05. svibnja 2003. do 20. rujna 2004.
Veselko Grubišić	od 20. rujna 2004. do 15. kolovoza 2006.

Tablica 4. Popis ravnatelja OA-e (prema Lefebvre, 2012, str. 135).

4.7. Protuobavještajna agencija (POA)

Ukidanjem SZUP-a formirana je POA kao protuobavještajna služba zadužena za prikupljanje i analizu, obrađivanje i ocjenjivanje podataka o nezakonitom djelovanju stranih obavještajnih službi, pojedinih osoba, grupa i organizacija na tlu Hrvatske. U okviru ovlasti POA-e, bila je zaštita i sigurnost štićenih osoba, imovine i objekata te većih skupova i sastanaka na zahtjev Vlade. POA je bila zadužena i za provedbu i organizaciju sigurnosnih provjera osoblja zaposlenog u pojedinim državnim službama. Sukladno članku 5. ZOSS-a, POA je, na temelju sporazuma, mogla obavljati poslove za potrebe VSA-e i pritom koristiti njezine službene osobe (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

U sklopu POA-e ustrojen je operativno-tehnički centar za nadzor telekomunikacija (OTC) koji je bio zadužen za tehničku koordinaciju teleoperatera u zemlji, nadzor organizacije informacijske sigurnosti u tijelima državne vlasti (osim u Ministarstvu obrane gdje je taj dio posla obavljala VSA), usmjeravanje provedbe mjera iz područja informacijske sigurnosti te kriptozastitu tijela državne vlasti. Također, OTC je nadzirao rad davatelja telekomunikacijskih usluga u zemlji te je bio zadužen za operativno-tehničku koordinaciju tijela koja su ovlaštena za primjenu mjera TKTR-a (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

POA je tijekom svojeg kratkog perioda postojanja (2002.-2006.) na svojem čelu imala tri ravnatelja i jednog vršitelja dužnosti. Popis ravnatelja POA-e prikazan je u tablici 5.

Ravnatelj	Razdoblje
Franjo Turek (v.d.)	od 11. veljače 2002 do 04. svibnja 2003.
Franjo Turek	od 05. svibnja 2003. do 14. ožujka 2004.
Joško Podbevšek	od 15. ožujka 2004. do 11. prosinca 2004.
Tomislav Karamarko	od 11. prosinca 2004. do 13. rujna 2006.

Tablica 5. Popis ravnatelja POA-e (prema Lefebvre, 2012, str. 136).

4.8. Vojna sigurnosna agencija (VSA)

VSA je formirana kao ustrojstvena jedinica Ministarstva obrane koja je bila zadužena za pružanje potpore Ministarstvu obrane i Oružanim snagama Republike Hrvatske (OSRH) kako bi se očuvala teritorijalna cjelovitost, suverenitet i neovisnost Hrvatske (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002). Ukidanjem SIS-a i ObU-a (Odjel za obavještajno-analitičku procjenu ObU-a prestao je s radom 01. travnja 2000.), VSA je preuzela njihovu ulogu. Međutim, obavještajni kapaciteti VSA-e bili su ograničeni. Prikupljanje obavještajnih podataka bilo je dozvoljeno samo u okolnostima rata ili izvanrednog stanja. Glavni distributer obavještajnih podataka za VSA-u bila je OA. Prvi i jedini ravnatelj VSA-e koji je na toj dužnosti ostao sve do ukidanja VSA-e 2006., bio je nekadašnji načelnik ObU-a od 2001., brigadni general Gordan Čačić (Lefebvre, 2012).

U obavljanju protuobavještajnih poslova, VSA je bila ovlaštena provoditi istrage nad vojnim i civilnim djelatnicima Ministarstva obrane i OSRH (Lefebvre, 2012). Glavni zadaci VSA-e bili su: prikupljanje, analiziranje, obrada i ocjena podataka o opasnim djelovanjima pojedinih osoba, grupa i organizacija u zemlji kojima je cilj ugrožavanje obrambene moći države te poduzimanje mjere otkrivanja, praćenja i suprotstavljanja ovakvim aktivnostima. VSA je sudjelovala u protuobavještajnoj zaštiti te je skrbrila za sigurnost i zaštitu posebno važnih vojnih objekata i prostora te službenih osoba Ministarstva obrane i OSRH.⁹¹ Također, VSA je provodila sigurnosne provjere djelatnika Ministarstva obrane i pripadnika OSRH (Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002).

⁹¹ Sukladno ZOSS-u, protuobavještajne mjere VSA je mogla provoditi prema službenim osobama Ministarstva obrane i OSRH i to isključivo u prostorijama u kojima su te osobe obavljale dužnost. U slučaju potrebe primjene mjera izvan službenih prostorija, VSA je bila dužna obavijestiti POA-u kako bi se utvrdile daljnje potrebne mjere.

5. SIGURNOSNO – OBAVJEŠTAJNI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE: DRUGA REORGANIZACIJA (2006. - 2017.)

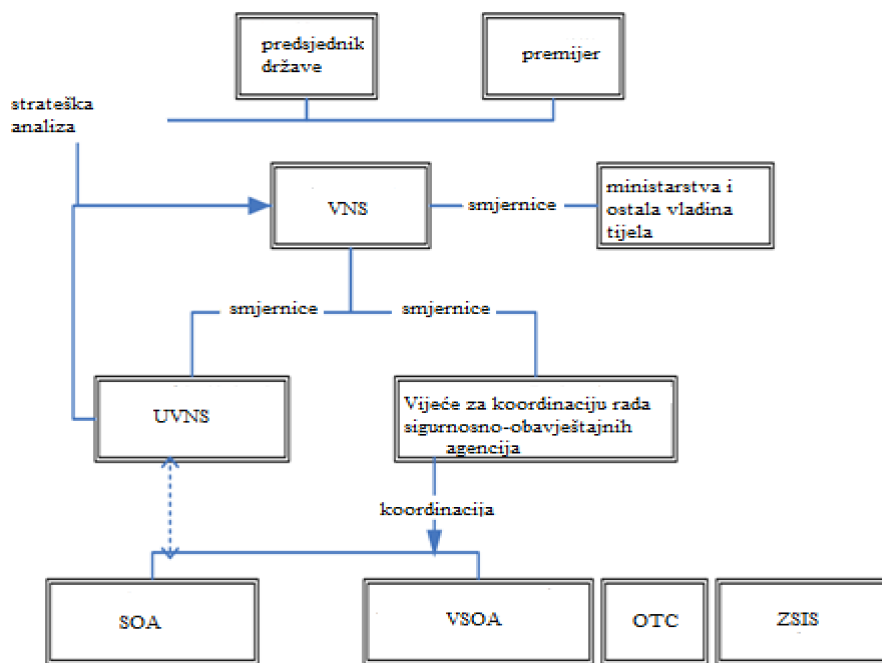
Brojne novosti u pogledu organizacije sigurnosno-obavještajnog sustava nastupile su 2006. donošenjem *Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske (ZSOS)* (stupio na snagu 06. kolovoza 2006.). Novim zakonskim rješenjem supstancijalno su izmijenjeni institucionalno – organizacijski aspekti sigurnosno-obavještajnog sustava, tako da su obavještajni i protuobavještajni poslovi objedinjeni i integrirani u dvije nove službe (jedna civilna i jedna vojna služba) (Cvrtila, 2013). OA i POA su tada spojene i transformirane u Sigurnosno-obavještajnu agenciju (SOA), dočim je VSA transformirana u Vojnu sigurnosno-obavještajnu agenciju (VSOA) (Akrap i Tuđman, 2013). Badžim (2008, str. 1016) ističe kako je ZSOS bio reformskog karaktera, odnosno nastao je s ciljem implementacije, za Hrvatsku, najoptimalnijeg strukovnog i pravnog rješenja koje je karakteristično za suvremena demokratska društva. Iako je točno mišljenje Badžima (2008, str. 1015-1016) kako najoptimalnije rješenje podrazumijeva implementaciju međunarodnih konvencija, preporuka, direktiva, pravne regulative naprednih demokratskih zemalja te shvaćanja proizašlih iz relevantne znanstveno-stručne publicistike, ostaje dvojbeno jesu li u ZSOS-u zaista implementirani i dobro razjašnjeni svi elementi najoptimalnijeg rješenja.⁹²

Proces donošenja samog ZSOS-a bio je obilježen brojnim raspravama između vladajuće (HDZ) i oporbene stranke (SDP), i to ponajviše o ulozi i ovlastima Vijeća za nadzor sigurnosnih službi. Vladajuća politička opcija je smatrala da se ovlasti Vijeća za nadzor trebaju u značajnoj mjeri reducirati uz obrazloženje kako je novokomponirani sigurnosno-obavještajni sustav od 2002. znatno napredovao te su iz tog razloga široke ovlasti tog tijela postale nepotrebne. Osim oporbenih stranaka, smanjivanju ovlasti protivili su se i brojni predstavnici udruga civilnog društva, poglavito Centar za mirovne studije na čelu sa programskim voditeljem Gordanom Bosancem. Iako se oporbena opcija zalagala da ovlasti ostanu iste, nakon nekog vremena je došlo do popuštanja te se pristupilo djelomičnoj redukciji ovlasti i transformaciji Vijeća za nadzor u Vijeće za građanski

⁹² Prema Badžimu (2008, str. 1015-1016) najoptimalnije rješenje se u osnovi može podijeliti na tri osnovne razine: 1. podjelu službi na vojne i civilne službe koje ne raspolažu represivnim ili redarstvenim funkcijama (u Hrvatskoj je implementiran rijedak, i za neke stručnjake prijeporan, model organizacije civilne službe koja ima integriranu unutarnju sigurnosnu i vanjsku obavještajnu funkciju), 2. uspostavu učinkovitog i demokratskog višedimenzionalnog modela nadzora koji podrazumijeva postojanje građanske, sudske, političke i profesionalno-stručne nadzorne dimenzije i 3. kontrolirana primjena postupaka za tajno prikupljanje podataka, u skladu s odobrenjem najviše sudske instance, odnosno Vrhovnog suda.

nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija (u daljnjem tekstu: Vijeće za građanski nadzor) (Cvrtila, 2013).

Osim formiranja dviju novih službi i transformacije Vijeća za nadzor u Vijeće za građanski nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija, novom zakonskom regulativom je propisano osnivanje OTC-a kao samostalne institucije (Cvrtila, 2013). Uz OTC, propisano je i osnivanje Zavoda za sigurnost informacijskih sustava (ZSIS) (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006). Osim osnivanja novih tijela, ZSOS je u sadržajnom smislu bio daleko opsežniji od ZOSS-a jer je donio određene novosti, dopune i pojašnjenja u pogledu nadzornih mehanizama, djelokruga poslova, zadaća, organizacije i ovlasti pojedinih sastavnica unutar sigurnosno-obavještajnog sustava. Novi model organizacije sigurnosno-obavještajnog sustava prikazan je na slici 7.

Slika 7. Organizacija sigurnosno-obavještajnog sustava prema *Zakonu o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske* (Akrap i Tuđman, 2013, str. 121).⁹³

5.1. Vijeće za građanski nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija

Prema ZSOS-u, ovlasti Vijeća za građanski nadzor bile su: praćenje zakonitosti rada sigurnosnih službi, nadzor nad primjenom mjera tajnog prikupljanja podataka kojima se

⁹³ Ova slika je kroatizirana verzija izvorne slike koja je napisana na engleskom jeziku.

ograničavaju ustavna ljudska prava i temeljne slobode te sastavljanje izvješća o radu koje se šalje Vijeću za nacionalnu sigurnost, predsjedniku Hrvatskoga sabora, predsjedniku saborskog Odbora te ravnateljima sigurnosno-obavještajnih agencija. U svrhu utvrđivanja zakonitosti rada službi, Vijeće za građanski nadzor je moglo izvršiti uvid u izvješća i druge dokumente sigurnosno-obavještajnih agencija te obavljati razgovore s čelnicima i službenim osobama sigurnosno-obavještajnih agencija. Prema članku 113. ZSOS-a, definirano je da, ukoliko Vijeće za građanski nadzor „utvrdi postojanje nezakonitosti predsjednik Vijeća izvijestit će o rezultatima nadzora Predsjednika Republike Hrvatske, predsjednika Hrvatskoga sabora, predsjednika Vlade i Glavnoga državnog odvjetnika.“ Člankom 113. ZSOS-a propisano je da, na zahtjev predsjednika Sabora, predsjednik Vijeća za građanski nadzor podnosi izvješća o radu Saboru najmanje jednom u šest mjeseci. Nadzor nad radom Vijeća za građanski nadzor provodio je saborski Odbor (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006).

Stupanjem ZSOS-a na snagu, Vijeće za građanski nadzor izgubilo je mogućnost predlaganja izmjene zakonske regulative te praćenja zakonskih rješenja u drugim zemljama. Osim toga, ZSOS više nije propisivao mogućnost da djelatnici sigurnosno-obavještajnih službi upućuju predstavke Vijeću za građanski nadzor o nezakonitostima u radu službi (Cvrtila, 2013).⁹⁴ U usporedbi sa prijašnjim Vijećem za nadzor, Vijeće za građanski nadzor postalo je tijelo Hrvatskoga sabora s evidentno reduciranom autonomijom.

5.2. Vijeće za nacionalnu sigurnost (VNS)

ZSOS donosi određene nadopune i proširenja u vidu zadaća, djelokruga ovlasti i članstva u VNS-u. Prema ZSOS-u, VNS dodatno „razmatra i procjenjuje obavještajne i sigurnosne prijetnje i rizike, razmatra pitanja iz djelokruga ministarstava i drugih državnih tijela koja se odnose na nacionalnu sigurnost te donosi smjernice i zaključke o načinima zaštite i ostvarivanja interesa nacionalne sigurnosti“ te razmatra druga pitanja (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006). Prema ZSOS-u, VNS čine: „Predsjednik Republike, predsjednik Vlade, član Vlade zadužen za nacionalnu sigurnost, ministar nadležan za poslove obrane, ministar nadležan za unutarnje poslove, ministar nadležan za vanjske poslove, ministar nadležan za pravosuđe, savjetnik Predsjednika Republike za nacionalnu sigurnost, načelnik

⁹⁴ Člankom 67. ZSOS-a, propisano je da službene osobe sigurnosno-obavještajnih agencija mogu podnijeti primjedbu o uočenim nepravilnostima/nezakonitostima isključivo u individualnom slučaju.

Glavnog stožera Oružanih snaga Republike Hrvatske (...), ravnatelj SOA-e, ravnatelj VSOA-e i predstojnik UVNS-a.“ (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006). Prema ZSOS-u, članovi VNS-a postali su: savjetnik Predsjednika Republike za nacionalnu sigurnost, ravnatelj SOA-e, ravnatelj VSOA-e i predstojnik UVNS-a.

5.3. Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija

Savjet za koordinaciju sigurnosnih službi je ZSOS-om preimenovan u Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija. Ovlasti i zadaće tog tijela ostale su iste od 2002., no, za razliku od ZOSS-a, ZSOS-om je jasno propisano koje to druge osobe mogu sudjelovati u radu tog tijela. Na sjednice su tako mogli biti pozivani: „Glavni državni odvjetnik, ravnatelj USKOK-a, ravnatelj Policije, ravnatelj Carine, ravnatelj Financijske policije, ravnatelj Ureda za sprječavanje pranja novca, predstavnik Ministarstva vanjskih poslova zadužen za poslove sigurnosti, ravnatelj Uprave za zaštitu i spašavanje te čelnici drugih odgovarajućih inspeksijskih i nadzornih tijela.“ (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006).

5.4. Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost (UVNS)

Veći fokus UVNS-a prema informacijskoj sigurnosti je ključno obilježje nove zakonske regulative, iako format UVNS-a ostaje manje-više isti. Uz informacijsku sigurnost, detaljnije je obrađeno pitanje stručnog nadzora nad radom službi i OTC-a. Posebna pažnja usmjerena je i na definiranje obveze dostavljanja godišnjih i izvanrednih izvješća UVNS-a o radu i provedenom nadzoru nad sigurnosno-obavještajnim agencijama i OTC-om.

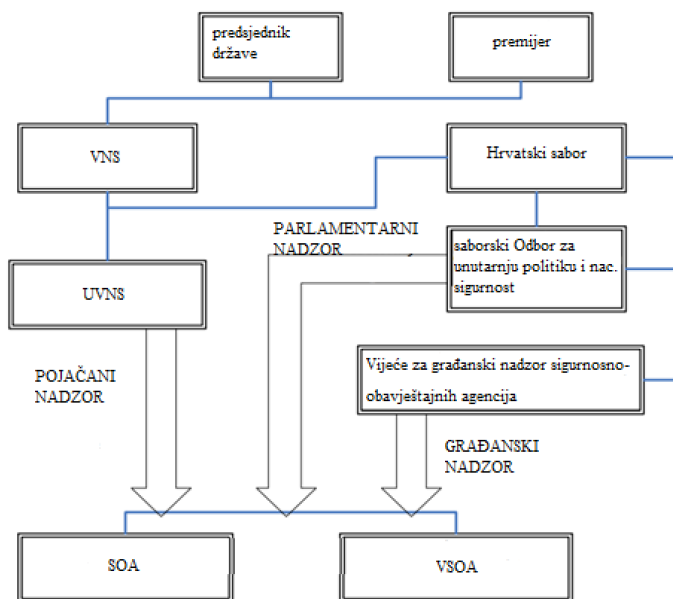
Člankom 7. ZSOS-a, propisana je uspostava informacijskog sustava koji podrazumijeva mjere i standarde primjenjive u okviru sigurnosnih područja informacijske sigurnosti. U svrhu provedbe poslova Središnjeg registra i zaštite klasificiranih dokumenata, člankom 7. je propisano osnivanje podregistara Središnjeg registra u državnim tijelima (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006).

Člankom 107. ZSOS-a, definirani su poslovi stručnog nadzora⁹⁵ UVNS-a koji je zadužen za praćenje i nadzor zakonitosti rada, ostvarivanja propisanih ciljeva i djelokruga rada, djelotvornosti i svrsishodnosti rada, primjene mjera tajnog prikupljanja podataka, uporabe financijskih

⁹⁵ Prema tome, UVNS „može vršiti uvid u izvješća i druge dokumente sigurnosno-obavještajnih agencija i OTC-a, obavljati razgovore s ravnateljima i zaposlenicima sigurnosno-obavještajnih agencija i OTC-a, kada je to nužno radi utvrđenja činjenica odlučnih za ocjenu zakonitosti rada.“ (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006).

sredstava⁹⁶, koordinacije i suradnje među sigurnosno-obavještajnim agencijama i službama u svijetu (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006).

Člankom 8. ZSOS-a, propisana je i obveza dostavljanja godišnjih i izvanrednih izvješća o radu UVNS-a te provedbi stručnog nadzora nad radom sigurnosno-obavještajnih agencija i OTC-a, predsjedniku države i predsjedniku Vlade. Godišnji i izvanredni izvještaj o provedenom nadzoru u svrhu kontrole poštivanja ljudskih prava i sloboda zajamčenih Ustavom, dostavljaju se predsjedniku Sabora i nadležnom saborskom odboru. U slučaju da se tijekom regularnog i izvanrednog nadzora uoče zakonske nepravilnosti, predstojnik UVNS-a dužan je odmah poduzeti potrebne mjere da se iste otklone. Predstojnik UVNS-a dužan je o tome obavijestiti predsjednika države i predsjednika Vlade te predsjednika Sabora ukoliko se radi o nadzoru provedenom na zahtjev Odbora za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006). Model nadzora nad radom SOA-e i VSOA-e prikazan je na slici 8.

Slika 8. Model nadzora nad radom SOA-e i VSOA-e (Akrap i Tuđman, 2013, str. 123).⁹⁷

⁹⁶ S obzirom na to da je UVNS tijelo sigurnosno-obavještajnog sustava, postoji izvjesna bojazan da, ukoliko se otkriju nepravilnosti u korištenju financijskih sredstava, UVNS ne izvijesti javnost pravovremeno ili ne izvijesti uopće, što dovodi do apsolutne degradacije transparentnosti koja je ključna u izgradnji povjerenja građana prema državnim institucijama (Margaletić, 2014). Postoje dva načina na koje se može ostvariti efikasna kontrola financija: „a) parlamentarni nadzor proračunske kontrole i b) ustroj vanjskog neovisnog stručnog nadzornog tijela.“ (Margaletić, 2014, str. 739).

⁹⁷ Ova slika je kroatizirana verzija izvorne slike koja je napisana na engleskom jeziku.

5.5. Operativno tehnički centar za nadzor telekomunikacija (OTC)

Člancima 18.-22. ZSOS-a, propisano je osnivanje, ustroj, djelokrug rada i zadaće OTC-a kao samostalne institucije koja više nije institucionalno i lokacijski u sastavu POA-e. Ključan razlog osnivanja OTC-a je upravljanje mjerom tajnog nadzora telekomunikacijskih usluga te operativno-tehnička koordinacija teleoperatera preko kojih se vrši primjena mjera tajnog nadzora telekomunikacija⁹⁸ (Lefebvre 2012; Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006).

U skladu s odredbama ZSOS-a i *Zakona o kaznenom postupku* (ZKP), OTC, u suradnji sa službama koje su ovlaštene primjenjivati mjere tajnog nadzora, ima ovlast nadzora nad radom teleoperatera u zemlji.⁹⁹ Prema potrebama službi i redarstvenih tijela, OTC aktivira i upravlja mjerom tajnog nadzora telekomunikacija putem tehničkog sučelja. Pravila o razvoju tehničke opreme i programske podrške, donosi SOA i VSOA uz suglasnost Savjeta za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija. Radom OTC-a upravlja ravnatelj kojeg imenuje Vlada na prijedlog Savjeta za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija i to na period od četiri godine. *Pravilnikom o unutarnjem redu* kojeg, uz suglasnost Savjeta za koordinaciju za sigurnosno-obavještajnih agencija donosi ravnatelj, uređen je način rada OTC-a. Unutarnje ustrojstvo OTC-a uređeno je *Uredbom o unutarnjem ustrojstvu* koju donosi Vlada na prijedlog Savjeta za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija. Izvješća o svom radu, ravnatelj OTC-a podnosi isključivo UVNS-u (*Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006*).

Sukladno ZSOS-u, Vijeće za građanski nadzor, a ni Sabor putem svojeg odbora, nemaju ovlasti nadzora nad radom OTC-a. Iako navedena tijela mogu od UVNS-a zatražiti izvješća o radu OTC-a, Cvrtić (2013, str. 21) smatra kako je to slaba točka ZSOS-a kojom se umanjuje uloga

⁹⁸ ZSOS razlikuje tajni nadzor nad poštanskim i drugim pošiljkama od tajnog nadzora nad telekomunikacijama koji obuhvaća četiri mjere: a) tajni nadzor sadržaja komunikacija, b) tajni nadzor podataka o telekomunikacijskom prometu, c) tajni nadzor lokacije korisnika i d) tajni nadzor međunarodnih telekomunikacijskih veza. Prema ZSOS-u, daleko najrestriktivnija pravila važe za primjenu mjera nadzora telekomunikacijskih usluga te poštanskih i drugih pošiljaka (Pejić, 2016). Prema tome, Vrhovni sud odobrava tajni nadzor nad sadržajem telekomunikacijskih usluga, tajni nadzor nad sadržajem poštanskih i drugih pošiljki, tajni nadzor i tehničko snimanje unutrašnjosti objekata te tajno praćenje i motrenje uz zvučno snimanje. Ravnatelj SOA-e odobrava pak tajni nadzor nad podataka u telekomunikacijama (tzv. izlist), tajni nadzor lokacije telekomunikacijskog korisnika, tajno praćenje, motrenje i svjetlosno snimanje osoba na otvorenom prostoru i tajni otkup predmeta i dokumenata („SOA“, bez dat.).

⁹⁹ Potrebno je istaknuti kako je Hrvatska pravno regulirala pitanje elektroničkih komunikacija, odnosno vođenja evidencije o krajnjim korisnicima od strane pružatelja telekomunikacijskih usluga, tek 2008. donošenjem *Zakona o elektroničkim komunikacijama* i *Uredbe o obvezama iz područja nacionalne sigurnosti za pravne i fizičke osobe u telekomunikacijama* (Pejić, 2016).

Vijeća za građanski nadzor u provedbi nadzora nad primjenom mjera kojima se ograničavaju ljudska prava i temeljne slobode zajamčene Ustavom. U prijašnjoj regulativi iz 2002., Vijeće za nadzor sigurnosnih službi moglo je nadzirati rad OTC-a jer je isti bio ustrojen u okviru POA-e (Cvrtila, 2013).

5.6. *Zavod za sigurnost informacijskih sustava (ZSIS)*

Člankom 13. ZSOS-a, propisano je osnivanje ZSIS-a kao središnjeg državnog tijela zaduženog za obavljanje tehničkih poslova iz područja informacijske sigurnosti državnih tijela. ZSIS je zadužen za: održavanje i zaštitu informacijskih sustava, mreža, sigurnosnih akreditacija informacijskih sustava, upravljanje kriptomaterijalima koji se koriste u razmjeni klasificiranih podataka te za organizaciju i koordinaciju otkrivanja i sprječavanja problema vezanih uz računalne mreže državnih tijela. Osim poslova zaštite, ZSIS provodi istraživanja i ispitivanja u svrhu razvoja tehnologija koje se mogu koristiti u zaštiti klasificiranih dokumenata. Na čelu ZSIS-a stoji ravnatelj koji se imenuje i razrješuje po istoj proceduri kao i ravnatelj OTC-a. Nadzor nad radom ZSIS-a provodi UVNS, dočim je ravnatelj ZSIS-a dužan dostavljati izvješća o radu predstojniku UVNS-a. Po istom principu kao i OTC, unutarnje ustrojstvo ZSIS-a uređeno je *Uredbom o unutarnjem ustrojstvu*, dočim je način rada propisan *Pravilnikom o unutarnjem redu* (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006).

5.7. *Sigurnosno-obavještajna agencija (SOA)*

SOA je 2006. formirana kao hibridna služba što znači da je ujedno unutarnja i vanjska obavještajna služba koja nema istražne, odnosno policijske ovlasti (HINA multimedija, 2020; Ž. Cvrtila, 2016). Ako uzmemo u obzir činjenicu da su gotovi svi sigurnosno-obavještajni sustavi i službe u svijetu ustrojeni prema jednom od već prije spomenutih organizacijskih modela, SOA u tom pogledu odstupa.¹⁰⁰

SOA prikuplja, analizira, ocjenjuje i obrađuje podatke razne prirode (političke, vojne, gospodarske, diplomatske itd.) koji se odnose na strane države, saveze, organizacije i pojedince koji svojim djelovanjem mogu ugroziti nacionalnu sigurnost Hrvatske (Zakon o sigurnosno-

¹⁰⁰ Pejić (2016) je u svojoj studiji ukazala kako su hrvatski i nizozemski sigurnosno-obavještajni sustav poprilično slični u pogledu organizacije i koordinacije. Turek (2006, str. 28-30) smatra kako je za manje države u materijalno-financijskom, tehničkom i organizacijskom smislu isplativija solucija imati jednu civilnu službu koja je ujedno obavještajna i protuobavještajna. Nizozemski AIDV i španjolski CNI, uz SOA-u, primjer su sigurnosno-obavještajnih službi koje su hibridne (Pejić, 2016).

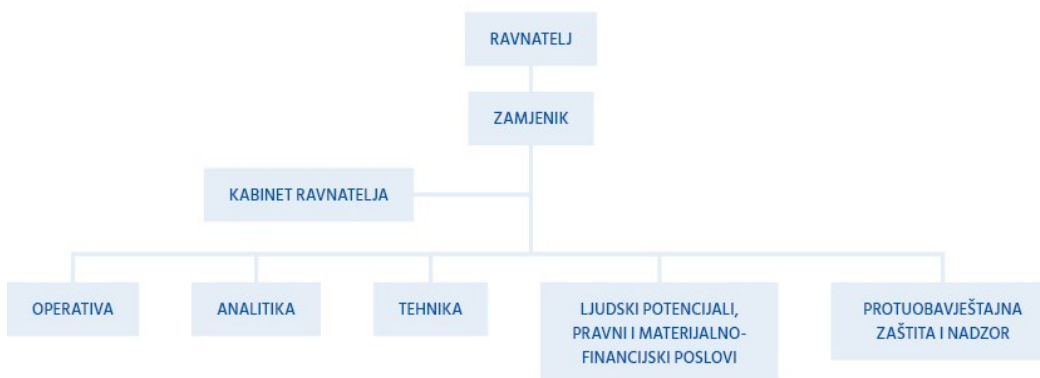
obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006). Ustroj, ovlasti, djelokrug rada i zadaće SOA-e definirani su člancima 23., 26., 33., 48., 50.-51., 57. i 61.-67. ZSOS-a. U članku 23. ZSOS-a, navodi se kako je djelovanje SOA-e usmjereno na sprječavanje ugroze ustavno-pravnog poretka i sigurnosti državnih tijela, građana i nacionalnih interesa.¹⁰¹

Važna uloga SOA-e je upravo izvješćivanje o informacijama i analizama koje su prikupljene operativnim radom ili dobivene od strane inozemnih službi s kojima SOA surađuje. Informacije koje su bitne za nacionalnu sigurnost, SOA distribuira krajnjim korisnicima (Vladi, Ministarstvu vanjskih i europskih poslova, MUP-u, Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (USKOK), Državnom odvjetništvu, Ministarstvu obrane itd.). Obveza SOA-e je sastavljanje *Godišnjih izvješća o radu* koja se za proteklu godinu dostavljaju predsjedniku države, predsjedniku Vlade, predstojniku UVNS-a, predsjedniku Sabora i predsjedniku saborskog Odbora („SOA“, bez dat.).

Način rada SOA-e utvrđen je *Pravilnikom o unutarnjem redu* kojeg donosi ravnatelj SOA-e uz suglasnost predstojnika UVNS-a. Po istom kodu, ravnatelj donosi *Pravilnik o načinu sigurnosno-obavještajnog postupanja* kojim se uređuju načini postupanja, primjene mjera i sredstava u radu te načini planiranja, programiranja, provedbe i izvješćivanja. Ostala pitanja iz tog okvira uređuju se podzakonskim aktima koje samostalno donosi ravnatelj SOA-e. Sva pitanja oko unutarnjeg ustrojstva, djelokruga rada ustrojstvenih jedinica i njihovih ispostava, broja zaposlenika, njihovih prava, unutarnjeg nadzora i dr., uređuju se uredbom koju provodi ravnatelj SOA-e, a donosi Vlada uz suglasnost predsjednika države (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006). SOA se u organizacijskom smislu sastoji od ustrojstvenih jedinica koje su prikazane na slici 9.¹⁰²

¹⁰¹ Glavna izvorišta prijetnji za sigurnost države proizlaze iz: „terorizma i drugih oblika organiziranog nasilja, obavještajne djelatnosti stranih obavještajnih službi, organizacija i pojedinaca, ekstremističkog organiziranja i djelovanja skupina i pojedinaca, ugrožavanja sigurnosti najviših državnih dužnosnika te šticeđenih objekata i prostora, organiziranog i gospodarskog kriminala, neovlaštenog ulaska u zaštićene informacijske i komunikacijske sustave državnih tijela, odavanja klasificiranih podataka od čelnika i zaposlenika državnih tijela, znanstvenih institucija i pravnih osoba s javnim ovlastima i drugih aktivnosti usmjerenih na ugrožavanje nacionalne sigurnosti.“ (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006).

¹⁰² Središnjica SOA-e nalazi se u Zagrebu, dok na području čitave Hrvatske postoje regionalni centri („SOA“, bez dat.).

Slika 9. Ustroj SOA-e („SOA“, bez dat.).

Na čelu SOA-e nalazi se ravnatelj kojega zajednički imenuju i razrješuju predsjednik Vlade i predsjednik države uz suglasnost saborskog Odbora.¹⁰³ Ravnatelj je zadužen za provođenje odluka i mjera kojima se, od strane predsjednika države i predsjednika Vlade, usmjerava rad sigurnosno-obavještajnih agencija (Ž. Cvrtila, 2016). Po istom principu imenuje se zamjenika ravnatelja koji, u slučaju izbivanja ili spriječenosti ravnatelja, upravlja službom. Uz zamjenika ravnatelja, nalaze se pomoćnici ravnatelja/načelnici koji upravljaju ustrojstvenim jedinicama (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006). Popis ravnatelja SOA-e prikazan je u tablici 6.

Ravnatelj	Razdoblje
Tomislav Karamarko	2006.-2008.
Josip Buljević	2008.-2012.
Dragan Lozančić	2012.-2016.
Daniel Markić	od 2016. -

Tablica 6. Popis ravnatelja SOA-e (prema Lefebvre, 2012, str. 142; „SOA“, bez dat.)

Osim zakonske regulative kojom se definiraju okviri djelovanja, djelokrug poslova, zadaće i ciljevi SOA-e, iznimno važnu ulogu ima *Strategija nacionalne sigurnosti* koja služi kao smjernica, odnosno strateški plan prema kojem SOA djeluje u svrhu ostvarenja nacionalnih interesa i nacionalne sigurnosti. Osim *Strategije nacionalne sigurnosti*, važni akti su i *Nacionalna*

¹⁰³ O problematici imenovanja i razrješavanja ravnatelja SOA-e, pisao je Ž. Cvrtila u svojem radu *Smjena ravnatelja SOA-e, da ili ne?* (2016).

strategija za prevenciju i suzbijanje terorizma te Godišnje smjernice za rad sigurnosno-obavještajnih agencija („SOA“, bez dat.).

5.8. Vojna sigurnosno-obavještajna agencija (VSOA)

Po istom principu kao VSA, VSOA je formirana kao ustrojstvena jedinica Ministarstva obrane koja je zadužena za planiranje i pružanje potpore Ministarstvu obrane i Oružanim snagama u provedbi zadaća zaštite suvereniteta, neovisnosti i teritorijalne cjelovitosti. Glavna zadaća VSOA-e kao vojne obavještajne i protuobavještajne službe je da prikuplja, analizira, obrađuje i ocjenjuje podatke vojne prirode koji mogu utjecati na obrambenu sigurnost zemlje (Lefebvre, 2012). Osim rada u inozemstvu, zadaća VSOA-e je da takve djelatnosti provodi i unutar Ministarstva obrane i Oružanih snaga s ciljem otkrivanja i sprječavanja pojedinaca, grupa ili organizacija koje svojim djelovanjem mogu ugroziti obrambenu moć zemlje. Sukladno članku 26. ZSOS-a, VSOA je zadužena za obavještavanje i suradnju sa SOA-om u slučajevima potrebe primjene tajnih mjera nad osobama izvan obrambenog sustava (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006).

VSOA je zadužena i za provođenje sigurnosnih provjera u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama te za protuobavještajnu zaštitu prostora i djelatnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u zemlji i inozemstvu. Ukoliko se radi o zaštiti u inozemstvu, VSOA surađuje sa ustrojstvenom jedinicom za sigurnost Ministarstva vanjskih i europskih poslova.¹⁰⁴ VSOA je zadužena i za protuobavještajnu zaštitu i sigurnost proizvodnje naoružanja i vojne opreme. Strategijsko elektroničko izviđanje za potrebe VSOA-e i SOA-e izvodi SEI, odnosno od 2014. Središnjica za obavještajno djelovanje (SOD)¹⁰⁵ (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006).

Na čelu VSOA-e nalazi se ravnatelj koji se imenuje po istom principu kao ravnatelj SOA-e, samo što se radi o osobi koja je predložena od strane ministra obrane. Način rada VSOA-e utvrđen je *Pravilnikom o unutarnjem redu* kojeg, na prijedlog ravnatelja VSOA-e, donosi ministar obrane uz suglasnost predstojnika UVNS-a. Svoja izvješća VSOA-a dostavlja ministru obrane, a ukoliko

¹⁰⁴ Radi se o Službi za fizičku i tehničku zaštitu koja je ustrojena unutar Uprave za informacijsku sigurnost Ministarstva vanjskih i europskih poslova.

¹⁰⁵ U sklopu SOD-a, 2014. je integrirana i Vojno-obavještajna bojna (VOB) koja je ustrojena 2000. kao obavještajna postrojba Hrvatske vojske. Jedna od zadaća SOD-a je i provedba obuke i razvoja vojno-obavještajnog roda u Oružanim snagama (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006; Dugoročni plan razvoja Oružanih snaga Republike Hrvatske za razdoblje 2015. do 2024. godine NN 151/2014).

se sadržajno odnose na Oružane snage, i načelniku GSOSRH. Godišnja i izvanredna izvješća VSOA dostavlja predsjedniku države, predsjedniku Vlade, predsjedniku Sabora, predsjedniku Odbora za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost i predstojniku UVNS-a (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/2006). Popis ravnatelja VSOA-e prikazan je u tablici 7.

Ravnatelj	Razdoblje
Gordan Čačić	2006.-2008.
Darko Grdić	od 16. srpnja 2008. do 16. srpnja 2012.
Zdravko Klanac	od 17. srpnja 2012. do 9. srpnja 2015.
Ivica Kinder	od 10. srpnja 2015.-

Tablica 7. Popis ravnatelja VSOA-e (prema Lefebvre, 2012, str. 143; „Ministarstvo obrane“, bez dat.).

5.9. Komentar zakonske regulative iz 2006.

ZSOS je dokument kojim se po prvi put uređuju brojna pitanja: od suradnje sa inozemnim službama, pitanja financijskog nadzora i revizije, ovlasti službi, unutarnjeg ustroja i djelokruga rada pojedinih sastavnica sustava itd. Iako je donošenje ZSOS-a nesumnjivo signifikantan napredak u procesu izgradnje demokratskog sigurnosno-obavještajnog sustava, postoje određene "rupe u zakonu" i generalne nejasnoće koje je potrebno istaknuti.

Cvrtila (2013, str. 18) smatra kako ZSOS nije ispunio očekivanja. Naime, brojni stručnjaci i zagovornici „jačeg“ vanjskog nadzora, smatrali su da će se novim zakonskim rješenjem poboljšati mehanizam nadzora¹⁰⁶, no to se nije dogodilo upravo zbog izravnog utjecaja sigurnosnih službi na pripremu prijedloga zakona. U konačnici, donesena su zakonska rješenja „koja su više vodila računa o potrebama sigurnosnih službi, a manje o nadzoru nad njima.“ (Cvrtila, 2013, str. 18). „Jači“ nadzor kojeg spominje Cvrtila (2013) podrazumijevao bi veću uključenost neovisnih, odnosno parlamentarnih tijela, međutim, tada se javlja problem pristupa tajnim informacijama što

¹⁰⁶ Osim vanjskog nadzora u kojem sudjeluje izvršna, zakonodavna i sudska vlast, postoji i unutarnji nadzor kojeg provode tijela unutar službe. Nadzor u okviru izvršne vlasti mogu obavljati: odgovorni ministar (npr. Belgija), premijer (npr. Velika Britanija), državni tajnik ili podtajnik (npr. Velika Britanija ili Makedonija) ili predsjednik države (npr. Ruska Federacija). Izuzetak su Francuska i Rumunjska gdje nadzor vrši Vrhovno vijeće za obranu (Bilandžić, 1999). Na primjeru Hrvatske postoji zajednička nadzorna funkcija u okviru izvršne vlasti, a podrazumijeva uključenost premijera i predsjednika države. Prema člancima 103.-104. ZSOS-a, za vanjski nadzor su zaduženi: Hrvatski sabor (parlamentarni nadzor), Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost (stručni nadzor) i Vijeće za građanski nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija (građanski nadzor).

za sobom povlači potencijalnu opasnost od negiranja pritužbi i sakrivanja („prerađivanja“) traženih informacija od strane službi¹⁰⁷ (Bilandžić, 1999). Osim toga, Bilandžić (1999, str. 145-147) ističe kako postoji jasna dilema, odnosno pitanje objektivnosti nadzora koji se provodi od strane tijela lociranih u okviru izvršne vlasti budući da su i službe dio te iste izvršne vlasti.

Do sada najdetaljniju i najtemeljitu analizu ZSOS-a napisao je Margaletić (2014) te je ukazao kako u navedenom zakonskom rješenju postoje brojne terminološke nedorečenosti i nejasnoće koje implikacijski mogu dovesti do brojnih problema. Jedan od takvih primjera je i članak 23. ZSOS-a u kojem se navodi kako SOA djeluje na matičnom teritoriju države u smjeru sprječavanja „aktivnosti ili radnji koje se poduzimaju radi ugrožavanja Ustavom utvrđenog poretka (...)“. (Margaletić, 2014, str. 736). Problematična je upravo riječ „aktivnosti“ jer se ne spominje što ta riječ podrazumijeva, a s obzirom na to kakve sve vrste aktivnosti postoje, otvara se slobodan prostor za brojna slobodna tumačenja, a samim time i za zlouporabe od strane političkih vlastodržaca i upravljačkih struktura službe. Osim toga, gledajući s pravnog aspekta, ZSOS, a i ZOSS, ukazuju na ozbiljan problem neusklađenosti hrvatskog zakonodavstva s preporukama i regulativama EU, a to su Izvještaj Odbora za pravna pitanja i ljudska prava (dokument 8301) i Preporuka 1402 Parlamentarne skupštine Vijeća Europe od 26. travnja 1999. (Margaletić, 2014). Margaletić (2014, str. 733) rješenje vidi u uvođenju (modifikaciji i prilagodbi) britanskog modela obavještajnog organiziranja koji se, osim stručnosti, temelji na načelu vladavine prava. U svojim tvrdnjama poziva se na zaključke Bilandžića (2000a, str. 138).

Utemeljene i dijelom neutemeljene kritike na račun ZSOS-a, ali i prethodnog ZOSS-a te *Strategije nacionalne sigurnosti* iz 2002., iznio je Bosanac (2015) u svojem istraživanju (*policy paper*). Utemeljene kritike odnose se na: nedovoljnu transparentnost sustava i manjak komunikacije službi s javnošću (primjerice, OTC i VSOA nemaju svoje internetske stranice), neobjavljivanje postupaka javne nabave koji ne moraju biti tajni (takva praksa je zabilježena kod drugih agencija u svijetu), neusklađeno pitanje nadzora nad radom OTC-a, neobjavljivanje javnih natječaja i nedovoljno jasan sustav zapošljavanja koji nije zakonski reguliran (Bosanac, 2015). Neutemeljene kritike odnose se na transparentnost proračuna. Naime, objavljivanje proračuna i ekspliciranje svih stavki istog može otkriti materijalno-resursne kapacitete službe te tako dovesti

¹⁰⁷ U Njemačkoj je na snazi model prema kojem članovi parlamentarnog odbora imaju mogućnost pristupa tajnim informacijama uz obvezu čuvanja tajne, što Hrvatskoj nije slučaj (Bilandžić, 1999).

do ozbiljne ugroze nacionalne sigurnosti. Kod većine sigurnosno-obavještajnih agencija u svijetu, podatci o proračunskim sredstvima i broju zaposlenika su tajni.

Akrap i Tuđman (2013, str. 119) ističu kako je ZSOS bio problematičan iz više razloga. Ključni problemi bili su: 1. nepostojanje učinkovitog sustava nadzora i kontrole zakonitosti postupanja, 2. centralizacija moći u rukama jedne osobe (ravnatelja), 3. nepostojanje definicije obavještajne zajednice i 4. nepostojanje jasne i nedvosmislene definicije ciljeva i zadataka službi što je u konačnici rezultiralo lošom ili nikakvom koordinacijom različitih dijelova sigurnosno-obavještajnog sustava (Akrap i Tuđman, 2013).

Prema mišljenju Bilandžića (2019) hrvatski sigurnosno-obavještajni sustav je 2006. „strukturiran u model koji je, ako se uspoređi s drugim modelima u četiri stoljeća staroj institucionaliziranoj obavještajnoj profesiji, neusporediv s bilo kojim drugim u svijetu.“¹⁰⁸ (Bilandžić, 2019, str. 240). Bilandžić (2019, str. 240) smatra kako se novim zakonskim rješenjem, izuzev napretka u zakonskoj regulativi, nije bitno izmijenila dotadašnja praksa djelovanja što se jasno očitovalo u brojnim, opetovanim aferama i zlouporabama službi. Jedna u nizu afera¹⁰⁹ dogodila se 2014., kada su se čelni ljudi VSOA-e našli pod istragom USKOK-a radi pronevjere novca, tj. nenamjenskog trošenja posebnih sredstava (Akrap i Tuđman, 2013).

Ovakav primjer, odnosno jedan od primjera nezakonitog raspolaganja novčanim sredstvima, jasan je pokazatelj kako postoje brojne pogreške i nedostaci u samoj srži sustava. Margaletić (2014, str. 738-739) je točno ukazao kako je sustav raspolaganja financijskim sredstvima neefikasan i nedorečen te da kao takav predstavlja plodan teren za brojne zlouporabe i neracionalno trošenje sredstava. Kao moguće rješenje nameće se britanski model financijskog nadzora prema kojem bi se ustrojilo posebno parlamentarno nadzorno tijelo zaduženo za nadzor nad financijama.¹¹⁰ Nesumnjivo, afere povezane s financijskim malverzacijama koje se učestalo pojavljuju u javnosti, gotovo svake godine, snažno djeluju na negativnu percepciju i rejting ne samo službi, već i države u cjelini.¹¹¹

¹⁰⁸ Hrvatski model uređenja je specifičan, ali je prema ocjenama nekih stručnjaka usklađen s financijsko-materijalnim i organizacijskim kapacitetima zemlje.

¹⁰⁹ O brojnim aferama koje su se pojavljivale u javnosti vidi više u: Bilandžić (2019).

¹¹⁰ U Velikoj Britaniji je za parlamentarni financijski nadzor zadužen Odbor za obavještajnu djelatnost i sigurnost (*Intelligence and Security Committee*) kojeg čini devet članova iz obaju zastupničkih domova koje imenuje premijer. Članovima tog tijela stručnu pomoć pruža predsjednik Odbora za državne završne račune (Margaletić, 2014).

¹¹¹ Osim financijskih afera, na elementarne pogreške i sustavne nedostatke u upravljanju sigurnosno-obavještajnim sustavom ukazale su i brojne afere u kojima su glavni protagonisti bili upravo ustavni suravnatelji službi, odnosno najviši nositelji vlasti: predsjednik Vlade i predsjednik države. Jedan od najboljih primjera je tzv. slučaj „Linić“ iz 2014., kada je predsjednik države pokrenuo izvanredni nadzor nad radom SOA-e zbog optužbi koje su bile usmjerene

Bilandžić (2021, str. 95) ističe kako je sektor sigurnosti jedan od najretrogradnijih sektora hrvatskog društva. Loše stanje sigurnosno-obavještajnog sustava generira se sustavnom politizacijom i korupcijom, politikom „anti-znanja“ i deprofesionalizacijom (Bilandžić, 2021).

5.10. *Javna izvješća Sigurnosno-obavještajne agencije i Strategija nacionalne sigurnosti 2017.*

SOA je 2014. objavila svoje prvo Javno izvješće¹¹² s ciljem približavanja javnosti i davanja uvida u rad SOA-e („Javno izvješće 2014.“, 2014). Bilandžić (2019, str. 245) smatra kako se radi o radikalnom, ali pozitivnom preokretu u politici te službe koju javnost negativno percipira upravo zbog brojnih afera i „curenja osjetljivih podataka“ u medije. Dakako, radi se o kontinuitetu negativnog trenda koji je pratio sigurnosno-obavještajni sektor još od 1990-ih.

Iako je Javno izvješće konstruirano manje-više kao povijesni pregled, pri čemu se ne daje neki dublji uvid u rad SOA-e, istaknuti su neki sigurnosni izazovi s kojima se Hrvatska suočava, ili će se suočavati u skorijoj budućnosti. Između ostaloga, kao ključan problem se navodi korupcija koja podriva hrvatsko društvo i pritom izaziva ne samo materijalnu, već i procesno – društvenu štetu koja je daleko opasnija. Sustavna politička korupcija ostala je dominantan oblik političkog djelovanja koji je doveo do razaranja institucija i vladavine prava, a posljedično i do krize morala i duha hrvatskoga naroda (Bilandžić, 2019).

U lipnju 2015.¹¹³ SOA je objavila drugo Javno izvješće koje je bilo posvećeno budućim djelovanjima SOA-e. Između ostalog, predstavljeno je stanje sigurnosti u zemlji i okruženju („Javno izvješće 2015.“, 2015). Bilandžić (2019, str. 262) smatra kako je objavljivanje drugog Javnog izvješća bilo postavljanje standarda i put ka profesionalizaciji.

na tadašnjeg premijera (Bilandžić, 2019, str. 256-257). Dakle, ustavni suravnatelji koji bi prema Ustavu trebali surađivati u pogledu nacionalne sigurnosti, na koncu kontroliraju jedan drugoga i provode istrage. Postoje i brojni drugi primjeri (npr. neinformiranost o upošljavanju u SOA-i) u kojima se pokazalo kako ovako strukturiran sustav, bez jasne koordinacije i suradnje - ne funkcionira (barem ne u Hrvatskoj), i kao takav postaje plodno tlo za brojne političke igre koje podrivaju ne samo sigurnosno-obavještajni sustav, već štete nacionalnoj sigurnosti zemlje (Bilandžić, 2019).

¹¹² Izvješća SOA-e dostupna su na službenoj stranici SOA-e (<https://www.soa.hr/hr/dokumenti/javni-dokumenti-soa-e/>).

¹¹³ Predsjednica Republike Hrvatske Kolinda Grabar-Kitarović, donijela je 2015. *Odluku o osnivanju Vijeća za domovinsku sigurnost Predsjednice Republike Hrvatske*. Radi se o stručnom i savjetodavnom tijelu sastavljenom od sveukupno 23 člana od kojih su većina bili umirovljena vojna lica (Odluka o osnivanju Vijeća za domovinsku sigurnost Predsjednice Republike Hrvatske NN 55/2015). *Vijeće za domovinsku sigurnost Predsjednice Republike Hrvatske* prestalo je s radom 2020. (Odluka o prestanku važenja Odluke o osnivanju Vijeća za domovinsku sigurnost Predsjednice Republike Hrvatske NN 18/2020).

Treće Javno izvješće SOA-e objavljeno je krajem lipnja 2016. te je kao takvo, dokaz transparentnosti i profesionalizacije („Javno izvješće 2016.“, 2016). U ovome dokumentu SOA se primarno osvrnula na predaju dokumentacije hrvatskog SDS-a Hrvatskom državnom arhivu. Osim toga, opetovano je ponovljen povijesni pregled i shema organizacije sigurnosno-obavještajnog sustava te su istaknute sigurnosne procjene u zemlji i okruženju.¹¹⁴

Četvrto Javno izvješće SOA-e objavljeno je 2017., a nakon njega su objavljena još tri (2018., 2019. i 2020. godine).¹¹⁵ Iste godine, Hrvatski sabor usvojio je novu *Strategiju nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske* te je izglasan *Zakon o domovinskoj sigurnosti*¹¹⁶ (stupio na snagu 16. studenoga 2017.). U svrhu usklađivanja i koordinacije aktivnosti svih sastavnica sustava domovinske sigurnosti, navedenim zakonskim rješenjem propisano je i osnivanje međuresornog tijela, odnosno Koordinacije za sustav domovinske sigurnosti (*Zakon o domovinskoj sigurnosti* NN 108/2017).

Hrvatski sabor je 14. srpnja 2017. donio *Strategiju nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske* koja se sastoji od četiri glavna dijela: Uvod, vizija i sigurnosni koncept, Nacionalni interesi, Sigurnosno okruženje, Strateški ciljevi, instrumenti i mehanizmi njihova ostvarenja i Zaključak. Svaki od tih dijelova obrađuje zasebne tematske cjeline: od globalnog okruženja, prilika u Europi i susjednim zemljama, sigurnosnih prijetnji i rizika za zemlju itd.¹¹⁷ *Strategija nacionalne*

¹¹⁴ U dokumentu nedostaje jasnije naznačena važnost gospodarske sigurnosti koja je nezaobilazan faktor neometanog probitka zemlje i ekonomskog prosperiteta njenih građana. Da je gospodarska sigurnost ključan faktor stabilnosti zemlje, dokazuje kriza Agrokora 2017. (Bilandžić, 2019; Bilandžić i Lucić, 2018).

¹¹⁵ Ono što je simptomatično za ovo izvješće jest detaljniji uvid u rezultate rada agencije u kontekstu distribucije obavještajnih informacija krajnjim korisnicima (SOA je u 2016. sastavila i uputila državnom vrhu 450 analitičkih uradaka što je 130 primjeraka više, odnosno povećanje u iznosu od 40% u odnosu na 2015., dok je ostalim državnim tijelima dostavila 13500 obavještajnih informacija što je u odnosu na prethodnu godinu za 3000 primjeraka više) te isticanje međunarodne suradnje i članstva SOA-e u brojnim europskim i međunarodnim asocijacijama i platformama poput, primjerice, Protuterorističke skupine (*Counter Terrorist Group – CTG*) u kojoj zajednički s ostalim državama članicama EU te Švicarskom i Norveškom, SOA radi na otkrivanju i prevenciji terorističkih prijetnji. U ovom Javnom izvješću, SOA posvećuje posebnu pažnju gospodarskoj sigurnosti. Osim korupcije, kao unutardržavni problemi i prijetnje nacionalnoj sigurnosti istaknuti su: utaja poreza, pranje novca i organizirani kriminal („Javno izvješće 2017.“, 2017).

¹¹⁶ *Zakon o domovinskoj sigurnosti* donesen je „radi sustavnog upravljanja sigurnosnim rizicima od važnosti za nacionalnu sigurnost i djelovanja u krizama.“ Prema zakonskim odredbama, dionici sustava domovinske sigurnosti su državna tijela i tijela sigurnosno-obavještajnog sustava (*Zakon o domovinskoj sigurnosti* NN 108/2017).

¹¹⁷ U dokumentu se ističe potreba za dostizanjem najvišeg stupnja sigurnosti, zaštite građana i kritičke infrastrukture, uspostavom i razvojem sustava domovinske sigurnosti, razvojem i jačanjem obrambenih mehanizama, razvojem snažnog i održivog gospodarstva, demografskom revitalizacijom, razvojem i jačanjem državne uprave te strateškog komuniciranja, jačanjem ugleda zemlje i nacionalnog identiteta, osiguranjem opstanka i zaštite hrvatskog naroda u BiH i iseljeništvu itd. Specifičnost ovog dokumenta jest činjenica da se uvodi nova paradigma, a to je sigurnost pojedinca i građanina. Također, posebna pažnja usmjerena je na sva državna tijela i na njihovu obvezu i ulogu u zaštiti i očuvanju nacionalne sigurnosti (*Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske* NN 73/2017).

sigurnosti iz 2017. odredila je okvire za djelovanje sigurnosno-obavještajnog sustava te svih ostalih državnih tijela putem sustava domovinske sigurnosti koji predstavlja novu praksu u integraciji državnih tijela u mehanizam zaštite nacionalne sigurnosti. Ono što je problematično i zabrinjavajuće jest da je nova *Strategija nacionalne sigurnosti* donesena tek 2017., dakle, nakon punih petnaest godina. Potrebno je napomenuti kako je Hrvatska u međuvremenu postala članicom NATO-a i EU-a. Takve novosti zasigurno su dovele do brojnih sigurnosnih, vanjskopolitičkih, vojnih, gospodarskih i drugih promjena, a posljedično su se pojavili i brojni novi izazovi, prijetnje i rizici. Stoga se postavlja pitanje: je li nacionalna sigurnost bila zaštićena kroz cijeli period do 2017. i jesu li tijela zadužena za provedbu zadaća proizašlih iz tog dokumenta, znala što trebaju raditi i koji su državni ciljevi, ili je sve funkcioniralo po modelu improvizacije? Jasno je da ako ne postoji aktualan i vremenski usklađen strateški akt, nastupa improvizacija koja može ozbiljno ugroziti nacionalnu sigurnost. Drugi problem proizlazi iz ocjene da *Strategija nacionalne sigurnosti* iz 2002. nije bila dobro formirana. Tatalović (2011, str. 34-37) smatra kako u tom dokumentu dominira vojno shvaćanje nacionalne sigurnosti s jasnim zanemarivanjem ostalih područja, a ne postoji ni jasno naznačena hijerarhija prijetnji i rizika. Osim toga, nisu jasno naznačeni ni ciljevi vanjske i sigurnosne politike, niti je posložena prioritarna lista u slučaju višestrukih opasnosti po nacionalnu sigurnost zemlje (Tatalović, 2011).

6. ZEMLJE U TRANZICIJI: PRILOG KOMPARATIVNOJ USPOREDBI NASTANKA, RAZVOJA I DJELOVANJA SIGURNOSNO-OBAVJEŠTAJNOG SUSTAVA REPUBLIKE HRVATSKE I REPUBLIKE SRBIJE

Kada govorimo o istraživanjima sigurnosno-obavještajnog sustava Srbije, moramo naglasiti kako je broj radova na tu temu ograničen.¹¹⁸ Razlog tome leži u činjenici kako je sigurnosno-

¹¹⁸ Od dosadašnjih istraživanja malobrojnih srbijanskih stručnjaka, istaknuti ćemo Bogoljuba Milosavljevića i Predraga Petrovića iz Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (BCBP), koji su u svojem radu *Bezbednosno-obaveštajne službe Republike Srbije* (2012) dali detaljan uvid u nastanak, razvoj i djelovanje sigurnosno-obavještajnog sustava Srbije. Petrović se istaknuo i sa mnogim drugim radovima, a mi ćemo istaknuti one nama najvažnije. Prvi rad kojeg ćemo spomenuti nosi naslov *Serbia: An Awkward Legacy* (2016) u kojem je, osim povijesnog pregleda i uvida u rad i funkcioniranje službi i koordinativno-nadzornih tijela, autor kritički razložio probleme i izazove koji su proizašli iz reforme srbijanskog sigurnosno-obavještajnog sustava. Petrović je napisao i opsežno djelo *Anatomija zarobljavanja bezbednosno-obaveštajnog sektora u Srbiji* (2020) u kojem ocjenjuje Srbiju kao „zarobljenu državu“ koja, između ostalog, trpi posljedice surove politizacije sigurnosno-obavještajnog sustava. Nastavno na tu tematiku, nastupa i problem korupcije o kojem su pisali Bogoljub Milosavljević, Danilo Pejović, Marko Milošević, Marko Savković, Miroslav Hadžić, Predrag Petrović i Saša Đorđević u radu *Corruption in the Security Sector in Serbia* (2013) koji je nastao u okviru projekta BCBP-a: „Risk Map of Corruption in the Security Sector“. Prilog poznavanju reforme sigurnosno-obavještajnog sustava Srbije dao je i Edin Kačar u svojem diplomskom radu *Reforma obavještajnog sektora u postkonfliktnim državama: studija slučaja – Bosna i Hercegovina* (2019).

obavještajni sektor u Srbiji velikim dijelom retrogradan i netransparentan što je nusprodukt tradicionalno autoritarne političke kulture, nedemokratskih uzusa te naslijeđenih obrazaca djelovanja iz prošlosti. U Srbiji ne postoji politička volja da se otvoreno diskutira o problemima iz prošlosti, a niti da se dokumenti nekadašnjih službi stave na uvid građanima. U Hrvatskoj je praksa po tom pitanju ipak drugačija što dokazuje činjenica kako je SOA 2016. predala Hrvatskom državnom arhivu svu dokumentaciju nekadašnjeg SDS-a.

Raspadom Jugoslavije kao državne tvorevine, došlo je i do kraja postojanja jedinstvenog, tj. saveznog sigurnosno-obavještajnog sustava. Hrvatska, Slovenija i ostale zemlje bivše Jugoslavije, osim Srbije i Crne Gore koje su od 1992. u zajedničkoj državi - Saveznoj Republici Jugoslaviji (SRJ), a kasnije 2002.-2006. u Državnoj zajednici Srbije i Crne Gore (SCG) imale zajedničke institucije vlasti, počele su na organizacijskim i kadrovskim temeljima nekadašnjih republičkih službi, stvarati vlastite i uvjetno rečeno demokratske sigurnosno-obavještajne sustave.

Srbija je u travnju 1992. rasformirala SDS te je u okviru Ministarstva unutarnjih poslova ustrojena sigurnosna služba, odnosno Resor državne bezbednosti (RDB) (Kačar, 2019). SDS je *de facto* prestao postojati u Srbiji i Crnoj Gori 1992., iako je *de iure* ukinut tek 2002. (Milosavljević i Petrović, 2012). Zakonski temelj za formiranje RDB-a u Srbiji donesen je 1991. u vidu *Zakona o unutrašnjim poslovima i Uredbe o načelima za unutrašnju organizaciju i sistematizaciju radnih mjesta u ministarstvima i posebnim organizacijama* (Kačar, 2019). Nova državna tvorevina, SRJ, preuzela je iz nekadašnje SFRJ dvije vojne službe: Kontraobavještajnu službu (KOS) i Vojno obavještajnu službu (VOS) te SID koji je djelovao pri Ministarstvu vanjskih poslova SFRJ. Jedini pravni akt kojim je bilo propisano uređenje sigurnosno-obavještajnog sustava SRJ bio je stari *Zakon o osnovama sistema državne bezbednosti*. U zbilji, taj pravni akt nije imao vrijednost jer je bio neprilagođen stvarnom stanju stvari. Rad i poslovi RDB-a i ostalih službi određivani su isključivo tajnim, podzakonskim aktima, a prema svim parametrima, RDB¹¹⁹ je bio tipična politička policija koja je imala dvije ključne uloge: očuvanje režima Slobodana Miloševića te sudjelovanje u agresorskim poduhvatima koji su imali za cilj ostvarenje velikosrpske državne ideje (Milosavljević i Petrović, 2012).

¹¹⁹ U sklopu RDB-a postojala je i Jedinica za specijalne operacije (JSO) koja je po nalogu samog Miloševića vršila umorstva oponenata režima (Petrović, 2016). Prema Ustavu iz 1992., SRJ je proklamirana kao demokratska i višestranačka parlamentarna republika, no, u stvarnosti se nastavilo s totalitarnom praksom i modelima rada iz prijašnjeg komunističkog sustava (Milosavljević i Petrović, 2012).

Iako je i u Hrvatskoj djelovanje službi bilo uređeno tajnim, podzakonskim aktima, formirane su nove službe (HIS, SIS i ObU) (izuzev SZUP-a koji je poput RDB-a sljednik SDS-a), koje nisu bile sljednice niti jedne od službi iz prijašnjeg režima, a novim, mladim kadrom nastojalo se osvježiti službe, što na primjeru SRJ nije bio slučaj. Pitanje nadzora nad radom službi bilo je problematično u oba primjera, premda je važno za istaknuti kako u SRJ mehanizam nadzora nije zakonski reguliran sve do 2002. Što se tiče zakonske regulative, Hrvatska je za razliku od SRJ, tijekom 1990-ih ipak usvajala zakonska rješenja koja su u određenoj (iako problematičnoj i nejasnoj) mjeri regulirala rad, zadaće i djelokrug poslova službi i koordinativnih, nadzornih i strateških tijela sigurnosno-obavještajnog sustava.

Glavna prekretnica u organizaciji i radu sigurnosno-obavještajnog sustava Srbije dogodila se 2007. kada je donesen *Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije* (Milosavljević i Petrović, 2012).¹²⁰ Natruhe demokratizacije sustava počele su se osjećati 2002. kada je donesen *Zakon o službama bezbednosti SRJ* kojim je uređeno funkcioniranje službi na saveznom nivou te je djelomično demokratiziran mehanizam nadzora.¹²¹ I nakon državne transformacije 2006., ovo zakonsko rješenje je ostalo na snazi u Srbiji (Milosavljević i Petrović, 2012). Ipak, sve reformske mjere koje su poduzete nisu bile odraz stvarne želje za promjenama, već se radilo o filtriranim i oportunitetnim potezima srbijanskih političkih elita.

Kako za Hrvatsku, tako i za Srbiju, početna točka u reformi sigurnosno-obavještajnog sustava bila je 2002. Donošenjem *Zakona o Bezbednosno-informativnoj agenciji* (stupio na snagu 19. srpnja 2002.) prestao je postojati RDB, a nova, integrirana obavještajna i protuobavještajna (hibridna) služba – Bezbednosno-informativna agencija (BIA), počela je s radom te je izdvojena iz Ministarstva unutarnjih poslova, a podredila se direktno i apsolutno Vladi (Zakon o Bezbednosno-informativnoj agenciji 42/2002-17, 111/2009-35, 65/2014-99 (YC), 66/2014-3, 36/2018-33). Iščitavajući ovo kratko, nepotpuno i neprecizno zakonsko rješenje od sveukupno 50 članaka, možemo uočiti kako se najmanja pažnja posvećuje upravo nadzoru nad radom službe. Iako se u članku 19. navode „Lica koja učestvuju u vršenju kontrole rada Agencije“, nema

¹²⁰ Svi pokušaji kratkotrajno vladajuće stranke *Demokratske opozicije Srbije* (DOS) da se sustav reformira i demokratizira početkom 2000. bili su bezuspješni. Stupanjem zakonskog rješenja iz 2007. na snagu, SID i Služba sigurnosti koja je bila zadužena za fizičku sigurnost diplomatskih predstavništava i ministarstva, prestali su postojati. Godinu dana prije donošenja *Zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije*, došlo je do konačne državne transformacije. SCG je prestala postojati, a nastale su dvije neovisne i samostalne države: Republika Srbija i Republika Crna Gora (Milosavljević i Petrović, 2012, str. 323).

¹²¹ Zanimljivo je za istaknuti kako je SCG prva zemlja koja je 2003. donijela lustracijski *Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava*. Međutim, do lustracije nikada nije došlo (Milosavljević i Petrović, 2012).

spomena o kakvim je tijelima/osobama riječ. Doduše, člancima 15. i 15a jest propisan sudski nadzor nad radom službe, no u potpunosti je zapostavljena uloga parlamenta i građana.

Sedam godina nakon formiranja BIA-e, donesen je *Zakon o Vojnobezbednosnoj agenciji i Vojnoobaveštajnoj agenciji* kojim su formalno ustrojene i organizirane Vojno obavještajna agencija (VOS) i Vojnobezbednosna agencija (VBA) (Petrović, 2016). VOS je formiran kao vanjska vojna obavještajna služba, dočim je VBA formirana kao unutarnja vojna služba sigurnosti s ograničenim policijskim ovlastima.¹²² I VBA i VOS na svojem čelu imaju ravnatelje koji za rad službi odgovaraju ministru obrane (Petrović, 2016). Iste godine (2009.) kada je doneseno spomenuto zakonsko rješenje, Srbija je donijela *Strategiju nacionalne sigurnosti* (iduća je donesena tek 2019. godine).

Pitanje nadzora i koordinacije definirano je tek 2007., donošenjem *Zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije*. Tada su formirani Savjet za nacionalnu sigurnost kao koordinativno i strateško tijelo i odbor Narodne skupštine nadležan za obranu i sigurnost kao tijelo zaduženo za parlamentarni nadzor nad radom službi (Milosavljević i Petrović, 2012). Iako bi nadzorna tijela po demokratskim uzusima trebala biti autonomna, i izuzeta od bilo kakvih pritisaka političke elite, u Srbiji to nije slučaj.

Srbija je od 1990-ih pa sve do 2017. (i nadalje) ostala disfunkcionalna i autoritarna država koja je građena na nedemokratskim i kriminalnim osnovama.¹²³ Sigurnosno-obavještajni aparat stvaran je i sustavno održavan na organizacijskim, operativnim, kadrovskim i mentalitetnim temeljima nekadašnjih represivnih komunističkih službi. S obzirom na to da tako konstatiranom sustavu nisu inherentne promjene, a poglavito ne one koje bi poremetile ravnotežu unutarnje organizacije službi i odnosa s vlašću, bilo kakve natruhe ozbiljnijih demokratskih reformi i promjena u strukturi sustava, bile su najoštrije kažnjene. Slučaj ubojstva premijera Zorana Đinđića u ožujku 2003. je jasan indikator da u Srbiji sigurnosno-obavještajne službe funkcioniraju kao neovisni i vodeći autoritet koji kontrolira unutardržavne procese (*Independent Security State*).

¹²² Kao što smo već naglasili, u suvremenim zemljama zapadne demokracije nije prihvatljivo da civilne, a pogotovo vojne službe sigurnosti, imaju policijske i represivne ovlasti.

¹²³ Milosavljević i Petrović (2012, str. 227) smatraju kako su agresija na Hrvatsku i BiH, autoritarnost režima Slobodana Miloševića te sankcije koje je Vijeće sigurnosti UN-a nametnulo Srbiji, bili ključni faktori koji su utjecali na to da kriminal postane način funkcioniranja društva i države SRJ te kasnije Republike Srbije, ali i Crne Gore. Naime, uvođenjem sankcija, Srbija je bila primorana energente i druge sirovine dobavljati ilegalnim putem što je dovelo do stvaranja „sive države“, odnosno situacije u kojoj je praktički čitava SRJ postala zona *sive* i *crne* ekonomije. To dokazuje i činjenica da je 1994. udio *sive* i *crne* ekonomije u BDP-u SRJ iznosio 50% (Milosavljević i Petrović, 2012).

Nepostojanje jasne političke volje da se provedu istinski demokratski i reformski potezi na razini sigurnosno-obavještajnog sustava (što ne isključuje i ostale razine poput pravosuđa, unutarnjih poslova itd.), dovelo je do nastavka i produbljivanja sustavne politizacije službi, ukorjenjivanja korupcije te grananja kriminalne mreže. Petrović (2016, str. 331) opravdano smatra kako je Srbija ostvarila minimalne rezultate u reformi sigurnosno-obavještajnog sustava. Razlog nepostojanja promjena nalazi se u srbijanskoj političkoj eliti koja svoju vlast temelji na višedesetljetnom autoritarnom sustavu vrijednosti iz kojega konzumira nebrojene privilegije i povlastice. Jedna od povlastica takvog političkog uređenja je i moć upravljanja nad sigurnosno-obavještajnim aparatom, koji u takvim okolnostima, primarno služi kao alat za eliminaciju političkih protivnika i opstanak na vlasti.

7. ZAKLJUČAK

Hrvatski sigurnosno-obavještajni sustav je od 1991. pa sve do 2017. prošao kroz dva ključna reformska razdoblja. Prvo razdoblje započelo je 1991., a završilo je 1998. Drugo razdoblje započelo je 2002., a završilo je 2006. donošenjem ZSOS-a kojim je u pravnom smislu završen proces organizacijske i funkcionalne konsolidacije sigurnosno-obavještajnog sustava. Po svemu sudeći, treće reformsko razdoblje započelo je 2014. kada je doneseno prvo Javno izvješće SOA-e. Objavljivanjem drugog Javnog izvješća SOA-e 2015., učvršćen je smjer nepovratne i potpune demokratizacije sustava, otvaranja prema javnosti i pravne nadogradnje kakva je imanentna za visokorazvijene zemlje zapadne demokracije. Iako se može diskutirati o tome koliko su ta izvješća detaljna u usporedbi s izvješćima zapadnih zemalja, nesumnjivo signaliziraju pozitivan trend odmicanja od totalitarne komunističke baštine.

Za razliku od Srbije koja je svoj sigurnosno-obavještajni aparat izgradila isključivo na naslijeđenim organizacijskim, djelatnim i kadrovskim temeljima nekadašnjih komunističkih civilnih i vojnih službi, u Hrvatskoj to nije bio slučaj. Za vrijeme Domovinskog rata formirane su nove civilne i vojne službe (HIS, SIS, ObU, SZUP), tijela (UNS) i radne skupine (KOOZ, SONS) zadužene za upravljanje i nadzor nad radom službi, dok su novootvorena radna mjesta u određenoj mjeri popunjavana mladim i novim kadrom, neopterećenim totalitarnom komunističkom prošlošću. U to vrijeme, glavni fokus svih sastavnica sigurnosno-obavještajnog sustava bila je obrana zemlje od agresora i jugoslavenskih obavještajnih struktura koje su na razne načine nastojale diskreditirati novu hrvatsku vlast i potkopati ostvarenje hrvatske državne neovisnosti.

Uzimajući u obzir sve nepovoljne okolnosti, u Hrvatskoj je tijekom Domovinskog rata nesumnjivo stvoren efektivan sigurnosno-obavještajni sustav koji je, usprkos brojnim poteškoćama i materijalnim nedostacima (nedostatak novca, tehnologije itd.), uspješno odgovorio na sve složene izazove i prijetnje. Obrana zemlje, oslobođenje i integracija okupiranih teritorija, međunarodno priznanje i članstvo Hrvatske u brojnim međunarodnim organizacijama, samo su neki od pokazatelja djelotvornosti svih sastavnica sigurnosno-obavještajnog sustava.

Djelomičan svršetak procesa homogenizacije novog sigurnosno-obavještajnog sustava i obavještajne zajednice, dogodio se u prvom reformskom razdoblju, točnije 1993. kada su formirani UNS, HIS, SO i NS. Krajem 1990-ih taj je proces okončan kada su u okviru UNS-a formirani NSEI i ObAk. Smrt predsjednika Franje Tuđmana i okončanje procesa mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja, događaji su koji su nagovijestili početak drugog reformskog razdoblja u kojem se sustav drastično reorganizira i zakonski uređuje u dva navrata (2002. i 2006.). Svršetkom parlamentarnih i predsjedničkih izbora 2000. i dolaskom nove političke garniture na vlast, nastupila je pripremna faza u procesu planirane revizije i dolaska do ultimativnoga modela organizacije sigurnosno-obavještajnog sustava. Po svemu sudeći, revizija je imala svoju ideološko – političku i profesionalno – pravnu dimenziju. U toj pripreмноj fazi donesena su dva važna dokumenta: *Zakon o dopunama ZOUP-a* i *Odluka o proglašenju promjene Ustava Republike Hrvatske*.

ZOSS je bio prvi pravni akt kojim su na jednom mjestu statutarно definirane sve sastavnice sigurnosno-obavještajnog sustava. Iako je ostvaren značajan napredak u pogledu nadzora nad radom službi (riješeno je pitanje ovlasti predsjednika države i predsjednika Vlade te je uspostavljen višedimenzionalni demokratski model nadzora koji podrazumijeva uključenost parlamenta, sudstva i građanstva), ispostavilo se da postoje određeni nedostaci. Naime, neki od problema bili su terminološka nepreciznost, nepostojanje koordinacije aktivnosti, izostanak komunikacije i podjele odgovornosti službi te preklapanje nadležnosti zbog čega su i nastupili brojni nesporazumi koji su kulminirali sukobima između ravnatelja pojedinih službi. Također, ZOSS, a ujedno i ZSOS, ukazali su na ozbiljan problem neusklađenosti hrvatskog zakonodavstva s preporukama i regulativama EU.

Stupanjem ZSOS-a na snagu, u Hrvatskoj je postignut konačan legislativni okvir. Novim zakonskim rješenjem supstancijalno je izmijenjena institucionalno – organizacijska struktura sigurnosno-obavještajnog sustava. Unatoč brojnim novitetima, nije se postigao željeni stupanj

učinkovitosti i demokratičnosti. Uz činjenicu da je sužena autonomija Vijeća za građanski nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija, brojna su područja ostala nedovoljno definirana (npr. transparentnost zapošljavanja, nadzor nad radom OTC-a, nadzor nad financijama itd.).

Iako je Hrvatska nedvojbeno ostvarila ključne vanjskopolitičke i sigurnosne ciljeve pristupanjem međunarodnim organizacijama (EU i NATO) te je, u usporedbi sa Srbijom, učinjen značajan napredak u pogledu cjelokupne demokratizacije sigurnosno-obavještajnog sustava, određeni problemi unutar samog sigurnosno-obavještajnog sustava ostali su i dalje aktualni. Izuzev stalno otvorenog pitanja pravičnosti nadzora nad radom službi, brojne afere koje čine jedan lančani niz, počevši od 1990-ih, ukazuju na kontinuitet problema zlouporabe službi koji se generira sustavnom politizacijom i negativnom kadrovskom selekcijom (kriteriji za zapošljavanje nisu profesionalne, već političke naravi), korupcije, netransparentnosti u kontekstu zapošljavanja te financijskih malverzacija.

Smatramo kako smo potvrdili prvu hipotezu (H1) koja kaže kako dosadašnja istraživanja nisu u dovoljnoj mjeri rasvijetlila kontekst nastanka, uloge, značaja i doprinosa sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske u datom periodu. Detaljnom raščlambom domaće i strane literature, sistematizirano smo prikazali čitavu povijest ustroja, rada i organizacije hrvatskog sigurnosno-obavještajnog sustava za period 1991.-2017. te smo ukazali na brojne krive interpretacije koje su najvećim dijelom posljedica neupućenosti te nekritičkog preuzimanja informacija iz zlonamjernih izvora (ponajviše novinskih).

Što se tiče druge hipoteze (H2) koja kaže kako je politizacija sigurnosno-obavještajnog sustava u značajnoj mjeri retrogradno odredila formu/oblik/modus prvotnog funkcioniranja sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske i determinirala sukus budućeg razvoja, mišljenja smo kako je Hrvatska, a uzimajući pritom u obzir sve nepovoljne okolnosti (vojna agresija, nedostatak kadra, manjak financijskih sredstava, napadi jugoslavenskih obavještajnih struktura itd.), tijekom 1990-ih stvorila snažan i efikasan sigurnosno-obavještajni sustav koji je, usprkos brojnim teškoćama, ostvarivao svoje temeljne zadaće. Svi oni negativni aspekti (zakonske nedorečenosti, problem nadzora, zlouporabe itd.) na koje smo ukazali u ovome radu, a koji nisu karakteristični samo za Hrvatsku, već i za sve ostale postkomunističke zemlje, trebali su biti riješeni poduzimanjem konkretnih i efikasnih reformskih mjera.

Posljednja hipoteza (H3) kaže kako je hrvatski model sigurnosno-obavještajnog sustava nejasno uređen te je kao takav neusporediv s drugim modelima u svijetu. Iako je neminovno kako

Hrvatska, a i Srbija, u usporedbi s većinom drugih zemalja u svijetu, odstupaju u pogledu organizacije sigurnosno-obavještajnog sustava, ukazali smo na zaključke pojedinih stručnjaka koji smatraju kako je takav organizacijski model usklađen s resursnim kapacitetima zemlje. Na primjeru Hrvatske i Kraljevine Nizozemske možemo vidjeti kako postoji jedno zakonsko rješenje kojim se regulira rad jedne civilne i jedne vojne službe. Međutim, kada govorimo o uređenju sigurnosno-obavještajnog sustava neke zemlje, a poglavito kada je riječ o parlamentarnim monarhijama, odnosno ustavnoj monarhiji i parlamentarnoj demokraciji kakva je Nizozemska, valja imati na umu da takvo društveno – političko uređenje ima svoje posebnosti i specifičnosti (na čelu države je suveren) koje nisu svojstvene klasičnim parlamentarnim demokracijama. Upravo iz tog razloga, sigurnosno-obavještajni sustav nije i ne može biti sasvim isti u svim zemljama, već mora biti prilagođen potrebama i društveno – političkom uređenju neke zemlje.

Neki stručnjaci smatraju kako je u Hrvatskoj potrebno uvesti britanski model obavještajnog organiziranja ili pak povratiti uređenje koje je bilo na snazi prije 2002. Jedini način da se ustvrdi koji je organizacijski model najprikladniji, jest da se integriraju teorijska znanja akademske zajednice i praktično iskustvo sigurnosnih stručnjaka te da se pristupi izradi SWOT analize koja bi ukazala na najpovoljnije i najprikladnije rješenje. Prema našem mišljenju, potrebno je revidirati postojeću zakonsku regulativu, ostvariti kvalitetniji model nadzora koji neće pogodovati nikome, urediti pitanje interne i eksterne kontrole financija te posvetiti posebnu pažnju transparentnijoj kadrovskoj selekciji. Elementaran čimbenik budućega razvoja sigurnosno-obavještajnog sustava na kojem treba poraditi je svakako profesionalizacija koja se manifestira u stručnosti, apolitičnoj atmosferi, jasno zacrtanim ciljevima i strukturiranoj organizaciji rada te zajedničkoj viziji i suradnji.

U konačnici, vrijednost ovoga diplomskog rada očituje se u istraživačkoj metodici, interdisciplinarnom pristupu i proporcijama istražene zakonske regulative te domaće i strane literature. U radu je dat odgovor na ključna istraživačka pitanja te je kritički analiziran povijesni razvitak hrvatskog sigurnosno-obavještajnog sustava za period 1991.-2017. Otvoren je niz novih tema pogodnih za daljnje istraživačke korake u ovom području koje je iznimno važno u kontekstu sigurnosnih studija u Hrvatskoj, a i šire.

8. POPIS SLIKA

Slika 1. Ustrojstvena shema SDS-a 1980.-1989. (Perković i Gabriš, 1997, str. 10).	20
Slika 2. Ustroj SZUP-a koncem 1999. (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 60).	22
Slika 3. SIS u sklopu zapovjedne i organizacijske strukture oružanih snaga i sigurnosno-obavještajnog sustava (Žunec i Domišljanović, 2000, str. 94).	30
Slika 4. Organizacija sigurnosno-obavještajnog sustava 1992. (Akrap i Tuđman, 2013, str. 101).	42
Slika 5. Organizacija sigurnosno-obavještajnog sustava 1995.-2002. (Akrap i Tuđman, 2013, str. 103).	46
Slika 6. Dozvoljene i nedozvoljene obavještajne aktivnosti po službama (1993.-2002.) (Akrap i Matošić, 2015, str. 9).	50
Slika 7. Organizacija sigurnosno-obavještajnog sustava prema <i>Zakonu o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske</i> (Akrap i Tuđman, 2013, str. 121).	62
Slika 8. Model nadzora nad radom SOA-e i VSOA-e (Akrap i Tuđman, 2013, str. 123).....	65
Slika 9. Ustroj SOA-e („SOA“, bez dat.).	69

9. POPIS TABLICA

Tablica 1. Popis ravnatelja SZUP-a (prema Lefebvre, 2012, str. 125).	22
Tablica 2. Popis ravnatelja HIS-a (prema Lefebvre, 2012, str. 121).	36
Tablica 3. Popis predstojnika UNS-a (prema Lefebvre, 2012, str. 120)	43
Tablica 4. Popis ravnatelja OA-e (prema Lefebvre, 2012, str. 135).	59
Tablica 5. Popis ravnatelja POA-e (prema Lefebvre, 2012, str. 136).	60
Tablica 6. Popis ravnatelja SOA-e (prema Lefebvre, 2012, str. 142; „SOA“, bez dat.)	69
Tablica 7. Popis ravnatelja VSOA-e (prema Lefebvre, 2012, str. 143; „Ministarstvo obrane“, bez dat.)	71

10. POPIS LITERATURE

Dokumenti

1. Dugoročni plan razvoja Oružanih snaga Republike Hrvatske za razdoblje 2015. do 2024. godine NN 151/2014. Preuzeto 03.08.2022. s <https://www.morh.hr/dugorocni-plan-razvoja-oruzanih-snaga-republike-hrvatske-2015-2024/>.
2. Odluka o imenovanju Stjepana Bakule ravnateljem Obavještajne akademije Ureda za nacionalnu sigurnost NN 7/1997. Preuzeto 04.09.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/1997_01_7_100.html.
3. Odluka o imenovanju zapovjednika 1. hrvatskog gardijskog zbora NN 15/1994. Preuzeto 09.07.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1994_03_15_279.html.
4. Odluka o osnivanju Vijeća za domovinsku sigurnost Predsjednice Republike Hrvatske NN 55/2015. Preuzeto 28.09.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_05_55_1055.html.
5. Odluka o postupku imenovanja i zadaćama vojnih izaslanika Republike Hrvatske NN 88/1993. Preuzeto 25.06.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_10_88_1720.html.
6. Odluka o prestanku važenja Odluke o osnivanju Vijeća za domovinsku sigurnost Predsjednice Republike Hrvatske NN 18/2020. Preuzeto 28.09.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2020_02_18_459.html.
7. Odluka o proglašenju promjene Ustava Republike Hrvatske NN 113/2000. Preuzeto 19.07.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_11_113_2224.html.
8. Odluka o proglašenju zakona o uredu za nacionalnu sigurnost NN 37/1995. Preuzeto 28.06.2022. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1995_06_37_740.html.
9. Odluka o raspisivanju izbora za zastupnike u Sabor Socijalističke Republike Hrvatske NN 8/1990. Preuzeto 15.05.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_02_8_97.html.
10. Pravilnik o izgledu, sadržaju i pravu uporabe službene iskaznice i službene značke službenih osoba operativno-tehničkog centra za nadzor telekomunikacija NN 129/2008. Preuzeto 30.07.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2008_11_129_3712.html.

11. Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske NN 32/2002. Preuzeto 23.07.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_03_32_692.html.
12. Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske NN 73/2017. Preuzeto 14.08.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_07_73_1772.html.
13. Zakon o Bezbednosno-informativnoj agenciji 42/2002-17, 111/2009-35, 65/2014-99 (YC), 66/2014-3, 36/2018-33. Preuzeto 12.08.2022. s <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2002/42/3/reg>.
14. Zakon o domovinskoj sigurnosti NN 108/2017. Preuzeto 19.08.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_11_108_2489.html.
15. Zakon o inozemnim poslovima NN 53/1991. Preuzeto 01.07.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_10_53_1276.html.
16. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima NN 19/1991. Preuzeto 17.04.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_04_19_598.html.
17. Zakon o izmjenama Zakona o unutrašnjim poslovima NN 47/1990. Preuzeto 15.04.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_11_47_874.html.
18. Zakon o obrani NN 49/1991. Preuzeto 16.06.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_09_49_1230.html.
19. Zakon o obrani (pročišćeni tekst) NN 74/1993. Preuzeto 22.06.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_08_74_1522.html.
20. Zakon o preuzimanju saveznih zakona iz oblasti unutarnjih poslova koji se u Republici Hrvatskoj primjenjuju kao republički propisi NN 53/1991. Preuzeto 22.04.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_10_53_1298.html.
21. Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske NN 32/2002. Preuzeto 21.07.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_03_32_693.html.
22. Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske NN 79/06 (NN 105/06). Preuzeto 01.08.2022. s <https://www.zakon.hr/z/744/Zakon-o-sigurnosno-obavje%C5%A1tajnom-sustavu-Republike-Hrvatske>.
23. Zakon o unutarnjim poslovima (pročišćeni tekst) NN 29/1991. Preuzeto 29.04.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_06_29_832.html.
24. Zakon o vanjskim poslovima NN 48/1996. Preuzeto 03.07.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1996_06_48_918.html.

Knjige

1. Bilandžić, M. (1998). *Diplomacija i obavještajna aktivnost*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.
2. Bilandžić, M. (2000b). *Politički i obavještajno-sigurnosni sustav Ujedinjenog Kraljevstva*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.
3. Bilandžić, M. (2019). *Nacionalna sigurnost: prognoziranje ugroza*. Zagreb: Despot Infinitus.
4. Boduszynski, P. M. (2010). *Regime Change in the Yugoslav Successor States: Divergent Paths Toward a New Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
5. Božinović, D. (2016) *Globalna sigurnost: Sigurnosni izazovi u 21. stoljeću*. Zagreb: Narodne novine.
6. Gill, P. (1994) *Policing Politics: Security Intelligence and the Liberal Democratic State*. London: Routledge.
7. Gill, P. i Phythian, M. (2006). *Intelligence in An Insecure World*. UK: Polity press.
8. Marijan, D. (2016). *Domovinski rat*. Zagreb: Despot infinitus.
9. Merkel, W. (2011) *Transformacija političkih sustava. Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
10. Phythian, M. (2015). *Understanding the Intelligence Cycle (Studies in Intelligence)*. UK: Routledge.
11. Radelić, Z., Marijan, D., Barić, N., Bing, A. i Živić, D. (2006). *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga.
12. Tatalović, S. i Bilandžić, M. (2005). *Osnove nacionalne sigurnosti*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.
13. Turek, F. (2006). *Obavještajna praksa i demokratski nadzor: Praktični pogled*. Varaždin: Prudens consilium.
14. Žunec, O. i Domišljanović, D. (2000) *Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske: Stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Znanstveni radovi

1. Akrap, G. (2021). Uvod - in Memoriam Miroslav Tuđman. *National Security and Future*, 21 (3), 7-13.

2. Akrap, G. i Nazor, A. (2013) Croatian Intelligence Community: from totalitarian to democratic system. *Journal of Mediterranean and Balkan intelligence*, 1 (2), 71-94.
3. Akrap, G. i Tuđman, M. (2013). From totalitarian to democratic intelligence community – case of Croatia (1990-2014). *National security and the future*, 14 (2), 74-132.
4. Akrap, G. i Matošić, V. (2015). Education in Croatian intelligence community - Lessons from history for the future. *Journal of Mediterranean and Balkan Intelligence*, 5 (1), 25-37.
5. Alispahić, B. (2020). Propaganda kao oblik specijalnog rata. *Društvena i tehnička istraživanja*, 6 (2), 71-90.
6. Badžim, J. (2008). Sigurnosno-obavještajne službe u demokratskom društvu – u povodu reforme sigurnosno-obavještajnog sustava u Republici Hrvatskoj. *Hrvatska i komparativna javna uprava*, 8 (4), 1015-1052.
7. Badžim, J. (2013). Obavještajne i represivne službe u suprotstavljanju kriminalitetu koji predstavlja prijetnju nacionalnoj sigurnosti. *National security and the future*, 14 (1), 23-53.
8. Bilandžić, M. (1999). Službe sigurnosti u demokratskom društvu. *Politička misao*, 36 (4), 134-150.
9. Bilandžić, M. (2000a). Britanski model obavještajnog organiziranja: obavještajne institucije i nadzor njihovih aktivnosti. *Politička misao*, 37 (3), 136-159.
10. Bilandžić, M. (2003). Obavještajni sustavi: teorijsko-institucionalni okvir. *Defendološki godišnjak 2002/2003*, 27-47.
11. Bilandžić, M. (2021). Nacionalna sigurnost: jaz između normativnog i ostvarenog. *Perspektive: nove ideje za krizna vremena. Hrvatska 2030. – razvojni pomak ili izgubljena dekada*, 3-4 (11), 93-101.
12. Bilandžić, M. i Dokman, T. (2020). Znanstvena istraživanja pogrešaka obavještajnih službi: problemi i kontroverze. *Međunarodne studije*, XX (1-2), 137-154.
13. Bilandžić, M. i Lucić, D. (2018). Business intelligence u hrvatskom gospodarstvu – rezultati istraživanja 2017.. *Poslovna izvrsnost*, 12 (1), 9-30.
14. Bilić, I. (Akrap, G.) (2005). Priča o vremenu. *National security and the future*, 6 (1-2.), 31-72.
15. Cvrtila, Ž. (2016). Smjena ravnatelja SOA-e, da ili ne? *Zaštita*, 3 (2016), 10-12.

16. Dokman, T. (2019). Definiranje pojma „obavještajno“ – uvid u postojeće obavještajno znanje. *Informatologia*, 52 (3-4), 194-205.
17. Franulović, D. (2018). Ustrojstvo i djelokrug unutarnjih poslova u Hrvatskoj 1990. – 1992. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 55 (3), 607-624.
18. Haramija, P. i Njavro, Đ. (2016). Tranzicija i njezini rezultati – zašto tranzicija iz komunističkog u demokratski sustav tržišnog gospodarstva nije ostvarila očekivanja. *Obnovljeni Život*, 71 (4.), 515-527.
19. Klasan, V. (2011). Poslovne izvjesnice i vojno-gospodarska diplomacija. *Polemos*, XIV (27), 77-95.
20. Lefebvre, S. (2003). The Difficulties and Dilemmas of International Intelligence Cooperation. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 16 (4), 527-542.
21. Lefebvre, S. (2012). Croatia and the Development of a Democratic Intelligence System (1990–2010). *Democracy and Security*, 8 (2), 115–163.
22. Leško, L. (2019). Analitičke tehnike primjenjive u sigurnosno-obavještajnim agencijama. *Strategos*, 3 (2), 7-35.
23. Letica, S. i Nobile, M. (1991). *JNA: rat protiv Hrvatske: scenarij vojnog udara u Hrvatskoj i metode specijalnog rata u njegovoj pripremi*. Zagreb: Globus.
24. Margaletić, K. (2014). Potreba za dubinskom reformom sigurnosno-obavještajnog sustava u Hrvatskoj. *Hrvatska i komparativna javna uprava*, 14 (3), 731-757.
25. Petković, A. (2013). Fokusrane studije geografski povezanih zemalja: analiza regionalno orijentiranih studija u politološkim izdanjima 1996-2012.. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 10 (1), 141-162.
26. Ravlić, S. (2005). Eponimizacija ideološke promjene u Hrvatskoj 1989-2005. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 2 (1.), 105-117.
27. Šimunović, I. (2022.). Kako smo ustrojavali Sigurnosno-izvještajnu službu na području Južnog bojišta. *National Security and Future*, 23 (1), 7-13.
28. Tatalović, S. (2011). Treba li Hrvatskoj nova strategija nacionalne sigurnosti. *Političke analize*, 2 (6), 34-37.
29. Tatalović, S. i Lacović, T. (2012). Čemu sigurnosne studije?. *Političke analize*, 3 (12), 3-6.

30. Tolić, M. (2021). Pitanje hrvatske državnosti i prava na samoodređenje i odcjepljenje u Jugoslaviji (1918. – 1991.). *Obnova, časopis za kulturu, društvo i politiku*, 15 (1), 15-66.
31. Tuđman, M. (2000). The first five years of the Croatian Intelligence Service: 1993-1998. *National security and the future*, 1 (2.), 47-74.
32. Tuđman, M. (2002). Informacijska znanost i izvjesnice. *Informatologia*, 35 (4), 244-251.
33. Tuđman, M. (2009). Informacijske operacije i mediji ili kako osigurati informacijsku superiornost. *National security and the future*, 10 (3-4), 25-45.
34. Tuđman, M. (2019). Prvih 20 godina časopisa National security and the future. *National security and the future*, 20 (3), 7-52.
35. Tuđman, M., Akrap, G. i Matošić, V. (2021). Leksikon izvještajnog nazivlja (1. dio). *National security and the future*, 22 (1-2), 143-184.

Poglavlja u zbornicima radova

1. Akrap, G. (2011a). Neprijateljska protuobavještajna djelatnosti: (informacijske operacije). U Nazor, A. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih/Greater-Serbian Aggression on Croatia in the 90's* (str. 323-324). Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.
2. Akrap, G. i Tuđman, M. (2016). Construction and Deconstruction of the Croatian Intelligence Community (1990-2014). U De Graaff, B., Nyce, J., i Locke, C. (ur.), *The Handbook of European Intelligence Cultures* (str. 69-80). Lanham, Plymouth, New York: Rowman & Littlefield.
3. Bing, A. (2010). Međunarodna zajednica i reintegracija Hrvatskog Podunavlja: realpolitika i multietnički odnosi. U Živić, D., i Cvikić, S. (ur.), *Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja: Znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi* (str. 83-115). Zagreb – Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
4. Bruneau, T. i Dombroski, K. (2021). Reforming Intelligence: The Challenge of Control in New Democracies. U T. Bruneau, i S. Tollefson (ur.), *Who Guards the Guardians and How: Democratic Civil-Military Relations* (str. 145-177). New York, USA: University of Texas Press.
5. Bruneau, T. i Matei, F. C. (2010). Intelligence and the Non-Democratic Regimes. U Loch, K. J. (ur.), *The Oxford Handbook of National Security Intelligence* (str. 757-770). New York, USA: Oxford University Press.

6. Milosavljević, B. i Petrović, P. (2012). Bezbednosno-obaveštajne službe Republike Srbije. U Hadžić, M. (ur.), *Godišnjak reforme sektora bezbednosti u Srbiji 2008* (str. 222-252). Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
7. Nazor, A. (2008). Kratak prikaz procesa osamostaljenja te okupacije i oslobađanja Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. U Nazor, A. (ur.), *Grad je bio meta: bolnica, dom umirovljenika...(srpska agresija na RH i okupacija Vukovara 1991.)* (str. 19-33), Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.
8. Petrović, P. (2016). Serbia: An Awkward Legacy. U De Graaff, B., Nyce, J., i Locke, C. (ur.), *The Handbook of European Intelligence Cultures* (str. 321-333). Lanham, Plymouth, New York: Rowman & Littlefield.
9. Vesel, S. (2005) Croatia: Analysis of the Stability Pact Self-Assessment Studies. U Eden C., Timoty D., Philipp, H. F. (ur.), *Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe* (str. 55). Baden-Baden: Nomos.
10. Zakošek, N. (2001). Struktura biračkog tijela i političke promjene u siječanjskim izborima 2000. U Kasapović, M. (ur.), *Hrvatska politika 1990.-2000.: izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj* (str. 99-122). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Doktorske disertacije i diplomski radovi

1. Akrap, G. (2011b). *Informacijske strategije i operacije u oblikovanju javnog znanja* (Doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.
2. Bilandžić, M. (1992). *Aspekti zaštite ustavnog poretka u demokratskim i totalitarnim sustavima* (Magistarski rad). Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.
3. Kačar, E. (2019). *Reforma obavještajnog sektora u postkonfliktnim državama: studija slučaja – Bosna i Hercegovina* (Diplomski rad). Fakultet političkih nauka, Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu.
4. Kedžo, Z. (2001). *Obavještajne službe u suvremenim međunarodnim odnosima* (Magistarski rad). Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.
5. Mihalinić, M. (2020). *Suvremena sigurnost, novi rizici i razvoj preventivnih modela kriznog upravljanja u Republici Hrvatskoj* (Doktorska disertacija). Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.

6. Vlačić, D. (2017). *Hrvatska na početku demokratskih promjena u pisanju "Glasa Istre" i trćanskog "Il piccolo"* (Diplomski rad). Filozofski fakultet, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

Internetski izvori

1. hrvatski gardijski zbor. (bez dat.). U *Hrvatska internetska enciklopedija*. Preuzeto 09.07.2022. s https://enciklopedija.cc/index.php?title=1._hrvatski_gardijski_zbor&oldid=348977.
2. Bosanac, G. (2015). Unaprjeđenje transparentnosti sigurnosno-obavještajnog sustava u RH [Blog post]. Preuzeto 06.08.2022. s <https://www.cms.hr/hr/obavjestajne-sluzbe-soa/unaprjedenje-transparentnosti-sigurnosno-obavjestajnog-sustava-u-rh-policy-paper>.
3. Directors and Deputy Directors of Central Intelligence (bez dat.) Preuzeto 28.09.2022. s <https://www.cia.gov/static/4d3bd3de658463378eda2dcb5e272b76/Deputy-Directors-Central-Intelligence.pdf>.
4. HINA multimedija (31.07.2022). Markić nakon Europskog obavještajnog kolegija [Video file]. Preuzeto 31.07.2022 s https://youtu.be/Mzo_6cMVxpE.
5. Informacijski rat (bez dat.) U *Hrvatska enciklopedija*. Preuzeto 08.09.2022. s <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27409>.
6. Manolić, Josip. (bez dat.). U *Hrvatska enciklopedija*. Preuzeto 02.07.2022. s <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38675>.
7. MI6. (bez dat.). U *Encyclopaedia Britannica*. Preuzeto 17.09.2022. s <https://www.britannica.com/biography/Frederick-Forsyth>.
8. Ministarstvo obrane (bez dat.). *O Vojnoj sigurnosno-obavještajnoj agenciji*. Preuzeto 05.08.2022. s <https://www.morh.hr/o-vojnoj-sigurnosno-obavjestajnoj-agenciji/>.
9. Obavještajno djelovanje (bez dat.). U *Hrvatsko strukovno nazivlje*. Preuzeto 30.09.2022. s <http://struna.ihjj.hr/naziv/obavjestajno-djelovanje/33944/>.
10. Office of the Director of National Intelligence (bez dat.). *Civil liberties and privacy office - intelligence reform and terrorism prevention act of 2004*. (bez dat.). Preuzeto 12.09.2022. s <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/intelligence-reform-and-terrorism-prevention-act-of-2004>.
11. Office of the Director of National Intelligence (bez dat.). *What We Do*. Preuzeto 04.09.2022. s <https://www.dni.gov/index.php/what-we-do>.

12. Office of the Historian, U.S. Department of State (1997). *History of the National Security Council, 1947-1997*. Preuzeto 28.09.2022. s <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/history.html>.
13. Oružane snage Republike Hrvatske [OSRH] (bez dat.). *Galerija oznaka*. Preuzeto 05.08.2022. s http://www.osrh.hr/#rubData/HTML/HR/RAZNO/OZNAKE/20190401_Galerija_oznaka/Galerija_oznaka_HR.htm.
14. Sigurnosno-obavještajna agencija [SOA] (bez dat.). *Povijest*. Preuzeto 02.07.2022. s <https://www.soa.hr/hr/o-nama/povijest/>.
15. Sigurnosno-obavještajna agencija [SOA] (bez dat.). *Ravnatelj SOA-e*. Preuzeto 01.08.2022. s <https://www.soa.hr/hr/o-nama/ravnatelj/>.
16. Sigurnosno-obavještajna agencija [SOA] (bez dat.). *Što je SOA*. Preuzeto 31.07.2022. s <https://www.soa.hr/hr/o-nama/sto-je-soa/>.
17. Sigurnosno-obavještajna agencija [SOA] (bez dat.). *Usmjeravanje rada*. Preuzeto 02.08.2022. s <https://www.soa.hr/hr/o-nama/usmjeravanje-rada/>.
18. Sigurnosno-obavještajna agencija [SOA] (bez dat.). *Ustroj*. Preuzeto 31.07.2022. s <https://www.soa.hr/hr/o-nama/ustroj/>.
19. The White House (bez dat.). *National Security Council*. Preuzeto 28.09.2022. s <https://www.whitehouse.gov/nsc/>.
20. Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost [UVNS] (bez dat.). INFORMACIJSKA SIGURNOST – NSA. Preuzeto 23.07.2022. s <https://www.uvns.hr/hr/o-nama/djelokrug/informacijska-sigurnost-nsa>.
21. Zdrug. (bez dat.). U *Hrvatska enciklopedija*. Preuzeto 09.07.2022. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67026>.

Javna izvješća

1. Sigurnosno-obavještajna agencija [SOA] (2014). *Javno izvješće 2014*. Preuzeto 03.08.2022. s https://www.soa.hr/files/file/JAVNI-DOKUMENT_web.pdf.
2. Sigurnosno-obavještajna agencija [SOA] (2015). *Javno izvješće 2015*. Preuzeto 03.08.2022. s <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2015.pdf>.
3. Sigurnosno-obavještajna agencija [SOA] (2016). *Javno izvješće 2016*. Preuzeto 03.08.2022. s <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2016.pdf>.

4. Sigurnosno-obavještajna agencija [SOA] (2017). *Javno izvješće 2017*. Preuzeto 03.08.2022. s <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2017.pdf>.

Novine

1. Malić, G. (2000, veljača 25). Skandal u obavještajnoj zajednici: tko je ukrao državne tajne iz Tuđmanova sefa? *Globus*. Preuzeto 30.09.2022. s <http://www.hsp1861.hr/vijesti/200225glgm.htm>.
2. Puljiz, H.; Toma, I. (2000, travanj 11). Ravnatelj HIS-a Ozren Žunec Stipi Mesiću podnio ostavku. *Jutarnji list*. Preuzeto 28.10.2022. s <http://www.hsp1861.hr/vijesti/200411hpit.htm>
3. Alborghetti, I. (2000, prosinac 01). Hrvatski špijuni u međunarodnoj izolaciji: pet tajnih operacija CIA-e u Hrvatskoj. *Globus*. Preuzeto 30.09.2022. s <http://www.hsp1861.hr/vijesti/201201glia.htm>.
4. Rogošić, Ž. (2002, srpanj 24). Đurđa Adlešić spriječila kažnjavanje odgovornih za akciju 'Kameleon'. *Nacional*. Preuzeto 23.09.2022. s <https://arhiva.nacional.hr/clanak/10304/durda-adlesic-sprijecila-kaznjavanje-odgovornih-za-akciju-kameleon>.
5. N.N. (2003, travanj 08). Sramotan ishod afere "Kameleon". *Nacional*. Preuzeto 23.09.2022. s <https://arhiva.nacional.hr/clanak/15617/sramotan-ishod-afere-kameleon>.
6. Paraga, D. (2003, rujan 30). HDZ je cijelo desetljeće politički zlorabio tajne službe. *Globus*. Preuzeto 30.09.2022. <http://www.hsp1861.hr/vijesti4/030930dp.htm>.
7. Babić, J. (2006, lipanj 11). Dossier Barakuda - zašto je operacija hvatanja krijumčara oružja bio 'vruć krumpir' svih vlasti? *Slobodna Dalmacija*. Preuzeto 05.10.2022. s <http://www.hsp1861.hr/vijesti7/060612jb.htm>.
8. Jelinić, B. (2006, studeni 21). Slatki život Pašalićevih tajnih ortaka. *Nacional*. Preuzeto 16.10.2022 s <https://arhiva.nacional.hr/clanak/29247/slatki-zivot-pasalicevih-tajnih-ortaka>.
9. Žapčić, A. (2016, siječanj 08). 'Nemam potrebu komentirati Reljićeve napore da uljepša svoju prošlost'. *tportal.hr*. Preuzeto 11.06.2022. s <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/nemam-potrebu-komentirati-reljiceve-napore-da-uljepša-svoju-proslost-20160108>.

Ostale publikacije

1. Born, H., i Leigh, I. (2005). *Pravni standardi i najbolji načini nadzora obavještajnih agencija*. Zagreb: Geneva Centre for Security Sector Governance (DCAF).
2. Cvrtila, V. (2013). *Razvoj i nadzor sigurnosno-obavještajnog sustava u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Geneva Centre for Security Sector Governance (DCAF).
3. Pejić, J. (2016). *Bezbednosno-obavještajni sistemi u državama članicama Evropske unije: primjeri Holandije i Hrvatske*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

Priručnici (neobjavljeno/interna uporaba)

1. Perković, J i Gabriš, J. (1997). *Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutarnje poslove SR Hrvatske u vremenu 1980. - 30. svibnja 1990. godine (rekonstrukcija)*.